

Abstract

Title: The silent song of praise: Song as an expression and as a means in the kenotic spirituality of Flodbergskretsen.

Music has several functions in the Christian community and worship – it unites people by harmonizing many voices into one, it creates community and shapes identity through its message, and by its piercing beauty it is a sign that indicates and marks out eternity. This essay asks the questions why the small circle of friends with a shared interest in mysticism, Flodbergskretsen, elaborated their own songbook *Tunes from the life of the interior world* [*Toner från det inre livets värld*], and what "the inner song" that the songbook's preface speaks about really is. There seems to be a connection between the existence of the songbook and the inner song: by singing the songs, by giving music life in one's inner space, you let your own self – body and mind – become an instrument for music that stems from a divine source. But only when man is silent he or she can resonate the heavenly tune. The inner song becomes audible when the human singer is silent in herself, but is letting someone else sing in and through her. Flodbergskretsen's understanding of a life belonging to the Christ who is eternally living but hidden in this world, comes around in their understanding of singing. In this we see how song both becomes an expression, a symbol, for the Christian practice known as self-emptying – *kenosis* – and a means for it to happen.

Key words: Flodbergskretsen, Hjalmar Ekström, Henrik Schager, Linnea Hofgren, "Toner från det inre livets värld", kristen mystik, kenosis, utblottelse, svensk spiritualitetshistoria, kristna sångböcker, musikteologi.

Tystnadens lovsång.

Abstract	1
Innehållsförteckning	2
Introduktion.	
Syfte	3
Frågeställningar	4
Material	4
Forskningsöversikt	5
Metod	7
Disposition	8
Definitioner	9
Sångbokens hem i historien.	
Flodbergskretsen: "Har är vi alla döda."	13
Carl August Flodberg, och andra medlemmar	13
Utblottelsen	16
En mystik succession	18
Flodbergskretsens mylla	19
Fransk 1600- och 1700-tals mystik: att vila sig fram	20
Svensk helgelseförkunnelse: "Vi äro ej endast svaga. Vi äro intet."	23
Bergmankretsen: Guds rike är människan närmare än hon är sig själv	26
Sång och musik i kristen tillbedjan.	
Toner från det inre livets värld	28
Utgivningen av sångböcker under 1800-talet	29
Musikens ytterligare funktion i kristen tillbedjan	31
Musiken som en symbol	33
Musiken som ett tecken	34
Musiken som förmedlare av teologi	36
"Om den inre sången": En bruksanvisning.	
Henrik Schager och tonerna från det inre livets värld	40
Linnea Hofgren – tonen från himmelen	41
Hjalmar Ekström och att bli en Guds-lovprisandets sångare	43
Sammanfattning och slutsats: "Jag borde själv <i>helt</i> vara en lovsång"	47
Käll- och litteraturförteckning	51
Appendix: "Om den inre sången" av Hjalmar Ekström	54

Introduktion.

Denna uppsats behandlar Flodbergskretsens gemenskap, enskilda medlemmar och framför allt deras spiritualitet. Flodbergskretsen var ett nätverk av mystiskt intresserade kristna som funnit varandra och mötes över en period av 40 år, från början av 1890-talet till 1930-talet. De samlades kring Carl Flodberg, en lykttändare i Gamla stan, och kring det andliga liv som traderats och skrivits ner i bokens form under kyrkans historia. De läste både kristna klassiker och modern litteratur och delade dessa böcker med varandra. Kontakten medlemmarna emellan skedde inledningsvis på olika mötesplatser i Stockholm, sedan i högre grad brevlades. De vandrande tillsammans på den kristuslika utblottelsens väg, mot det liv där det är "Gud – och intet mer".

Redan 1895 utkommer Flodbergskretsens egen sångbok *Det fördolda lifvet*. Denna förnyas kontinuerligt för att år 1925 ges ut i sin sista upplaga, då under namnet *Toner från det inre livets värld*. Dess livslängd är alltså samstämmig med gemenskapens. Bakom sångboken står huvudsakligen Henrik Schager (1870-1934), men även andra medlemmar i kretsen bidrar till sångbokens helhet – exempelvis Linnea Hofgren (1868-1921), vars sång "Hur ljuvligt att få vara en ton från himmelen" ännu sjungs i gudstjänster, och Hjalmar Ekström (1885-1962) som skrivit sångbokens inledande förord, om den inre sången. I Ekströms förord sätts tonen för själva akten av sång: både utförandet, att sjunga, och att lyssna till sång, snarare än för sångtexterna i sig. Förordet är på samma gång en bruksanvisning för sångboken som en teologisk utläggning; här visar sig den mystiska världsbild som präglade Flodbergskretsen – sången är nämligen endast en svag återglans av en "inre verklighet" bakom sångens yttre ord.

Även om gemenskapen inte längre är närvarande och sångboken mer eller mindre kommit att försvinna från den svenska kyrkosångens radar är kretsens inflytande bestående. När Martin Lönnebo introducerade Hjalmar Ekström för den större allmänheten på 1970-talet talade han om honom som en representant för de många okända mystikerna, en "stor andlig gestalt, väl värd att uppmärksamma". Lönnebo sa då att "han är enligt min mening en av de mest betydande mystikerna i nordiskt fromhetsliv".¹ Hjalmar Ekström var inte ensam under sin levnad utan omgiven av en gemenskap där hans livssyn hade sin bas, och idag har han fått sällskap av flera "vänner" intresserade av honom som person och av det inre livet; Lönnebo är ett exempel, två andra är Wilfrid Stinissen och Peter Halldorf. Flodbergskretsens spiritualitet lever ännu vidare.

Syfte.

Min utgångspunkt under uppsatsarbetets gång har varit att sångbokens funktion och användning delvis hänger samman med innebörden av den inre sång som förordet talar om. Detta har jag önskat att belysa på olika sätt. Kristna har i alla tider använt musik i gudstjänst, tillbedjan och liturgi; musiken är med andra ord en karaktäristisk del av kyrklig praxis. Musik i gudstjänst och unison sång fyller flera funktioner i en trosgemenskap: den samlar, förkunnar och undervisar, men har även uppgiften att peka bortom sig själv. Nils Bolander beskriver detta i boken *Samfund och sångbok*: "Den andliga sången i varje tid är en trogen och tillförlitlig avspegling av det kristna livets rörelser och innehåll och en ogrumlad källa för studiet av religionens innersta liv. Den är oftast 'ett omedelbart uttryck av folkets religiösa åskådning, dess känslor och tankar inom det andliga'."² Här framkommer den tydliga och intima växelverkan mellan andlig sång och en samtida uppfattning av det centrala i gemenskapens tro.

1 Lönnebo 1975, s.56.

2 Bolander 1954, s.11.

Under 1800 och 1900-talen lanserade i stort sett varje väckelsegrupp i Sverige sin egen sångbok, så även Flodbergskretsen. I svensk kyrkohistoria sticker Flodbergskretsen ut genom sin katolicitet, obundenhet till etablerad organisation och till föreningsbildande och genom att bestå av lekpersoner. Det finns många anledningar att ta vara på deras minne.

Inom spiritualitetsforskningen syftar man till att arbeta holistiskt och studera hur spiritualiteten kommer till uttryck i livet som helhet, med konkreta praktiker och i ett visst historiskt sammanhang.³ Genom att studera centrala moment i en människas eller ett kollektivs liv identifieras bärande aspekter och teman i spiritualiteten. Spiritualiteten ses då som en medveten respons på vad som uppfattas som en gudomlig verklighet, praktiker infogade i specifika historiska omständigheter.⁴ Sångboken *Toner från det inre livets värld* är ett resultat av ett av få centrala moment inom Flodbergskretsen – gemensam lovsång. Att studera den är alltså en ingång till förståelsen av Flodbergskretsens spiritualitet. Syftet med uppsatsen är *inte* att teckna en psalmhistorisk bakgrund till sångtexterna i sångboken. Likaså faller att göra en analys av sångtexternas motiv och tema utanför ramarna för detta arbete. Det är betydelsen av sången som praktik som är intressant i detta fall.

Frågeställningar.

De frågor som jag söker att besvara i denna uppsats gäller *Toner från den inre livets värld:s* förhållande till Flodbergskretsen:

- Vilka funktioner denna sångbok fyllde i gemenskapen – både dess konkreta användning men även vad denna användning fick för konsekvenser.
- Vad som åsyftas med den så kallade ”inre sången” som omskrivs i det förord som inleder sångbokens sista upplaga.
- Samt hur dessa två, sångbokens funktioner och den inre sången, hänger samman.

Material.

Materialet som ligger till grund för uppsatsens analys är av olika karaktär. Dels handlar det om historiskt råmaterial av och om människor som är tillhöriga Flodbergskretsen: brevkorrespondens, sångtexter och självbiografiskt material. Brev som är skrivna av Linnea Hofgren till Fanny von Otter mellan åren 1901-1907 finns arkiverade i Ulrika Ljungmans mapp i Sigtunastiftelsens arkiv. I Ulrika Ljungmans arkiv finns även Carl Flodbergs brev till Hjalmar Ekström bevarade. Många brev skrivna av Hjalmar Ekström finns publicerade, bland annat i *Den fördolda verkstaden* (1963 med senare upplagor), *Den stilla kammaren* (1988) och *Nu lever icke mer jag utan Kristus lever i mig: Hjalmar Ekströms brev, liv och mystik* (2014).⁵ Sångtexterna kommer från sångsamlingen *Toner från det inre livets värld:s* sjätte och sista upplaga utgiven år 1925 under Henrik Schagers redaktörskap.⁶ Det självbiografiska materialet, vilket även har en kommenterande funktion, är Linnea Hofgrens två opublicerade självbiografier *Guds frälsningsväg i mitt inre* och *Spridda drag ur min levnad och Guds kärleks förande med mig*.⁷ Även Henrik Schager nertecknade en självbiografi, utgiven år 1987 som

3 Halldorf, J. 2012, s.18.

4 Halldorf, J. 2012, s.21.

5 Ekström, H. 1963; Ekström H. 1988; Ekström H. 2014.

6 Schager 1925.

7 Hofgren, *Guds frälsningsväg i mitt inre*; Hofgren, *Spridda drag ur min levnad och Guds kärleks förande med mig*.

*Mystikern Henrik Schagers levnadsminnen: En annan väg än den, där många gå.*⁸ En biografisk teckning över Hjalmar Ekström finns i flera böcker, mest utförligt i Antoon Geels *Det fördolda livet*.⁹ Råmaterialet bakom detta finns bland annat bevarat på Sigtunastiftelsen.

Det finns ytterligare källmaterial av denna bakgrundsgivande typ, som visserligen skulle ge en större och möjligtvis mer precis förståelse för Flodbergskretsens spiritualitet och självbild, men som jag av olika anledningar inte har tillgång till i detta uppsatsarbete. Exempelvis finns en brevväxling bevarad mellan Henrik Schager och Ulrika Ljungman. Denna refereras dock implicit till i uppsatsen då det är en del av materialet som ligger till grund för Magnus Olssons uppsats *Jordnära mystik*.¹⁰

Henrik Schager och Hjalmar Ekström utgav mellan åren 1924-1926 tidskriften *Det fördolda lifvet*. Det var Schager som stod bakom initiativet med förvändningen att vara ”Ordets budbärare”, liksom Tersteegen, Louvigni och Böhme varit.¹¹ Tidskriften utkom med två provnummer 1924 och därefter månadsvis i två årgångar. Den var ett enkelt blad på femton sidor som riktade sig ”till fromma för de ensamma i bygderna och de trängda i städerna” och handlade om det ”fördolda livets folk, de heligas vittnesbörd”.¹² Innehållet består, förutom texter författade av Schager och Ekström själva, av avsnitt ur Gerhard Tersteegens bok *Heliga Själars Liv* – hagiografiska inslag om exempelvis helgon som Katarina av Sienna eller filosofer som Sören Kierkegaard – och av texter skrivna av bl.a. Henrik Suso, Madame Guyon, Franciskus lärjunge Gielis/Egido, Saint Martin och Jean de Bernières-Louvigni. Ekström ville trots sitt stora bidrag till tidskriftens innehåll inte nämnas vid namn utan undertecknade sina artiklar med ett ”E.”. Tidskriften utkom under samma tidpunkt som den sista upplagan av *Toner från det inre lifvets värld* och av samma upphovsman. Ett utdrag ur denna utgivning är publicerad senare i form av samlingsboken *Utblottelse: ett urval betraktelser ur Det fördolda lifvet, av Hjalmar Ekström och andra kristna mystiker; urval och efterskrift av Ulf I. Eriksson; förord av Ulrika Ljungman* utgiven år 2007.¹³

Forskningsöversikt.

Flodbergskretsen, som existerade utanför etablerade kyrkliga organisationer, är tämligen obeforskad. Kretsens sista medlem, Ulrika Ljungman, gick bort 2002; före sin död samlade hon in en stor del av det efterlämnade material som fanns tillgängligt. Hennes bok *Gud – och intet mer* får ses som ett testamente efter gemenskapen.¹⁴ Denna innehåller levnadsteckningar över bl.a. Carl Flodberg, Henrik Schager och Hjalmar Ekström, författade av Ljungman, och några brev som skickades inom kretsen. Därtill väver Ljungman ihop skildringen av dessa hennes egna vänner med den egna förståelsen av kretsens natur. Över en av kretsens senare medlemmar, den tongivande Hjalmar Ekström, har Antoon Geels tecknat biografien *Det fördolda livet*, vars grund är hämtad från Geels religionspsykologiska avhandling från 1980 *Mystikern Hjalmar Ekström*.¹⁵ För detta arbete spårade han flera tusen brev ur Ekströms stora korrespondens. Avhandlingen skildrar Ekströms religiösa utveckling där Geels gör en historisk tolkning av händelser i Ekströms liv, sätter in dem i ett kronologiskt och tidsenligt sammanhang och kompletterar med en religionspsykologisk analys. Studien gavs alltså ut i ett mer

8 Schager 1987.

9 Geels 2015.

10 Olsson, *Jordnära mystik*.

11 Geels 2015, s.208.

12 Geels 2015, s.208.

13 Ekström, H. 2007.

14 Ljungman 1984.

15 Geels 1980.

tillgängligt format år 1996 i form av en heltäckande biografi med beskrivningar av Ekströms liv, utveckling och lära, kallad *Det fördolda livet*. Så sent som 2015 kom denna ut i en ny reviderad upplaga. En av de första som uppmärksammade Hjalmar Ekström var Martin Lönnebo i dennes *Religionens fem språk* som utkom 1975 – drygt tio år efter Ekströms död. Boken syftar till att visa hur religion uttrycker sig på olika ”språk”, där Ekström illustrerar den personliga erfarenhetens språk. Lönnebo ger en presentation av Ekströms liv och en kortfattad analys av hans teologi.¹⁶ På franska publicerades 2013 en ingående analys av den kommentar Hjalmar Ekström skrev till Höga visan, utkommen 1937: *Hjalmar Ekström, Commentaire du Cantique des Cantiques, suivi des lettres spirituelles* skriven av Patrick-Dominique Linck.¹⁷ Ett urval artiklar ur tidskriften *Det fördolda livet* har publicerats i boken *Utblottelse* vilken nämndes ovan, som även innehåller kommenterande för- och efterord skrivna av Ulf I. Eriksson och förord av Ulrika Ljungman. Urvalet står Eriksson för. Min magisteruppsats från 2015, *En ton från himmelen: En studie om Linnea Hofgren och mystikernas modersmål*, är en biografisk teckning över den till Flodbergskretsen knutna sångförfattaren Linnea Hofgren och undersöker hennes spiritualitet såsom den synliggörs och förmedlas i hennes efterlämnade texter.¹⁸ Uppsatsen har till min glädje fungerat som ett behjälpligt referensmaterial i detta uppsatsarbete. Utöver detta är Peter Halldorfs anekdotiskt anlagda bok *Hädanefter blir vägen väglös* (1997) ett stort bidrag till vår kunskap om Flodbergskretsen, deras gemenskapskrets och spiritualitet – och här tecknas en röd tråd enda till våra dagar.¹⁹ Det märkbart stegrande intresset för Flodbergskretsen och dess medlemmar betecknas av de senaste årens produktion av ny litteratur.

Angränsande forskning till denna uppsats ämne är svensk spiritualitetshistoria. Här vill jag särskilt nämna Joel Halldorfs avhandling från 2012 *Av denna världen? Emil Gustafson, moderniteten och den evangelikala väckelsen*.²⁰ Denna är en biografi över en historisk person, nämligen predikanten och sångförfattaren Emil Gustafson (1862-1900), vilken själv stod i relation till Flodbergskretsen.²¹ Avhandlingens övergripande syfte är att studera relationen mellan den evangelikala rörelsen och moderniteten utifrån ett konkret fall, Gustafson. I studien undersöks och jämförs Gustafsons spiritualitet och moderniteten; frågeställningarna i avhandlingen rör sig kring dessa två komponenter samt förhållandet dem emellan. Hos både Gustafson och i Flodbergskretsen återfinns sambandet mellan Helgelseförbundet och dess helgelseförkunnelse, och den mystika traditionen. Därtill hade sången en särskild plats i Emil Gustafsons förkunnelse; han gav själv ut två sångböcker vilka han sedan kontinuerligt reviderade och expanderade.²² Att dessa inte bara inkluderar hans egna texter leder Halldorf till konstaterandet att Gustafson genom arbetet med sångböckerna kom i kontakt med både den internationella och svenska evangelikala rörelsens sångförfattartradition, exempelvis nyevangelism och metodism.²³

En annan avhandling som berör sång i den samtida evangelikala väckelsen är Inger Selanders litteraturvetenskapliga studie *O hur saligt att få vandra. Motiv och symboler i den frikyrkliga sången* (1980).²⁴ Denna avhandling utforskar sex svenska väckelsesamfundens unisona sång, med fokus på sångernas bildspråk. Sångböckerna som ligger till grund för avhandlingen utgavs mellan 1919-1935.

16 Lönnebo 1975.

17 Linck 2013.

18 Ekström, M. 2015.

19 Halldorf, P. 1997.

20 Halldorf, J. 2012.

21 Bland annat predikade Gustafson några gånger i salen på Köpmangatan, se Halldorf, J. 2012, s.217.

22 Betlehemsstjernen (1886) och Hjärtetsånger (1892), Halldorf, J. 2012, s.45.

23 Halldorf, J. 2012, s.60-62.

24 Selander 1980.

Studien tecknar en bakgrund till den så kallade frikyrkosångens framväxt och belyser de mest framträdande motiven och symbolerna i sångtexterna. I motivstudiet letar Selander efter ord och begrepp som återkommer och är bärande i texten, såsom det dubbla medborgarskapet, Gud och människa, försoning och gudomligt liv. Flodbergskretsen placeras inte självklart i kategorin ”frikyrklig väckelserörelse” men verkar i samma tid och påverkas av liknande strömmar. Att sätta samman och använda en egen sångbok ter sig för dem naturligt. Jag frågar mig hur det kommer sig, och söker därför i förhållande till Selanders studie i högre grad svar på hur praktik och lära förhåller sig till varann och ömsesidigt formar varandra. Till skillnad från Selander är följande undersökning dock ingen litteraturvetenskaplig motivstudie av sångbokens texter.

En tredje avhandling som rör vid detta uppsatsarbetes kärna är Bengt Åbergs *Individualitet och universalitet hos Waldemar Rudin* (1968).²⁵ Waldemar Rudin (1833-1921) var en centralgestalt med vidsträckt inflytande i skilda delar av svenskt kyrkoliv under senare delen av 1800-talet, och tillika medlem i ett till Flodbergskretsen närbesläktat sällskap, Bergmankretsen. Avhandlingen behandlar teologen Rudins trosåskådning, inte minst kontrasten mellan människans enskildhet inför det gudomliga och hennes samtida solidaritet med en större kropp. Åberg visar tydligt Bergmankretsens rötter i den kvietistiska tankevärlden. Detta tjänar till att sätta in även Flodbergskretsen i en vidare gemenskap, vilket vidgar förståelsen för kretsen spiritualitet. Avdelande blir i detta fallet skillnaden som exemplifieras i personerna Carl August Flodberg, lykttändaren i Själagårdsgränden som hugger ved på fritiden, och hovpredikanten Carl Henric Bergman som lever ensam i en villa på Djurgården. Dessa kretsar hör hemma i olika skikt av samhället. Där kretsen kring Bergman består av lärda ämbetsmän är Flodbergs vänner enkelt lekfolk.

En sorts material som används i detta uppsatsarbete är litteratur som delvis innehåller källmaterial såsom brev och transkriptioner av samtal och bearbetningar där författaren vill förmedla tolkande kommentarer utifrån ett specifikt synsätt. Ulrika Ljungmans bok *Gud – och intet mer* hamnar i gränslandet. Två artiklar publicerade i tidskriften *Gnosis* under 1980-talet ger samtidigt en historisk inblick som en analys: *Mystikens saliga utförsbacke* av Ulrika Ljungman och Robert Sundelins artikel *Vilande i Gud – Om lykttändaren Carl Flodberg i Gamla Stan*.²⁶ I inledningarna till Ekströms brevsamlingar och hans kommentar till Höga visan ges värdefulla bakgrunder till breven och Ekströms livsomständigheter. Dessa är skrivna av en anonym karmelitnunna, Ulrika Ljungman och Antoon Geels. I tre nummer av *Hemmets vän* utgivna 1959-1960 återfinns tre artiklar av hymnologen Oscar Lövgren med koppling till kretsen.²⁷

Metod.

Analysmetoden i detta uppsatsarbete är en hermeneutisk textläsning, där den överförda förståelsen av texter står i fokus. Den hermeneutiska tolkningstraditionen lär oss att texttolkning kan beskrivas som en ”hermeneutisk cirkel”, eller spiral, där man utgår från att helheten består av mindre delar och att meningen i en text endast kan finnas och förstås i denna större helhet genom att sättas in i ett bredare sammanhang.²⁸ På samma sätt som den mindre delen förstås i ljuset av helheten, förstås helheten genom sina mindre delar. Detta skapar en tolkningscirkel. Genom en spiralformad rörelse fördjupas och

25 Åberg 1968.

26 Ljungman 1987, s.86-88; Sundelin 1988, s.6-9.

27 Lövgren 1959a; Lövgren 1959b; Lövgren 1960.

28 Alvesson & Sköldberg 1994, s.115-116.

breddas successivt förståelsen av både del och helhet. I detta fall innebär det att studera dels texter och dels författarna bakom texter eller ett verk, alltså de personer som tillhörde Flodbergskretsen och Flodbergskretsen som gemenskap. Detta kan innebära att studera deras kontext och historiska bakgrund och likaså att försöka närma sig att sätta sig in i deras tankevärld i helhet. Uppsatsen blir en dialog mellan mig som författare, mitt material och de texter som redan författats inom samma ämne. Konkret i detta arbete har jag i mitt studie av källmaterialet gjort ett urval av meningsbärande texter – främst ur brevkorrespondens, artiklar ur tidskriften *Det fördolda lifvet*, texter skrivna i anslutningen till utgivningen av *Toner från det inre livets värld:s* sjätte upplaga samt utdrag ur de berättande, biografiska texterna. Urvalet har gjorts utifrån att texterna antingen explicit nämner sångboken eller något som relaterar till sång och musik, eller att de innehåller sådant som kan öka förståelsen för sammanhanget i sin helhet, exempelvis kring Flodbergskretsens gemenskap och spiritualitet. Därefter har dessa meningsbärande mindre delar satts in i ett större spiritualitetshistoriskt sammanhang och i ett musikfilosofiskt samtal. Den hermeneutiska cirkeln kan utvidgas gränslöst. Eftersom jag tidigare avslutat en magisteruppsats vilken behandlade biografiskt material om Flodbergskretsen och huvudsakligen Linnea Hofgren kommer dessa mindre delar nu sättas in i ett större sammanhang. Likaså kommer min tidigare förståelse vidgas. Ingenting är statiskt utan hela tiden öppnar sig nya valv att träda in genom. Då materialet kring Flodbergskretsen i stora delar är obehandlat och i en del fall orört, är det av betydelse att komma ihåg att mitt bidrag bara är en möjlig läsning – vilket inte gör den mindre viktig men ändå lättar bördan från mina axlar. Kravet på att presentera en heltäckande sanning om Flodbergskretsen och deras spiritualitet är inte något jag behöver eller kan uppfylla.

En viktig samtalspartner i uppsatsens analys är Élisabeth-Paule Labat. I hennes essäbok *The song that I am: On the mystery of music* upplever jag att Labat kommer nära den fråga uppsatsen syftar till att undersöka.²⁹ Labat var själv pianist och kompositör och kom att inträda i benediktinorden. Hon upplevde sig på djupet adresserad av musiken – att hon fått höra tonerna av dess essens. I den gregorianska sången fann hon en estetisk och själslig atmosfär som tillät henne att andas, och som förde henne bortom sig själv. Boken försöker hjälpa läsaren att förstå vad musiken egentligen är, djupast sett. Den talar om musikens väsen på ett sätt som igenkänns från ”Om den inre sången” – inte bara vad gäller musiken i sig och människans innersta helgedom, utan även om en dualitet mellan inre och yttre, uppenbarad skönhet och okänd. I bokens inledning konstaterar Labat: ”The true design of this sovereign music is to tear us away from the world while leading us – at the heart of the world, by it and through it – toward him whom by the world subsists, who lives infinitely beyond the world yet is constantly present to it; toward God.”³⁰ Detta tar förståelsen av uppsatsens undersökningsobjekt spjärn emot.

Disposition.

Uppsatsen är indelad i fem delar: en introduktion, en tredelad undersökning och avslutningsvis en sammanfattning med undersökningens resultat och slutsats. Själva undersökningen inleds med en presentation av kretsen utifrån några samlande faktorer: Gamla stan, Carl Flodberg och mystiken. Presentation är ett försök att skapa en gemensam, sammanhållande bild och samtidigt lyssna in flera enskildas vittnesmål. Presentationen innefattar även en förankring av Flodbergskretsen i ett större sammanhang, där deras rötter sätts ner. Den efterföljande delen behandlar musik och inleds med en introduktion av sångboken *Toner från det inre livets värld*. Här ställs även frågan vilken funktion

29 Labat 2014.

30 Labat 2014, s.xxxi.

musik och sång har i den kristna tillbedjan. Tre förslag på svar är som tecken, symbol och bärare av ett teologisk budskap. I detta avsnitt söker jag svar på uppsatsens första frågeställningen. Detta leder oss fram till ett avslutande analysavsnitt vilket behandlar sångbokens förord om den inre sången, där den vidgade förståelsen söks hos tre personer knutna till nätverket och sångboken. Här är det svaret på uppsatsens andra frågeställning som är i siktet.

Definitioner.

Jag kallar Flodbergskretsen för ett nätverk av mystiskt intresserade kristna och låter därmed mystiken bli central i deras identitet. Mystik är ett lika populärt som svårt ord, så varför är detta begrepp så viktigt för denna uppsats och hur används det? Teresa av Avila skriver i sin självbiografi:

Några gånger hade jag, som jag har sagt, om också mycket flyktigt och ofullständigt fått uppleva det som jag nu ämnar beskriva. Det hände mig, när jag som jag nyss sade försatte mig i Kristi närvaro genom att föreställa mig honom, ibland också under min andliga läsning, att jag utan förvarning fick en känsla av Guds närvaro, så att jag omöjligt kunde tvivla på att han fanns inom mig eller att jag helt hade gått upp i honom. Detta var inte någon sorts vision; jag tror det kallas mystisk teologi.³¹

Teresa av Avila erfor en klar medvetenhet om GUDs direkta närvaro och valde att kalla denna erfarenhet *mystisk teologi*.³² Jag hävdar att genom att tala om mystiska gemenskaper, mystiska skrifter eller om människor som mystiker sätts dessa in i en fåra i den kristna traditionen som sträcker sig från texter i den hebreiska bibeln, in i den tidiga kristna kyrkan och dess efterlämnade skrifter, vidare in i den antika fornkyrkan och framåt. För personerna i Flodbergskretsen är det uppenbart att de upplever en transcendent verklighet, verkligare än den synliga världen. Ulrika Ljungman tvekar inte att placera dem i en mystik tradition, exempelvis i artikeln "Mystikens saliga utförsbacke" där hon menar att "graden av Guds-upplevelse och Guds-överlåtande är olika" och att "syskonen" i Flodbergskretsen till det inre vandrade "utblottelsens väg" mot målet, "den mystiska döden". Samtidigt skiljer de bland mystiker ut sig som "enkla människor" och Ljungman liknar dem vid "försvarslösa geckoödlor, som ändå är hemtama i palatset".³³

Ett annat syfte med användningen av begreppet mystik i denna uppsats är att det accentuerar individens strävan efter *innerlighet* och *omedelbarhet* i relationen till det gudomliga, en strävan vi återfinner i Flodbergskretsen spiritualitet. En enkel standarddefinition av begreppet mystik är "religiös åskådning som präglas av sökande efter innerlig förening med det gudomliga genom bön, kontemplation, försakelser", medan en mystiker är en "religiös personlighet som söker uppnå förening med det gudomliga: de kristna ser ofta själen som Kristi brud".³⁴ Synen på GUD rymmer både immanens och transcendens: GUD är inneboende i skapelsen och bortom den, både dold och uppenbarad. Den inledande definition i *Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique: doctrine et histoire* fångar upp de essentiella dragen i en klassisk förståelse: "Mystik' kallas det som är bortom mönstren för vanlig erfarenhet. Själva ordet – μυστήριον, μυστικός – står för något 'dolt', något 'hemligt' [...]. Det mystiska fenomenet avser i första hand en rörelse för att gå bortom sig själv mot ett visst objekt [...]; det betecknar i andra hand en intuitiv uppfattning om detta objekt eller denna varelse [...]. Subjektet för en

31 Teresa av Ávila 1980, s.79.

32 Benämningen "GUD" är mitt sätt att påvisa att GUD är något annat än ett objekt i verkligheten bland andra som går att fånga som en formel på tre bokstäver i denna uppsats. "GUD" är också ett försök att trots allt säga något om denna uppenbarelse, som alltid är större än.

33 Ljungman 1987, s.86-88.

34 *Nationalencyklopedin*, mystik 2016.

sådan varseblivning kan vara medveten om den och det är detta som den mystiska erfarenheten består i; detta, nya och intima, förvandlar slutligen människan och förverkligar henne. Ordet 'mystik' gäller alltså dels objektet, erfarenheten i fråga – mysteriet – dels subjektet av samma erfarenhet, och dels den nya formen av relation som inträder mellan den ena och den andra."³⁵

Definitionerna av begreppet mystik tenderar att vara vida och oprecisa; som i Evelyn Underhills *Mystics of the church* (vilket Underhill också medger): "mysticism according to its historical and psychological definitions, is the direct intuition or experience of God."³⁶ Underhill förklarar:

In Greek religion, from which the word [mysticism] comes to us, the *mystae* were those initiates of the 'mysteries' who were believed to have received the vision of the god, and with it a new and higher life. When the Christian Church adopted this term it adopted, too, this its original meaning. The Christian mystic therefore is one for whom God and Christ are not merely objects of belief, but living facts experimentally known at first-hand; and mysticism for him becomes, in so far as he responds to its demands, a life based on the conscious communion with God.³⁷

I den kristna kyrkan anser Underhill att beskrivningen "ett liv vars mål är förening med Gud" fångar in begreppets aktiva och framåtsträvande karaktär där orden liv, mål och förening särskilt betecknar detta.³⁸ Min förståelse av begreppet mystik är just mystikernas betoning på det mest innerliga möte med den gudomliga verkligheten som livets mål och mening, vilket ordet förening signalerar – man eftersträvar och söker en oförklarlig enhet med det oskapade, övernaturliga och eviga, utan mellanhänder. Bernard McGinn menar dock, med belägg, att närvaro är ett mer centralt och användbart ord än förening: "we can say that the mystical element in Christianity is that part of its belief and practices that concerns preparation for, the consciousness of, and the reaction to what can be described as the immediate or direct presence of God."³⁹ Förening är *ett* ord, *en* bild, som en del kristna har använt för att förklara detta skeende, andra ord är kontemplation och betraktandet av GUD, guddomliggörelse, Ordets födelse i själen, extas, radikal lydning av GUDs vilja, och i Flodbergskretsens fall, utblottelse.⁴⁰ Dessa skilda ord kompletterar varandra i ett försök att uttrycka medvetenheten om GUDs direkta närvaro. McGinn vill skissa en förståelse av begreppet mystik utifrån tre rubriker: mystik som en aspekt av religion, mystik som en process eller en livsväg och mystik som ett försök att uttrycka en direkt medvetenhet om GUDs närvaro.⁴¹ Han ser även problem med att centrera den mystiska upplevelsen när mystikbegreppet diskuteras, dels för att ordet (experience) i sig är ospecificikt, men också för att det betonar det spektakulära: "the term mystical experience, consciously or unconsciously, also tends to place emphasis on special altered states – visions, locutions, raptures, and the like – which admittedly have played a large part in mysticism but which many mystics have insisted do not

35 "On appelle "mystique" ce qui déborde les schèmes de l'expérience ordinaire. Le mot lui-même – de μυστήριον, μυστικός – signifie quelque chose de "caché", de "secret", hors des atteintes de la connaissance et de de l'expérience propres. Le phénomène mystique désigne en premier lieu un mouvement pour se dépasser en direction d'un objet particulier, ni simplement profane, ni éternel, mais situé au-delà des limites de l'expérience normale, empirique; il désigne en second lieu la perception intuitive de cet objet ou de cet être, soit déjà caractérisé par des notes personnelle, soit en condition d'entité profonde ou cosmique. Le sujet d'une telle perception peut en avoir conscience, et c'est en cela que consiste l'expérience mystique; celle-ci, nouvelle et intime, finalement transforme l'être humain et le réalise. Le mot "mystique" s'applique donc et à l'objet, terme de l'expérience en question - le mystère - , et au sujet de la même expérience, et à la nouvelle forme de rapport qui ensuit entre l'un et l'autre." Lópes-Gay 1980, s.1894.

36 Underhill 1964, s.9.

37 Underhill 1964, s.10.

38 Underhill 1964, s.20.

39 McGinn 1991, s.xvii. McGinn skriver även om termen förening: "If we define mysticism in this sense, there are actually se few mystics in the history of Christianity that one wonders why Christians used the qualifier 'mystical' so often", s.xvi.

40 McGinn 1991, s.xvii.

41 McGinn 1991, s.xvii-xviii.

constitute the essence of the encounter with God.”⁴² Han föredrar istället att tala om medvetenhet (consciousness). Samtidigt vill McGinn markera att det finns något som särskiljer just en mystisk upplevelse och som därför kan få en sådan beteckning: ”mystics continue to affirm that their mode of access to God is radically different from that found in ordinary consciousness, even from the awareness of God gained through the usual religious activities of prayer, sacraments, and other rituals. As believers, they affirm that God does become present in these activities, but not in any direct or immediate fashion.”⁴³

Studiet av mystik står under utveckling. David Knowles poängterar i boken *What is mysticism?* från 1967 att både begreppet mystik och ämnet är relativt nyfött och under pågående utveckling, då tidigare mystikstudier ofta bestått av att samla och jämföra kristna mystikers upplevelser, snarare än att göra teologiska analyser.⁴⁴ Bernard McGinn, som arbetar på ett verk med sju planerade volymer om västkristendomens mystik, dess historia och teologi, skriver i verkets inledning att: ”Any remotely adequate contemporary theology of mysticism must begin not from an abstract consideration of the essential characteristics of mystical experience of such (assuming such an exercise is even possible), but rather from an attempt to draw from the decisive stages in the history of Christian mysticism a coherent interpretation that may serve as the ground for a renewed contemporary theory and practice of mysticism.”⁴⁵ Det vill säga att det i ämnet både finns en historisk och en analytisk och konstruktiv ansats, och att dessa två hör samman. Som i fallet med Teresa av Avila ovan, noterar McGinn att hon i motsats till många som studerar mystik idag inte gör skillnad mellan mystiken och mystik teologi, eller mellan den mystiska upplevelsen och den teologiska tolkningen. McGinn påpekar att det blir omöjligt för forskaren att komma åt det denna vill studera genom att definiera mystik som en erfarenhet eller upplevelse, eftersom det endast är vittnesmålet om erfarenheten som finns kvar att studera. Den mystiska upplevelsen i sig är teologi, inte endast analysen av den.⁴⁶ Av stor betydelse är även att den mystiska teologin är ”ett hörn av ett större fält” – teologin med alla sina grenar – och är ”intimately linked with the whole body of Christian revelation.”⁴⁷ Mystikforskarna smalnar som synes av begreppet och ämnet till att röra kristen mystik, eller mystik teologi. Knowles definierar denna som: ”an incommunicable and inexpressible knowledge and love of God or of religious truth received in the spirit without precedent effort or reasoning.”⁴⁸ Kristen mystik har sin utgångspunkt i uppenbarelserna och är på så sätt aldrig en självcentrerad, personlig angelägenhet; när kyrkofäderna talar om mystik menar de inte en subjektiv erfarenhet av en transcendent verklighet, utan en objektiv dimension i skriften, samtidigt som mystikerna många gånger verkar utanför etablissemang och rampljus.

I detta uppsatsarbete gör sig ”mystik” som en litterär kategori sig särskilt gällande. Som nämnt ovan är mystiken en egen fåra i den kristna traditionen – dock en bred, tämligen ospecifik och rymlig fåra. Denna tradition är i hög grad skriftligt förmedlad, och på så sätt – genom att bli nedtecknad – enas den mystiska erfarenheten med dess tolkning. ”Mystik” är den etikett man i Flodbergskretsens (och Bergmankretsens) samtid sätter på den spiritualitet som upplevs som en konfrontation med evangelismen, och som man så hungrigt läser.⁴⁹ På så sätt blir begreppet även mig givet.

42 McGinn 1991, s.xvi-xvii.

43 McGinn 1991, s.xix.

44 Knowles 1967, s.12.

45 McGinn 1991, s.xii.

46 McGinn 1991, s.xiv.

47 Knowles 1967, s.13.

48 Knowles 1967, s.13.

49 Åberg 1968, s.10. En central skillnad mellan de båda är trons tempus – inom evangelismen är tron bakåtriktad med stark betoning på det som har skett genom Kristi verk, inom (stockholms)pietismen och förlängningen mystiken

Sångbokens hem i historien.

För att ge textmaterialet som denna uppsats behandlar ett hem i historien ägnas undersökningens första del åt en presentation av Flodbergskretsen och dess medlemmar och åt tre historiska kontexter som Flodbergskretsen relaterar till. Här förankras uppsatsens undersökningsobjekt i tid och rum.

Flodbergskretsen: "Här är vi alla döda."

Inledningsvis var Flodbergskretsen en gemenskap just bunden till en geografisk plats. En historisk adress samlade dem, belägen i Gamla stan i Stockholm. Ulrika Ljungman skriver: "Det fanns en liten lokal på Köpmangatan [sic] 10 i Staden-mellan-broarna. Den hyrdes av två fromma skraddarmästare som kallade dit olika andliga förkunnare. Både Schager och Flodberg talade där ibland. Dit kom man väl från hela staden, men främst utgjordes åhörarna av hamn-sjåare från Skeppsbron och Stadsgården och av udda existenser från Gamla Stans ungar-karls-hotell. Där serverades nämligen ofta smörgåsar, gröt och kaffe."⁵⁰ Lokalen på Köpmangatan hyrdes med syftet att göra evangeliet närvarande bland kvarterets utsatta människor genom diakonal verksamhet, det vill säga att bereda väg för ordet med bröd: med "smörgåsar, gröt och kaffe". Henrik Schager, som lämnade Stockholm 1902 för ett nytt jobb vid tullverket i Ystad, berättar även han med viss nostalgi, om "förbindelsen och umgänget med Carl Flodberg och dem, som jag genom honom lärt känna" och förlägger detta till adressen Köpmangatan 10.⁵¹ Hyrestagarna, skraddarna Carholm och Sjöholm, tillhörde kretsen kring Flodberg samtidigt som de samarbetade med Stockholms stadsmission.⁵² Schager var inblandad i diakonalt arbete i Stockholms slumområden, bland annat kring Vita bergen på Södermalm. Liksom Ljungman skriver Schager om hjälpverksamheten kopplad till Flodbergskretsens mötesplats i Gamla stan, och han nämner hur man där samlade arbetare från hamnen och bjöd dem på mat och värme för både kroppen och anden:

De samlades nästan varje vecka å en liten lokal i gamla staden, Köpmangatan 10. Denna hyrdes av tvenne skraddarmästare och en ingenjör. Till denna lokal samlade man arbetare från hamnen, som gärna kommo ej blott till stunder, då något lekamligt bjöds, utan även annars. Om icke annat kommo de för att värma sig. Sällan stordes mötesstunderna och oftast tycktes de med intresse höra ordet. Om icke så mycken påtaglig frukt framträdde av denna verksamhet (såväl som av den på söder) har dock Säningsmannen gått ut till att så, och mer än ett armt hjärta har, besått med ädelt säde, ingått i sin evighet. Det har sagts, att en av dessa hamnens barn, som grånat i syndens tjänst, på sin dödsbädd å ett sjukhus tackat Gud för de intryck han bar med sig från Köpmangatan 10.⁵³

Men det fanns även andra platser där medlemmarna möttes, där den kristna förkunnelsen stod i högre fokus. Antingen predikade någon av de egna eller så möttes man för att höra andra förkunnare. Även Fanny von Otters hem på Västmangatan var en tidig samlingsplats och familjen von Otters sommarresidens Östanå i Gränna likaså.⁵⁴ Linnea Hofgren återger hur ett tidigt möte kunde se ut

är tron inriktad på det som händer med människan under samtidighet med Kristus, se Åberg 1968, s.65.

50 Ljungman 1984, s.13-14.

51 Schager 1987, s.31.

52 Magnus Olsson skriver: "Två skraddarmästare, Carholm och Sjöholm, vilka hörde till Flodbergskretsen, hyrde en lokal på Köpmangatan för evangelisationsarbete bland uteliggare. Detta resulterade i samarbete med Stadsmissionens föreståndare Thysell [...]. Samarbetet mellan Flodbergskretsen och Thysell lade grunden till Stockholms stadsmissions arbete", Olsson s.19.

53 Schager 1987, s.32.

54 Se exempelvis s.39-41 i *Spridda drag ur min levnad och Guds kärleks förande med mig* där Linnea Hofgren berättar om händelser under åren 1899-1900: "Det var en helig stund, då Herren förnyade sitt förbund med mig, och detta blev ytterligare bekräftat på kvällen, då jag manades att gå ned i salen vid Westm.g. Det var första gången jag personligen fick höra ordet förkunnas av Not S.r." Se även s.20 och s.23 i *Guds frälsningsväg i mitt inre* och s.35, 44-45 i Ljungman 1984. Östanå nämns av Hofgren på s.59 i *Spridda drag ur min levnad och Guds kärleks förande*

hemma hos von Otter:

I Maj 1900 var jag av Henrik Schager inbjuden att vara med hos Fröken Fanny v. Otter då några av Jesu vänner där samlades. Det var ousägligt dyrbart dessa möten, då det samtalades över någon text eller lästes något av Madame Guyons dyrbara skrifter, och man enades i stilla bön och sång ur "Toner från det inre livets värld".⁵⁵

Fanny von Otter (1847-1928) var föreståndare för Röda Korsets sjuksköterskehem och en av gruppens bättre ställda medlemmar. Här beskriver Ulrika Ljungman hur von Otter kom att bli en del av kretsen och sommarmötena på hennes gods Östanå:

Hon [Fanny von Otter] hade hört Schager i Åhllinska skolans högtidssal och, trots varningar för kretsens bristande renlärlighet, slutit sig till den. Hon blev en stor tillgång både genom sin förmåga att formulera sina inre upplevelser och därigenom att hon vintertid öppnade sitt hem för kretsen samt generöst år efter år inbjöd kretsens kärna – alla kunde ej få rum – till några sommardagar på familjegodset vid Gränna. Man läste Bibeln och de gamla mystikerna, man talade om grunden, Kristi korsdöd, om vägen, som ständigt hade nya äventyr att bjuda och om vilan i Guds kärleksomsorg. Man sjöng också tillsammans ur Toner.⁵⁶

CARL AUGUST FLODBERG, OCH ANDRA MEDLEMMAR.

Förutom denna evangelisationscentral som Köpmangatan 10 var, och de andra mötesplatserna, fanns en annan än mer samlande faktor, vilken nämnts ovan – den person vars namn kretsen fått: Carl August Flodberg (1848-1933). Robert Sundelin, en av unglyrkorörelsens upphovsmän, har skrivit en minnesteckning av Flodberg, ursprungligen publicerad i Ersta Diakonisällskaps tidskrift *Febe* år 1938. Första gången han mötte Flodberg var vid ett bibelsamtal för män i Oscar församlingshydda en torsdagskväll hösten 1919. I artikeln blandas yttre drag i Flodbergs liv: som flytten från Värmland mot Gävle och sedan till Själagårdsgatan i Gamla stan, där han levde med hustrun Lotten och arbetade med att tända lyktorna längs gatorna – fritiden ägnades bland annat åt vedhuggning och besök hos sjuka – med viktiga upplevelser för hans tro. Ett avgörande personligt möte med Gud hade skett på nyåret 1877: "Se hit! Vänden eder till mig, så varden I saliga, I alla jordens ändar. Sen på verket jag gjorde för er, sen uppå korset där jag bar edra synder, sen på mig, se, de finnas ej mer." När han en gång fick frågan hur det stod till svarade han: "Jo tack, Gud är mitt allt." Sundelin återger även Hjalmar Ekströms första möte med Flodberg och dennes minnen av honom – Ekström som "kanske fick komma Flodberg närmare än någon annan som ännu lever". Något Ekström lyfter fram är vännens enfald.⁵⁷

Ofta sa han: 'Förutsättningen för att kunna förstå de heliga tingen är en djup ödmjukhet och en djup inre enfald.' Det var mer än bara ord, när han talade så. Han visste något om verkligheten av att försänka sig i Gudsordets hav, så att Guds Ande fick tränga in i och genomtränga honom och göra honom till en skådare av andliga verkligheter. Ingenting i världen fick störa hans gudsumgängelse. Därför hade han också något från en annan värld att giva åt människor han mötte. När han sade: "Ingenting är stort utom förnedring och ingenting högt utom inre fattigdom", så låg det ett stycke andlig och himmelsk verklighet uti orden. Kraften i det han sade låg i hela hans väsen.

Hans framträdanden var "på en gång manligt allvarliga och glättiga. En viss humor fanns hos honom

med mig och på s.52, 53 och 55 i *Guds frälsningsväg i mitt inre*.

55 Hofgren, *Guds frälsningsväg i mitt inre*, s.32. Ett annat liknande exempel finns på s.39 där man samtalade över en text i Höga visan och sedan läste ur Tersteegens andliga sånger.

56 Ljungman 1984, s.11-12.

57 Peter Halldorf förklarar användningen av ordet "enfald": "Som man sa om de första lärjungarna till Jesus av Nasaret, de var 'enkla och olärda män', kunde man säga om Flodberg. Det var skralt med bildningen och någon större begåvning var han knappast. [...] Hos sådana människor finns en enfald, som inget har att göra med det som vanligen kallas så. Det är den saliga enfalden, den som gör själen samlad, tanken klar, viljan koncentrerad och hjärtat odelat", Halldorf, P. 1997, s.19.

också." Ekström menar att Flodbergs liv "släppte igenom Gud på ett sällsynt sätt, att han själv och hans mänskliga brister icke syntes, blott den Guds härlighet, som mitt igenom honom strålade ut till människor i omgivningen." Som samordnare för gruppen beskriver Ekström honom som en som träder tillbaka för andra: "man såg honom aldrig tränga sig fram någonstades, men väl hålla sig osynlig mitt ibland dem han var tillsammans med. Så var det också i den krets av för det inre livet intresserade människor, som han under många år ledde. Trots sitt tillbakaträdande och sin osynlighet, eller kanske just på grund därav, var han en utomordentlig ledare."⁵⁸

Vad gäller ytterligare medlemmar av Flodbergskretsen kan man, som Magnus Olsson konstaterar i sin uppsats, tala om olika cirklar inom gruppen – en yttre, mer vidgad cirkel för allmänt intresserade, vilka närvarade på de öppna samlingarna, och en inre cirkel för kretsen närmast Flodberg bestående av personer som hade ett mer specifikt intresse för mystiken. Detta är en tanke Olsson hämtar från Ulrika Ljungman.⁵⁹ Utmärkande för Flodbergskretsen är att det handlar om en ekumenisk grupp som till skillnad från den samtida lärda Bergmankretsen bestod främst av människor ur samhällets lägsta skikt. De var enkla människor, lekfolk, som delade en längtan efter en fördjupad tro. Man sågs sporadiskt; flera av medlemmarna bodde inte i Stockholm. Det var inte heller samma människor i nätverket hela perioden, men Ljungman påpekar att decennierna kring sekelskiftet blev för gruppen en särskilt gudshängiven tid med tydlig medvetenhet om sin särart.⁶⁰ Detta är också innebörden bakom användningen av begreppet *nätverk*, ett ord som belyser gruppens informella organisation och lösa krav på medlemskap. Deltagandet tycks istället baseras på vänskapsrelationer och ett gemensamt sökande.

Flodbergskretsen är ur ekumeniskt hänseende särskilt intressant – deras kristendomstolkning är i ett evangeliskt-lutherskt statskyrkosverige en brygga mellan pietistisk-evangeliska väckelsegrupper och den mystiska traditionen. "Det finns varken katoliker eller lutheraner eller några andra 'iker' eller 'aner', det finns bara Guds små barn" sade man.⁶¹ Ulrika Ljungman kallar gruppen för "mystikens infödingar", talande dess hemlandsspråk men med en särskild dialekt – "Gudstillvänd, troskyldig och rikligen uppblandad med 1700-talsvändningar".⁶² I Henrik Schagers självbiografi uppmålas dennes bild av den andliga gemenskapen, och här framkommer särskilt gruppens frihet i förhållande till andra kyrkor och samfund:

Det har alltid varit så, att likartade inre, andliga behov fört människors vägar tillsammans. Någon eller några kristligt mognade andrika personer ha då utgjort den synliga medelpunkten för dessa smärre kretsar, där man sökte ersättning för det, man mer eller mindre saknade i församlingens vidare sammanslutningar. Så var det ock här. Vänner samlades, för vilka just dessa nu nämnda och dylika sanningar blivit omistliga; man önskade utbyta tankar om och fördjupas i dem. Det betydde intet, om man tillhörde någon yttre organisation i övrigt eller icke gjorde det. Man möttes såsom man ville mötas *i Gud* och för att befästas och stärkas i hans gemenskap, oavsett åtskillnad i yttre stånd och bildningsgrad.⁶³

58 Sundelin 1988, s-6-9.

59 Olsson, s.16. Uppenbarligen kunde de öppna samlingarna dra mycket folk; Linnea Hofgren skriver i ett brev till Fanny von Otter om två möten på Köpmangatan, ett med Henrik Schager som "talör", det vill säga förkunnare, och ett med N.P Wetterlund. "Det har varit mycket välsignat dessa möten här för många. Sist var det så mycket folk, att det ej fanns någon plats kl. ½11, och många fingo återvända hem." Och sedan inflikar hon "Herr Hofving o Prins Bernadotte voro där".

60 Ljungman 1984, s.11.

61 Ljungman 1984, s.8.

62 Ljungman 1984, s.49.

63 Schager 1987, s.27-28. Ytterligare en ögonvitnesskildring från Schager, med betoning på vad han tänkte sig var gemenskapens funktion: "Så småningom fogade det sig så, att söndagsförmiddagarna blev samlings- och högtidsstunder för sådana som sökte ett fördjupande av sitt kristliga liv och ett rikare inblickande i korsets hemligheter och övriga sanningar, vilka, upphämtade ur skrifternas djupa schakt, framburits alla tider igenom av dem, vilka plägat benämnas mystikerna. Från skilda håll möttes man här för att få erfara, att den är 'salig, som får

Magnus Olsson menar att kretsen ”blomstrar upp” vid två tillfällen under de fyrtio åren; första gången kring 1895 och sedan vid mitten av 1920-talet.⁶⁴ Under den senare perioden samlades kretsen i högre grad kring mystik litteratur, såsom Madame Guyon och Tersteegen, medan helgelseörelsen och kontakten med Guds rikesförkunnaren David Petander hade större inflytande på gruppen runt sekelskiftet.⁶⁵ Även prästen Nils Petter Wetterlund, som mot slutet av sitt liv flyttade till vännerna i Stockholm, och hans bok ”Andens lag” fick förtroende i gruppen.

Kontakten mellan medlemmarna skedde även via brev, inte minst mellan dem som befann sig på annan ort. Brevens lästes ofta upp för varandra i ett uppbyggligt syfte. Hjalmar Ekström, skomakaren och mystikern från Helsingborg, stod från 1920-talet i korrespondens med bland annat Carl Flodberg fram till dennes död 1933, med Henrik Schager fram till dennes död ett år senare, med Emil von Schultz som till sin död år 1940 mottog ca 130 brev i genomsnitt fem sidor långa, med Mia Larsson och med Betty Björnsson. Björnsson och Ekström stod i kontakt under 30 år, fram till det Ekström dog år 1962.⁶⁶ Linnea Hofgren korresponderade från sin sjukdomssäng med Fanny von Otter och Carl Flodberg. Henrik Schager skrev brev, bland annat till Ulrika Ljungman när hon sökte sig fram i mystikens landskap.⁶⁷ Att genom brev fördjupa vänskapsrelationer, den kristna teologin eller en mystik världsbild är inget nytt i kyrkan, snarare är det ett väl beprövat medium. I framförallt Ekströms fall fungerade breven även som förmedling av själavård. Hans brev har sedan publicerats i flera böcker.

Flodbergskretsen ägde bestånd i fyrtio år, från början av 1890-talet till 1930-talet.⁶⁸ Vad som upplöste

äta bröd i Guds rike. Denna verksamhet, som syftade till väckelse och näring för det inre livet, fortgick i all stillhet under många år. De är icke få, som mottog bestående intryck för livet. Arbetet fortgick utan att göra något buller av sig, utan att verka splittrande eller oroande för de olika församlingsgrupperingarna, och här möttes i endräkt personer av olika stånd och folkklasser. Det förnams något av detta: 'ett hjärta och en själ.', Schager 1987, s.32-33.

64 Olsson, s.16.

65 David Petanders (1875-1914) relation till Flodbergskretsen är tydlig, men i vilken utsträckning han hade inflytande på denna är ännu inte helt uppenbart. Jag tror att hans påverkan var tveklöst stor under en period, den Ulrika Ljungman kallar just "Petander-tiden" (Ljungman 1984, s.13). David Petander var en svensk franciskusgestalt: han verkade som präst i statskyrkan mellan 1903-1910 för att då göra ett stillsamt men tvärt uppbrott från tjänsten i Ånge, istället blev han en kringvandrande förkunnare fram till sin död år 1914. "Gud och intet mer!" är just rubriken på den predikan Petander höll samma dag som han prästvigdes; andra framträdande teman är Guds Rikes närvaro och enkelheten i Jesus lära. Rörelsen kring honom blev, i enlighet med Petanders egen förhoppning, kortvarig. Under Flodbergskretsens Petander-tid reste flera i gruppen till samlingar med Petander. Han besökte även Stockholm, Ljungman skriver att Flodberg "oreserverat tog emot Petander" (Ljungman 1984, s.13). Hjalmar Ekström tog ännu större intryck av Petander. Båda hade i sin ungdom läst Leo Tolstoys böcker och kände misstro mot kyrkan. Mötet med Petander förnyade detta hos Ekström, då 28 år gammal, som lämnade sin diakontjänst och familj för att även han bli vandrande predikant. Detta var dock att missförstå Petander, vilket Ekström till sist själv insåg. Förkunnelsen om Kristus skulle ske i det fördolda. Ekström förklarar: "Jag har en gång vandrat vad jag trodde var den övre vägen till Kristus, jag har vändats och ängslats för att bära budskapet om Kristus och Hans rike ut i världen. Men Kristus var icke där; medan jag vandrade den "övre" vägen, gick Han den nedre, och så gick vi så att säga om varandra" (Geels 2015, s.135). Femton år sen senare skrev Ekström i ett brev till Flodberg: "Han [Petander] var en andens man, i grunden en mystiker. Jag skattar honom högt nu såväl som på den tiden han var ibland oss, ehuru det var en del ting jag icke kunde se på samma sätt som han. Det väsentliga hos honom var av Gud, och sådant bär alltid frukt, även om det icke precis är den frukt som människor väntat sig. Du talar om att det var en del människor, som sökte efterlikna hans yttre uppträdande, och att detta ledde till sorgliga följder. Det blir gärna så. Människor är så benägna att fästa blicken på det yttre och synliga att de därför glömmer det inre och osynliga" (Ljungman 1984, s.83).

66 Geels 2015, s.12-19.

67 Ljungman 1984, s.19.

68 Några personer som ingick i nätverket kring Carl Flodberg under åren var: Linnea Hofgren, Fanny von Otter, Henrik Schager, Sigrid Schager, Lotten (Charlotta) Flodberg, Ida Wahlström, Olga Lovisa Karlholm, Emil von Schultz, Mia (Maria Matilda) Larsson, Betty Björnsson, Nils P Wetterlund, Emilia Ullstrand, Stina Svensk, Johannes Jakobsson, Reinhold von Rosen, Gerhard Reutersvärd (Jakobsson, von Rosen och Reutersvärd var alla tre diakoner vid Stora Sköndal), Robert Sundelin, Matilda Petterson, Mina Forsberg, Oscar Ljunge, Hjalmar Ekström, Ulrika Ljungman. Se Halldorf, J. 2012, s.217; Olsson, *Jordnära mystik*; Halldorf, P. 1997.

gruppen är osäkert, men Ljungman antyder att det sammanfaller med ledarfiguren Flodbergs död år 1933.⁶⁹ Gemenskapen tycks aldrig upplösas fullständigt, exempelvis fortsatte Hjalmar Ekströms brevväxling med Henrik Schager, Mia Larsson och Emil von Schultz fram till att även deras liv ändades. Något medlemsregister finns det inte tal om inom Flodbergskretsen men Ulrika Ljungmans möte med gemenskapen, återberättat i Peter Halldorfs bok *Hädanefter blir vägen väglös*, ger exempel på hur gemenskapen igenkände varandra och kunde växa. Ljungman, som själv kom från Stockholm, prenumererade under 1920-talet på en tidskrift vid namn Korsets budskap, utgiven av en medlem i Helgelseförbundet. Hon bad om att få adresser och namn på övriga prenumeranter av tidningen och bjöd sedan hem dessa för att "samtala om det andliga livets fördjupning". Halldorf skriver: "Många kom. Stolarna räckte inte till, man fick sitta på kuddar på golvet. Det visade sig att de flesta som svarat på hennes inbjudan tillhörde Flodbergskretsen."⁷⁰ Ljungman hade sedan kontakt med personer i kretsen, inte minst Hjalmar Ekström efter att hon själv flyttat till Helsingborg. Ett annat exempel på hur en person hittade till kretsen är just Hjalmar Ekström. Under åren 1916-1920 växte en ny, omfattande religiös referensram fram hos Ekström genom vilken hans upplevelsevärld och tillvaro tolkades. Om detta berättar Antoon Geels i *Det fördolda livet*.⁷¹ Efter en lång tid av vilshenhet hade Ekström återvänt till hemstaden Helsingborg och faderns yrke som skomakare och där hade han, genom intensiv läsning av en viss sorts litteratur, framförallt av filosofisk och mystik art, borgat för en pånyttfödd, sammanhängande och meningsgivande världsbild. Men Ekström kände sig ensam. Geels skriver: "Det som behövs för att det nyförvärvade tänkesättet skall kunna överleva är ett samspel med andra människor vars perspektiv befäster den nya världsbilden. Den litterära gruppen i allmänhet och mystikernas skrifter i synnerhet kan inte helt fylla denna funktion. Ekström löser problemet. [...] Han söker på egen hand till nya gestalter."⁷² Genom att brevlades ta kontakt med ledaren för den mystikintresserade kretsen i Stockholm, Carl Flodberg, finner Hjalmar Ekström en gemenskap där han kan dela och utveckla ett kollektivt ramverk för sin upplevelsevärld. Henrik Schager var den första som självmant sökte kontakt med Ekström, förmedlad genom Flodberg. Ekström svarar omedelbart att han med glädje och tacksamhet tar emot "den framsträckte brodershanden", och uppmuntrar Schager att även be sina andra vänner att skriva.⁷³ Den nya vänkretsen blir för Ekström basen för den mystiska livssynens fortsatta existens.

UTBLOTTELSEN.

Den för Flodbergskretsen sista samlande faktorn är också den mest betydelsefulla: den gemensamma, djupa gudserfarenheten. En av många delad erfarenhet i gruppen var den mystiska som kunde beskrivas med orden "Du pressar nästan ned mig med din alltför stora kärlek" eller "Jesu hjärta har ett allra innersta".⁷⁴ Linnea Hofgren berättar om en sådan gudserfarenhet i en självbiografi:

Det var någon som inledde med bön och Herrens Ande kom så kraftigt. Då uppenbarade sig levande Gud för mig, Treenig i sitt väsende för min syn i beskådelsen då jag böjt mig ned, och Herrens namn talade utsägliga ord. Han uppenbarade sig i ett ögonblick för mitt inre. Han uppenbarade sig såsom Kärleken, Trefaldig kärlek och var och en av Personerna ingick sitt förbund med min ande. Hela mitt inre blev förvandlat och Kärleken Jesus steg in i hjärtat

69 Ljungman 1984, s.11.

70 Halldorf 1997, s.51.

71 Se kap 8, *Skomakare i Helsingborg* i Geels 2015, s.159-189. Detta skedde i kölvattnet av en djupgående, mystisk upplevelse, s.164ff. Till en början lästes mycket filosofi för att sedan ge plats åt mystik litteratur, s.182.

72 Geels 2015, s.189.

73 Geels 2015, s.196-197.

74 Ljungman 1987, s.86; s.36 i Hofgren, *Guds frälsningsväg i mitt inre*; Sigtunastiftelsens arkiv: ULj; Linnea Hofgren till Fanny von Otter, 12 september 1902.

och tog det i besittning och i Sin kärlek, satte sig på tronen i Centrum, älskade där och satte hjärtat i älskande förmåga. Aldrig hade jag anat att Han älskade så. Att han var Kärleken, det visste jag, men att det innebar detta, hade jag ej trott om någon hade sagt det. O, att så få känna denna ousägligt underbara Kärlek i sitt inre! Det var i mitt hjärta jag mötte Honom och Han gick icke bort igen, utan stannade där och ville liksom göra sig rikligt hemma där, och detta var något så nytt, så heligt och så direkt till mig. Jag vågade icke tala om det för en enda människa. Jag gav Honom rättighet att vara Kärlek därinne och mitt hjärta gick av sig självt åstad till Honom och älskade och talade därinne med Honom; det var så naturligt och dock så häpnadsväckande, att det var den helige Guden så förtroligt nära.⁷⁵

Om dessa upplevelser talades det inte självklart öppet, enligt Ulrika Ljungman, trots att erfarenheten var gemensam: ”ty även om upprinnelsen till sådana erfarenheter inte låg hos den lilla människan och även om känslorna inte var saken utan följd, ansågs det inte meningsfullt i kretsen att tala om sådana punktupplevelser, sådana visiter hos GUD. Det kom sig kanske av känslan att tystnad höves människan, att den hör till den andliga kyskheten. ’Min hemlighet är min’, säger bruden.”⁷⁶ Istället samtalade man om ett ämne som ”aldrig blev uttömt”. Om *vägen*, det vill säga utblottelsens väg. Ljungman introducerar:

Då man samlades antingen i Gränna eller i Stockholm för att uppbyggas på sin heliga tro, satte man mycket värde på Flodbergs ord. Han talade gärna om utblottelsen, förlusten av egenlivet. ’En blir så utblottad, så utblottad som en nål utan tråd’, sa han, dvs som ett fullkomligt oanvändbart redskap.⁷⁷

Utblottelse syftar till en andlig process en människa kan inträda i genom att aktivt vända sig mot GUD. Resultatet är ett uttömmande av den egna kraften och viljan, som en förvandlande helgelse fast motsatt – den kristne ska inte bli upplyft till himmelen utan till korset, och hon ska bli alltmer mänskliggjord. Hjalmar Ekström förklarar i ett brev om missuppfattningen att den ”gamla människan genom frälsningen i Jesus Kristus skall vandra den uppåtgående vägen till helighet i stället för till utblottelse”, då ”det är blott den nya människan som kan vandra den uppåtgående vägen, och det sker endast genom att den gamla får vandra den nedåtgående ända till döden.”⁷⁸ Det slutgiltiga mänskliga målet är dock att gå utöver sig själv och bli gudomliggjord, i likhet med Kristus. Idealet hämtas från den paulinska Kristusbilden som exempelvis framkommer i den tidiga kristna hymnen i Filipperbrevets andra kapitel: ”Han ägde Guds gestalt men vakade inte över sin jämlikhet med Gud utan avstod från allt och antog en tjänares gestalt då han blev som en av oss.”⁷⁹ Ett ideal där kenosis, uttömmandet, är det centrala. Utblottelsen ska leda till GUD – och intet mer – till en i världen vandring på en väglös väg. Linnea Hofgren kallar detta ”Saliga hem: Guds vilja! Där förlora sig alla viljor såsom ett intet på det att Hans evigt goda vilja måtte vara allena rådande i hvarje litet stoft.”⁸⁰ Hjalmar Ekström återkommer ofta till utblottelsen i sina självavårdande brev och använder flera olika bilder för detta, bl.a. vetekornet som faller i jorden och dör, stenen som utsätts för bildhuggarens utmejsling eller leran som krukmakaren arbetar med i sin verkstad vilken formar sig efter dennes handtag. En annan bild är ljusets veke vars funktion är en, att brinna ner – annars är den i sig ett oförmöget ting. Här förklarar Ekström i ett brev till Betty Björnsson om hur den ”gamla människan” tar ny riktning mot GUD:

Och när hon får erfara sin oförmåga rätt djupt, då står hon redan inför Guds förtärande eld och är antänd av den. Det är då med henne som med vaxljuset: sedan det blivit antänt kan det icke annat än smälta och förtäras. Vaxljuset kan icke påskynda processen, det kan ej heller släcka ut elden. Så är det med människan också under Guds kärleks-

75 Hofgren, *Guds frälsningsväg i mitt inre*, s.24-26.

76 Ljungman 1987, s.86.

77 Ljungman 1984, s.12.

78 Ekström, H. 1963, brev 32.

79 Fil 2:5-6 [Bibel2000]. Det grekiska ordet för "avstod från allt" är *κενώω*, därav kenosis. Kristi kors är med andra ord främst ett inkarnatoriskt kors.

80 Sigtunastiftelsens arkiv: ULj: Linnea Hofgren till Fanny von Otter, 12 september 1902.

elds överväldigande makt. Hon kan intet göra än att låta Herrens verk ha sin gång.⁸¹

Henrik Schager vittnar om utblottelseprocessens skeende i honom:

Mer och mer lärde jag förstå, att jag ännu stod blott såsom i ingången till det 'land med vida gränser', som öppnat sig för mitt inre skådande. [...] Det blev mig visst, att jag var föremål för ett arbete, som blott stod vid sin begynnelse och att intet kristligt färdigt finnes i denna värld. Kristi döds betydelse för grundvalen för all fortgång i helgelsen och efterföljelsen trädde i förgrunden. [...] "Så håller ock I före, att I ären döda från synden och lefven för Gud i Kristus Jesus"; "jag är korsfäst med Kristus", och "vår gamla människa har blifvit korsfäst med Honom, på det att syndens kropp må varda om intet; ty hans död var en död från synden en gång för alla och hans lif är ett lif för Gud."⁸²

En annan samstämmig version av utblottelseprocessen omskrivs av Linnea Hofgren på sitt karaktäristiska sätt, i ett brev till vännen Fanny von Otter:

O, att alla hjärtan voro fördränkta i Kärlekens hav, och Han ensam regerade i dem alla! O saliga dag då jord och himmel äro helt förlorade i Kärlekens allt! Ack varför störta vi oss ej djupare ner i detta "döda hav", vi små fiskar, till denna saliga tillintetgörelse? ["På djupet" lägger han ut till fångs.] Men har man slukat Kärlekens "krok" så skall Han ock veta att draga oss till sig så som Hans åstundan var när Han med omsorg lade ut betet. Han har trådarna i sin hand till varje hjärta, han skall förvisso draga varje dyrköpt själ, som Han börjat draga, till Kärlekens strand.⁸³

Utblottelseprocessen är akt av medveten regression, av aktiv passivitet. Detta är innebörden av det betonade ordet "intet". I utblottelsen förenas intet och allt (GUD) i människan. I intet kan därför människan finna sin ro – där finns allt: "i 'intet' uttalar Fadern 'det självständig Ordet', såsom han uttalar det (=skapar) från evighet."⁸⁴ Exempelvis visar det sig i valet att leva livet i "det fördolda" – som Hjalmar Ekström tillbakadragen i sin skomakarverkstad, som Carl Flodberg i "enfald" och bortom människors uppskattning, eller som Henrik Schager i det sociala arbetet i slummen. Många av Flodbergskretsens medlemmar var drabbade av sjukdomar, inte minst Linnea Hofgren som sedan barndomen levde med smärta och begränsad rörlighet på grund av reumatism. Flodberg levde förmodligen med demens de sista åren och Hjalmar Ekström dog i magcancer.⁸⁵ Dock var aldrig den yttre vägen eller metoden viktig.

EN MYSTIK SUCCESSION.

Flodbergskretsen är starkt influerade av föregångare inom den kristna mystiken, inte minst de franska mystikerna. Samtidigt får vi förmoda att de i detta sätt att tala om det kristna livet i hög grad likafullt kunde se sig själva och sina erfarenheter. "I den här kretsen är vi nästan alla döda" sa Flodberg själv och syftade på författarna till skrifterna man studerade, men även den kristna självbild som delades.⁸⁶ Den andliga litteraturen innehade en framträdande roll i Flodbergskretsens värld och fick en avgörande betydelse för gemenskapen. Deras andliga liv traderades genom det skrivna ordet – för också köttet blev ord, berättelse och litteratur. Jean de Bernières-Louvignis bok *Det fördolda livet med Kristus i Gud* verkar ha fått en särskild funktion i gruppen; genom att den överräcktes från person till person – från Flodberg till Schager, från Schager till Ekström – blev den en förmedlare av vad Ulrika Ljungman kallar en "mystik succession", syftande på att inträda i en viss ordning eller diskurs.⁸⁷ Dessa gestalter ur Guds

81 Ekström, H. 1963, brev 52.

82 Schager 1987, s.28.

83 Sigtunastiftelsens arkiv: ULj: Linnea Hofgren till Fanny von Otter, 25 april 1903.

84 Åberg 1968, s.87.

85 Ekström, M. 2015, s.12; Ljungman 1984, s.15.

86 Orden uttalades på 1930-talet när alltfler i gemenskapen började dö bort; Ljungman hävdar att Flodberg syftar på den lekamliga döden, snarare än den så kallade mystiska döden, Ljungman 1984, s.11.

87 Ljungman 1984, s.11.

Rikes-historia sågs som samtida medvandrare. Carl Flodberg hade i sitt hem en ”helgonvägg” där vägspråket ”Gud – och intet mer” flankerades av personporträtt på mystiker och helgon, dessa som Martin Lönnebo kallar ”det inre livets hjältar”.⁸⁸ Ljungman berättar: ”Mellan fönstren mitt emot helgonväggen stod ett bokskåp fyllt av böcker av eller om dessa mystiker och helgon. Bredvid skåpet fanns en gungstol. Där umgicks Flodberg med sina helgon. Där lärde han sig av deras liv, deras råd och deras erfarenheter.”⁸⁹ I Flodbergs bokhylla fanns mystiker representerade men även företrädare för helgelseörelsen och annan pietism, där fanns bland annat *Det fördolda livet med Kristus i Gud* av Jean de Bernières-Louvigni; *Bönen, Andliga strömmar* med flera av Madame Guyon; *Brev, Heliga själars liv och Andliga sånger* av Gerhard Tersteegen och diverse skrifter av Jacob Böhme.⁹⁰ Av helgelseförkunnare återfanns *Självbiografi* av Otto Stockmayer och åtskilliga skrifter av Andrew Murray, en tysk respektive sydafrikansk evangelist. I bokhyllan stod även böcker av Johann Arndt, Thomas a Kempis, broder Lorens, Franciskus av Assisi och Tauler. Schager å sin tur nämner författare med inflytande såsom Guyon, Tersteegen, Böhme, Baader och Bergman i sina brev. Ytterligare personers som Schager omtalar som inspiratörer är Nils Gyllenstierna, Lars Ulstadius, Anders Collin, Miguel de Molinos, JG Gischtel, Rutherford, Law och Johannes Dillner.⁹¹ Skrifterna lästes inte för att hämta kunskap eller information utan som ett sätt att umgås med likar – för att lära sig av deras liv och ta del av råd och erfarenheter i tider av mörker. Idén att samla och fästa helgonporträtt på väggen spred sig i kretsen; även Hjalmar Ekström hade en ”ikonostas”. Där satt i en noga ordning: Kristus, Böhme, Fénelon, Guyon, Swedenborg, Louvigni, Thomas a Kempis, Charles Gordon, Emanuel Laurell, Kierkegaard, C.H. Bergman, Thérèse av Jesusbarnet, Bernard av Clairvaux, Franciskus av Assisi, S:t Martin, Sadhu Sundar Sing och åter Kristus. På skrivbordet var Bibeln placerad, och där stod även en statyett av evangelisten Johannes, och på bokhyllan fanns tre porträtt: Ekströms far, farfar och så den samtida Simone Weil.⁹² Man ville i rum och tanke omgärda sig med människor som gått före dem på det inre livets väg. Litteraturen, som ofta var svårtillgänglig i sekelskiftets Sverige, förmedlades bland annat genom kontakter med hovpredikanten Carl Henrik Bergman och dennes vänkrets, som var en slags parallell gemenskap i det andligt intresserade Stockholm. Magnus Olsson skriver om hur Henrik Schager kände till olika ”mystikbibliotek” som hade skapats runt om i landet av personer med intresse för denna sorts litteratur, och att kontakt förelåg mellan dessa samlare och andra intresserade.⁹³

Flodbergskretsens mylla.

Som en läsande och tolkande gemenskap har Flodbergskretsen en anda av nyfikenhet och mod, samtidigt som man ständigt finner sin väg framåt i en tradition som sträcker sig bakåt. Flodbergskretsen

88 Lönnebo 1987, s.9.

89 Ljungman 1984, s.9.

90 Mer om de franska mystikerna Louvigni och Madame Guyon i avsnittet "Fransk 1600- och 1700-tals mystik". Gerhard Tersteegen (1697-1769) var en köpman från nuvarande Tyskland, vilken efter en religiös omvandling i en pietistisk-mystisk riktning, lämnade affärslivet och övergick till bandväveri och ett liv i stilla bön. Han undervisade även i det andliga livet. Tersteegen betraktas som den reformerta kyrkans främste psalmdiktare. Jakob Böhme (1575-1624) var en protestantisk mystiker, född nära Görlitz. Han skodde sig som skomakare. Som ung hade han flera mystiska upplevelser som han senare skrev ner, bl.a i boken *Aurora oder Morgenröthe im Anfang*. I hans texter finns inslag av filosofi, teosofi, alkemi och astrologi. Trots att Böhmes skrifter bannlystes av kyrkan fick han stort andligt inflytande.

91 Olsson, s.17. Ulstadius, Collin och Dillner var tidiga företrädare för pietismen i Sverige.

92 Lönnebo 1987, s.9; Lönnebo 1975, s.59.

93 Olsson, s.17. Ur uppsatsen: "Schager nämner: Thedor Mazer, Flodberg, Biblioteket för kristen mystik på Ersta och Fru Ida Wahlström, samtliga i Stockholm. [...] Ytterligare en boksamling fanns hos Johannes Johansson, [...] i Göteborg." Bror Erik Petri stod bakom biblioteket på Ersta vilket numera finns bevarat på Sigtunastiftelsen.

betraktades som kontroversiell på grund av sin öppenhet, katolicitet och udda val av andliga ledsagare; det tislades om dem som "smygkatoliker". Precis som alla andra personer och gemenskaper som någonsin existerat står de inte utanför tid och rum utan lever en viss tid, i ett visst sammanhang. Medlemmarna i Flodbergskretsen syns mig vara mer lyhörda än många på denna samhörighet med något större än dem själva: en kristen tradition, människor som har varit och som kommer att komma och en kärleksberättelse som handlar just om dem. Följaktligen präglas de av en mängd skilda erfarenheter, historiska händelser, rörelser och så vidare, både i kronologisk närhet och med vidare distans. Därför ska vi nu göra några små nedslag i den större värld som omger Flodbergskretsen inom den kristna spiritualitetshistorien. Jag har valt tre rörelser som relaterar till kretsen – svensk helgelseförkunnelse, Bergmankretsen och den franska kvietistiska mystiken – och varför just dessa? Om Flodbergskretsens spiritualitet framväxer och närs av en viss sort mylla finner vi i denna jord halt av både mystik och pietism. Det är framförallt myllan som skapar förutsättningar för fröna. Flodbergskretsen "odlar sin trädgård" genom andlig läsning. Men fröna är deras egna gudserfarenheter. Jordmånen behöver olika komponenter för att ge så rik skörd som möjligt. Den delvis samtida Bergmankretsen bidrar med näring till jorden, gödslar rikligt med fri tillgång till den mystiska litteraturen. I detta avsnitt visar sig även den tradition av stockholmspietism som från 1700-talet gett senare grupper berikade växtplatser att fördjupa sin spiritualitet. En annan parallell rörelse är den tidiga svenska helgelse rörelsen. Flera i Flodbergskretsen hade kontakt med denna och även den gav dem näring för att odla och fördjupa sitt andliga liv. Dock till en gräns, den spiritualitet som helgelse rörelsen förmedlar tycks inte räcka hela vägen för Flodbergskretsens medlemmar. Den kontinentala mystiken med kvietistiska tendenser blir istället det livsförmedlande vattenflöde som gör deras åskådning fast rotad i den mystiska åskådningen.

FRANSK 1600- OCH 1700-TALS MYSTIK: ATT VILA SIG FRAM.

Inom den kristna mystiken rinner sällan nytt vatten under broarna. Släktskap kan ofta spåras mellan personer och grupper. En rörelse som Flodbergskretsen särskilt relaterar till, genom sin preferens av litteratur och inflytandet därifrån, är den franska 1600- och 1700-tals mystiken – i deras bokhyllor företrädd av Jean de Bernières-Louvigni, Madame Guyon och Fenelon.⁹⁴ Under 1500-talet hade andliga vägvisare inom spansk andlighet burit en besläktad mystik rörelse vidare: särskilt viktiga var karmelitreformatorn Teresa av Avila (1515-1582) och prästen Miguel de Molinos (1640-1697).⁹⁵ Denna rörelse förde en asketisk och mystik förkunnelse mot brett genomslag. På kontinenten kom andliga erfarenheter och inre bön att diskuteras inte bara i klosterordnar utan även i fromma aristokratiska kretsar.⁹⁶ Under 1600-talet utvecklades detta till en lära som på grund av sitt fokus på stillhet och tystnad blev känd som kvietism.⁹⁷ Inom den kvietistiska andligheten, som snarare var en rörelse än en formell skola, betonades den negativa vägen till GUD. Man praktiserade en inre bön där människan drar sig tillbaka och söker GUD utan bilder, föreställningar, minnen etc.; en typ av

94 Utöver dessa var Madame Acarie, Jeanne-François de Chantal och broder Lorens företrädare för denna rörelse.

95 Evelyn Underhill kallar den franska mystiken för Teresa av Avilas "gudbarn", Underhill 1964, s.188. Kloster för karmelitiska nunnor började etableras i Paris i början på 1600-talet vilket hade inverkan på det franska intresset för andlighet i stort. Molinos sägs vara upphovsmannen till den kvietiska läran, genom boken "Guida spirituale". Han greps av inkquisitionen och fördömdes. *Nationalencyklopedin*: kvietism 2016.

96 Knowles 1967, s.117.

97 Från latinets *quies*: ro, vila, stillhet. Betoningen på stillheten och tystnad hänger samman med föreställningen om GUD såsom det skapande Ordet och Kristus som det inre Ordet. GUDs tal är GUDs skapande kärleksvilja, som måste få företräde för människans vilja. Därför måste människan stillna och hennes tal upphöra.

andlighet där jaget så att säga *vilat i GUD*.⁹⁸ Syftet var att uppnå ett tillstånd utan åtskillnader mellan sig själv och GUD, vilket sågs som den rena kärleken (*l'amour pur*, d.v.s. en kärlek som inte söker sitt). I förgrunden låg tanken på en direkt gemenskap med GUD genom passivitet och stillhet, i företräde för dygder och religiösa praktiker. Ett fundament är likaså föreställningen om ögonblicket såsom GUDs eviga nu, nuet som fyllt av GUDs närvaro; Bengt Åberg fångar kortfattat in åskådningen i orden "Gud bor i människan, människan bor i Guds närvaro".⁹⁹ I människans själsgrund finns GUD i sitt eget väsen, och omedelbart närvarande.

Det finns en nådens ordning även inom kvietismen. Denna är en inre väg i människan (via interna) in till själens grund, Gudsriket. Målet och den yttersta meningen är människans – som varande avbild av Sonen – kärleksgemenskap med Fadern. I det inre gudsricket är människan ett med GUD och med alla de som lever ett fördolt liv med Kristus. Vägen karaktäriseras av de franska begreppen "mortifications" och "oraison".¹⁰⁰ Den inre vägen kräver trofasthet, mod och en överlåten vilja. Detta innebär att människan måste förlora sig själv och ge upp sin "egenvilja", vilket leder henne till den "mystiska döden" (mortifications) eller till "intet".¹⁰¹ Hon förlorar sig själv i GUD. Hit hör även att avstå från att tala om sina andliga erfarenheter och anta anonymitetens kors. Allt detta ges människan av GUD, det är inget hon själv tar sig an eller utför. "Oraison" syftar på bönen (eller den inre bönen), vilken utgör kärnan i den kvietistiska spiritualiteten. Om människan genom att dö bort från sin egenvilja förlorar sig, finner hon sig åter i bönen. De två är oskiljaktiga. Bönen är en beteckning för religiositetens hela väsen, att vistas inför GUD. Åberg hänvisar till Louvigni och lägger ut detta: "Att 'öva' denna bön är att 'göra här på jorden detsamma som de saliga göra i himmelen, nämligen beskåda och älska Gud'."¹⁰² Även bönen innebär överlåtelse och inväntande tro, endast GUDs ära ska eftersökas, inte bönesvar, extaser eller egen frälsningsvisshet. "L'oraison de silence ou de quiétude" är den särskilda kvietistiska bönen vars signum är ett ord-, begär- och bildlöst tillstånd. Bakgrundstanken är att GUD, trots sin närhet, alltid är oåtkomlig för människan:

Gud kan aldrig fångas in, fixeras eller bedömas av själskrafterna såsom andra föremål. Gud kan aldrig bli objekt. Han är alltid subjektet. Människan är objektet, vaxet i hans hand, det tomma papperet, på vilket han skriver, örat som mottager hans 'fiat'.¹⁰³

I tystnaden ligger tillbedjan inför GUD; den "tömnda" och "rena" tron är i sin tystnad en ortodox lovsång till GUDs ära. När människan genom föreningen med GUD nått fullkomlighet består denna av konformiteten med GUDs vilja, och just detta är GUDs äras fulla mått. Fullkomligheten innebär alltså en återställd gudsrelation.

Den kvietistiska läran kännetecknas av misstro till det mänskliga initiativet i nådens ordning vilket uttrycker sig i ett starkt fokus på mänsklig passivitet och icke-motstånd, ställande sig i en så att säga tradition av helig likgiltighet. David Knowles ser ett problem med kvietismen i att dess företrädare missförstått nådens verk och konstruerat en alltför mekanisk typ av andligt liv.¹⁰⁴ Rörelsen beskrivs som en i grunden teocentrisk spiritualitet som slagit snett; Evelyn Underhill påpekar: "Quietism [...] represents the excessive stressing of that passive element which had always been present i French

98 Jämför Joh 19:30 "Jesus böjde ner sitt huvud", i grundtexten är ordet *κλίνω* – att vila. Jesus vilade på korset och Fadern vilade den sjunde dagen då skapelsen var fullbordad.

99 Åberg 1968, s.81.

100 Åberg 1968, s.85-95.

101 En synonym till det möjligtvis daterade ordet "egenvilja" skulle kunna vara "jagfixering".

102 Åberg 1968, s.88.

103 Åberg 1968, s.92.

104 Knowles 1967, s.118.

mysticism, its abstraction from the complex tendencies which together make up a healthy spiritual life.”¹⁰⁵ Bengt Åberg nyanserar detta något genom att påpeka att passiviteten är en ”aktivitet med nytt förtecken”.¹⁰⁶ Ett paradoxalt tal som i grunden utgörs av det bejakande ”Ske din vilja!”. Däremot lyfter Åberg ett annat problem – hur kvietismen placerar sig på en plats utan historia, när de inte finner någon fast punkt i existensen utanför den enskildes inre.¹⁰⁷ Istället för ett nu och ett då att spela med lösgör sig individen från den yttre uppenbarelsehistorien. Detta spiller över på bibelsynen; varje bibelberättelse blir ett noli-me-tangere-moment som utspelas i en människas inre, snarare än i ett historiskt landskap: ”Den bibliska historien är varje människas historia. I den enskildes inre finns paradiset, babelstornet, Betlehem och Golgata. Varje människa har sin Isak, som måste offras.”¹⁰⁸ Även Kristus lösgörs från historien och blir ”det självständiga Ordet”. Betoningen på Ordets väg ner i det ”kreaturliga”, Kristi verk som att gå in i ”inkarnationens förnedringstillstånd” – en människa som vi – leder till att antropologin i sig räcker: den historiske Jesus och hans livsverk riskerar att bli utspelade. Kvietismen blir i förlängningen en privatistisk andlighet där det personliga gudsriket ställs mot de yttre institutionerna. Kyrkan är en förskola, som på ett förhoppningsvis pedagogiskt vis kan fostra nybörjaren, men i längden blir kyrkan överflödig.¹⁰⁹ Möjligtvis skulle vi kunna benämna detta heresi utifrån Per Åkerlunds tankar: heretikern (från *haireisis* ”att utvälja en, stå vid en”) är den som ställer sig i självvald separation, inte den som exkluderas – den som i mångfalden förblir i trons enhet. Heretikern uppträder intolerant mot kristenhetens katolicitet: ”en samfällighet som omfamnar en mångfald, ofta etniska, gemenskaper i en kropp.” Istället för den komplexitet som Evelyn Underhill skriver om ovan påstår heretikern sig ha en unik, djupare kunskap och söker därför en universell monolitisk institution.¹¹⁰

Samtidigt blir inte kvietisterna separatister isolerade i hinsideslängtan eller helt och hållet ockuperade av sin egna inre, stilla värld – man står i det eviga nuet, beredd till tjänst om GUD vill använda personen som sitt redskap. Dock är denna kallelse att tjäna den andra främst en pedagogisk övning, ett steg mot sin examen i korsets skola. Åberg summerar att den ödesdigra konsekvensen av historielösheten är att individen ”inte kommer ut ur jagfixeringen trots sin kamp”, och vidare att ”de mest personligt rotade begreppen *kärlek* och *tro*, som kvietismen särskilt ville vårda, avpersonifieras i sin högsta form.”¹¹¹ Kvietismen blev illa ansedd av sin samtid och klassades av kyrkan som villolära. Senare i historien har den visat sig fortsätta leva sitt eget liv vid sidan av det officiella kyrkolivet. Exempelvis finner vi tendenser av denna andlighet i kväkarrörelsen, influenser hos William Blake och hos den evangelikala väckelsens ledare. I Sverige hämtade de pietistiska väckelserna under 1700- och 1800-talet andlig näring från den kvietistiska mystiken, inte minst 1700-talets radikalpietister.

Ytterligare ett kännetecken för den franska mystiken som rörelse är att dess ledarskap, i likhet med Flodbergskretsen, tillhörde kyrkans lekfolk. Deras syn på människans likvärdiga höghet inför GUD formulerades genom Molinos med orden: ”varje människa är ett Guds rike”.¹¹² Störst betydelse i den franska kvietistiska rörelsen fick Jeanne-Marie Bouvier de la Motte Guyon (1648-1717), mer känd som Madame Guyon. Böckerna hon lämnade efter sig kan idag räknas som en del av den kristna mystikens

105Underhill 1964, s.207.

106Åberg 1968, s.90. "Istället för egenviljans autonoma aktivitet öppnar sig den 'lidsamma' människan för teonom aktivitet. Att bedja är att ställa sig i Guds närvaro, 'spänna ut seglen' och låta sig drivas av Hans Ande. Det blir en verksamhet i vilan och en vila i verksamheten."

107Åberg 1968, s.95.

108Åberg 1968, s.96.

109Tersteegen praktiserade denna tanke i så kallade "Pilgerhütte" där människor kunde dra sig i reträtt för att leva det inre livet. Ett slags evangeliska kloster där urkyrkans församlingsliv kunde förverkligas, se Åberg 1968, s.97.

110Åkerlund 2015, s.181.

111Åberg 1968, s.98-99.

112Åberg 1968, s.81.

kanon. I sitt välbeställda men olyckliga äktenskap, och senare som änka, utvecklade hon ett rikt inre liv med fokus på den ständigt pågående bönen. Hennes livshistoria vittnar dock om allt annat än tillbakadraget lugn och stillasittande.¹¹³ Så småningom hamnade hon mitt i den teologiska debatten som rasade i Frankrike kring den kvietistiska andligheten. På grund av sina mystiska idéer arresterades Madame Guyon – i åtta år hölls hon fängslad i Bastiljen. Efter att hon frikänts ägnade hon de resterande åren av sitt liv åt att i skymundan vara en andlig moder och producerade mycket text, däribland böckerna *Andliga strömmar* och *Bönen eller kort och lätt sätt att be*.¹¹⁴ Francois de Salignac de la Mothe-Fénelon (1651-1715) blev Madame Guyons mest berömda lärjunge. Han var en fransk biskop som kom att dras in i den kvietistiska kontroversen. Fénelon försvarade Madame Guyon, bl.a. i boken *Explication des maximes des saints sur la vie intérieure*, och ansåg att hon stod i linje med kyrkans mystiska tradition.¹¹⁵ Han kom även att sätta läran om "l'amour pur" i centrum av förkunnelsen. Jean de Bernières-Louvigni är en av de mest lästa franska 1600-tals mystikerna. Han föddes i Caën i Normandie 1602, i en välbärgad familj som arbetade med finanser – Louvigni tituleras ofta som räntmästare. Detaljerad kunskap om hans livshistoria saknas men hans namn har återfunnits vid grundandet av nästan alla religiösa stiftelser i Caën från denna tid. Ett av Louvignis stora livsverk var att instifta ett brödraskap i Caën – "de la sainte Abjection" – vilket ungefär betyder "av den heliga Förnedringen", vars medlemmar ägnade sig åt de fattigas och sjukas tjänst. Från 1646-1649 byggde han även ett retreatus, kallat l'Erimitage. Där samlades människor som ville ägna sig åt det kontemplativa livet. Eremitaget spelade en viktig roll för det religiösa livet i Frankrike och bidrog till en renässans för katolsk spiritualitet. Här tillbringade Louvigni återstoden av sitt liv. Många människor vände sig till honom för själavård och vägledning, ofta brevledes, vilket också blev hans livsuppgift. Hans anseende gjorde honom till en obestridd ledare för den stora mystiska rörelsen som fanns i Normandie. De flesta av de bevarade breven är från denna tid. Louvigni dog plötsligt den 3:e maj 1659, "på knä" medan han bad sin kvällsbön.¹¹⁶ Han gav inte själv ut några litterära verk men skrev ner sina böner; dessa trycktes sedan i boken *l'Intérieur chrétien ou la conformité intérieure que doivent avoir les chrétiens avec Jésus Christ*. Denna fördömdes senare då den ansågs innehålla kvietistiska tendenser (såsom att jaget utplånas i bön). På svenska kom *Jean de Bernières Louvigni om Det fördolda livet med Kristus i Gud* år 1742, översatt av radikalpietisten Sven Rosén från Gerhard Tersteegens tyska översättning.¹¹⁷

SVENSK HELGELSEFÖRKUNNELSE: "VI ÄRO EJ ENDAST SVAGA. VI ÄRO INTET."¹¹⁸

Spiritualitetsforskaren Joel Halldorf skriver i sin avhandling om Emil Gustafson att all kristen spiritualitet handlar om människans väg till GUD – och att detta kan uttryckas på olika sätt, t.ex. genom att tala om lärjungaskap, efterföljelse, gudomliggörelse (theosis), andedop eller helgelse.¹¹⁹ Innebörden av spiritualiteten som en väg är att människan inte befinner sig i ett statiskt och stillastående tillstånd, utan i en levande, pågående rörelse mot GUD. I ett sådant perspektiv kommer frågan "vilket är målet?" naturligt att belysa hur denna väg ser ut. Flodbergskretsen delade en längtan efter att söka och ledas framåt på vägen mot en djupare gemenskap med GUD; målet för dem var just "Gud – och intet mer". Martin Lönnebo utvecklar detta: "Kristi kors är det dyrbaraste tecknet. Tron är

113Underhill 1964, s.208.

114Lamm (red.) 2013, s.448-449.

115Lamm (red) 2013, s.450.

116Heurtevent 1937, s.1522-1523.

117Ekström, M. 2013, s.7.

118Halldorf, J. 2012, s.181.

119Halldorf, J. 2012, s.21.

handen som griper korset. Kristi efterföljelse är vägen. Målet är 'Gud – och intet mer'.¹²⁰

Flodbergskretsens spiritualitet är, när gemenskapen under 1890-talet prövande hittar sin väg framåt, en blandning av influenser från helgelseförkunnelse och mystik. Detta konstaterar Ulrika Ljungman i "Gud – och intet mer". Om Henrik Schager skriver hon: "Hans yttre verksamhet och själavinnarnit, hans typologiska bibelutläggningar, hans sånger, hans Kristocentriska förkunnelse om segerns hemlighet – allt detta minner om att han *också* hade fäste i sekelskiftets helgelseörelser, som snarast stod på reformert grund och som även Flodberg tagit intryck av."¹²¹ För Linnea Hofgren var KFUK:s möten och de internationella talare man kallade dit (t.ex. Jennie Penn Lewis) en tidig kontakt med helgelseörelsen.¹²² Helgelselitteraturen fungerade även som en ingångsport till den mystiska litteraturens värld. Ser man till den fortsatta kontakten med de frikyrkliga rörelserna kan vi konstatera att flertalet i Flodbergskretsen livet igenom är oberoende av samfund. Ett undantag är Henrik Schager som under en kort period under 1923 tillhörde pingstförsamlingen i Norrköping.¹²³

Det finns alltså ett släktskap mellan den tidiga helgelseörelsen i Sverige och Flodbergskretsen. Den svenska helgelseörelsen hade sina rötter dels i en internationell helgelseförkunnelse – framförallt den anglosaxiska versionen rotad i metodismen – dels i de andliga väckelserna inom gryende svensk frikyrklighet som hade sitt centrum i Örebrotrakten.¹²⁴ Förkunnelsen hittade sin väg fram genom gästbesök från utländska förkunnare och genom litteratur som lästes. År 1882 började en bokcirkel hållas i Sannamon i västra Närke där bland annat den för oss bekanta *Det fördolda livet med Kristus i Gud* studerades. Gruppen var en dotterförsamling till Vintrosa Missionsförsamling som ville söka fördjupning på nya håll. Missionsföreningen i Sannamon kom senare att bidra med ett flertal inflytelserika personer i det frikyrkliga samfundets Helgelseförbundets uppstart, år 1887.¹²⁵ Joel Halldorf hänvisar till en samtida tidningsartikel vilken återger tankarna bakom uppstarten av ett svenskt helgelseförbund: "En artikel i *Swenska Posten* maj 1887 talar om en >>nybildad förening<< med namnet >>Jesu lifegna<< i trakten kring Vintrosa, där de sammanslutna beslutat att >>avskilja sig *helt* åt Gud [...] samt hjälpas åt till allt större helighet och fullkomning<<."¹²⁶ Vi ser att läsningen av Louvigni kom att verka med djupgående kraft även här. Den blev en av de impulser som gav upphov till att ett nytt samfund, ett helgelseförbund bildades i Sverige. Henrik Schager var, som Ulrika Ljungman berättat för oss, en av dem som tidigt kom i kontakt med helgelseförkunnelsen i Sverige. Bland annat besökte han en av de första upplagorna av den årliga Torpkonferensen som Helgelseförbundet höll. Där hörde han Emil Gustafson (1862-1900) tala – en av den unga helgelseörelsens mest betydelsefulla profiler. De träffades sedan ytterligare några gånger i Stockholm.¹²⁷ I Gustafsons religiösa liv var helgelsen central. Halldorf betecknar denna som "i första hand tillhörighet till Gud, med ett moraliskt klanderfritt liv som konsekvens. Heligheten utgick från Gud, men en människa skulle också aktivt helga sig genom att

120Lönnebo 1987, s.9.

121Ljungman 1984, s.26. Peter Halldorf kommenterar: "Igenkänningen är omedelbar mellan den form av bibelpräglad mystik ur vilken vännerna i Flodbergskretsen öste och sekelskiftets helgelseörelser, där Emil Gustafson var pionjär i främsta ledet. Klangen är inte att miste på. Längtan efter helighet och passionen för Kristus var trons låga. Målet, en återvunnen gudslighet. Vägen, den enda nödvändiga, korsets." Halldorf, P. 1997, s.49.

122Ekström, H. 2015, s.38.

123Lövgren 1959b, s.5. Se även s.101-103 i Halldorf, P. 1997.

124Tidigare väckelser som hade pågått i samma område var roparrörelsen och Risebergarörelsen, se "Helgelseförbundet" i Alvarsson (red) 2014, s.187.

125Halldorf, J. 2012, s.165.

126Halldorf, J. 2012, s.169. Utöver boken *Det fördolda lifvet med Kristus hos Gud* lästes Bibeln och boken *Andens kraft* av den amerikanske metodistpastorn William E. Boardman, översatt av predikanten Nelly Hall.

127Schager 1987, s.49; Halldorf, J. 2012, s.217.

överlämna sig till Gud.”¹²⁸

En ”helgelse rörelse” skulle man egentligen kunna säga betecknar kristendomen i stort, men här representeras den specifikt av den historiska protestantiska, reformerta rörelsen som tog sin början i anglosaxiska länder under 1700-talet, och i förlängningen blev kristna samfund såsom puritaner och metodister. I denna rörelse betonas GUDs helighet, såsom den vittnas om i Bibeln, och att denna GUDs fullkomliga helighet är något även den troende människan ges löfte om att tillägna sig. När och hur detta sker beskrivs olika av två skolor – en ström i rörelsen tänker sig en punktuell, omedelbar förändring, medan den andra menar att det inte handlar om en omedelbar förändring som inträffar vid ett specifikt tillfälle utan att det snarare handlar om en gudomlig gåva vilken emottas under tid och vilken förstås alltmer med ökad livserfarenhet.¹²⁹ Den anglosaxiska termen för detta, ”sanctification”, syftar på en successiv process av människans sinne där hon under sin livstid blir allt mer ”helgonlik”, det vill säga allt mer förverkligar ett visst ideal vars förebild återfinns i Jesus Kristus och i den kristna traditionen.¹³⁰ Åt detta skeende utarbetades vissa metoder och manualer, men i grunden sågs det som ett verk av GUDs nåd och människans medverkan i tro och överlåtelse. Den medvetna och metodiska strävan mot fullkomlighet som fanns inom rörelsen ledde till beteckningen ”metodism”, som från början på klassiskt maner var ett öknamn. Helgelseförbundet fick sitt namn av den starka betoningen på att den kristnes liv behövde förvandlas till allt större Kristuslikhet.¹³¹ Helgelsen var den fortsatta vägen, bortom omvändelsen. Kännetecknande för internationell och svensk helgelseförkunnelse är alltså att det finns en gradskillnad mellan troende människor. Skillnaden sker som en förädling av den mänskliga naturen; liksom vattnet blir vin transformeras människan till en högre natur – Kristi natur. Detta är ett GUDs verk i den till GUD överlåtna människan. I Helgelseförbundet tänkte man sig att detta pågår i människan bland annat genom lidandet, men man betonar särskilt, i likhet med Flodbergskretsen, att den medvetna passiviteten inför GUDs handlande – *vilan* – aktiverar processen.¹³² Med en annan bild: människan ska bli ett instrument som GUD kan spela sin musik på. Inom Flodbergskretsen talas det likaså om nivåskillnad: exempelvis mellan inre och yttre kristna. En liten anteckning gjord av Flodberg utlägger denna hans inre livsresa: ”Flodberg: född 1848. Kristen: 1875. Till inre vägen: 1892.” I ett brev till densamme skriver Hjalmar Ekström att ”så mycket man följer Kristus, så mycket blir man införd i hans död, där man dör världen och det egna, och så mycket blir man delaktig av hans ande och liv. Och att följa Kristus är att vara med honom i sitt dagliga liv, dag för dag umgås med honom i hans ord, i hans Ande, i hans närvaro.”¹³³ De som inte följde Jesus hela vägen kallades ofta ”förgårdskristna”, vilket snarast menades som en inbjudan att söka sig längre in i det heliga. Det finns med andra ord i Flodbergskretsens perspektiv på det andliga livet en trons väg, där olika kristna kommit och kommer komma olika långt. Detta leder in oss vidare till det sammanhang som brås på dem mest, likt ett äldre styvsyskon står den i förhållande till gruppen: Bergmankretsen.

128Halldorf, J. 2012, s.160.

129Ur Svenskt frikyrkolexikon: *Helgelse*, ”en punktuell eller gradvis förändring av människans sinne mot ett mera andligt liv.” Alvarsson 2014, s.186

130John Wesley kallade detta ”perfect love” (för att undvika uppfattning att det skulle handla om mänsklig syndfrihet). Jämför med kvietismens ”l’amour pur”. Halldorf, J. 2012, s.177.

131Alvarsson 2014, s.186-187.

132Halldorf, J. 2012, s.174-184. Om lidandet i Emil Gustafsons teologi, se Halldorf, J. (2012), s.138-150.

133Ekström, H. 2014, brev 49. Se även t.ex. Ekström, H. 1963, brev 9 om ”skillnaden mellan andliga kristna och köttsliga kristna.”

BERGMANKRETSEN: GUDS RIKE ÄR MÄNNISKAN NÄRMARE ÄN HON ÄR SIG SJÄLV.

Just här och nu finns inte utrymme för en utvecklad bild av Bergmankretsen. Detta introducerande avsnitt är hämtat från Bengt Åbergs avhandling om teologen Waldemar Rudin från 1968 och Magnus Olssons fyrdelade artikelserie i *Kyrka & Folk*, publicerad under 2014, i dessa kan den som är intresserad ytterligare fördjupa sig i ämnet.¹³⁴ Olssons artikelserie tecknar en tradition av ”stockholmsmystik”, en underström i det kyrkliga livet där Bergmankretsen ingår, men även Flodbergskretsen. I Åbergs avhandling placeras Rudin i ett vidare sammanhang, 1800-talets nyevangelism, och analyseras utifrån synen på individualitet och universalitet, representerade av begreppen ”personligheten” och ”Guds rike” – två begrepp som hos Rudin står i dialektiskt förhållande till varandra.¹³⁵

Den så kallade stockholmsmystiken utgjordes av en blandning av pietism och kvietistisk mystik och hade länge varit en faktor i det kyrkliga livet i Stockholm.¹³⁶ Där fanns en traditionskedja som sedan 1700-talet, då pietismen nådde Sverige, varit färgad av Böhme-teosofi och kvietistisk mystik. I denna kedja återfinns namn som Lars Ulstadius (d.1732), Erik Tolstadius (d.1759), Sven Rosén (d.1750), Anders Collin (d.1830) och Carl Olof Fineman (d.1863). Det arv som förvaltades i denna tradition genomträngde Bergman och hans vänners trosåskådning.¹³⁷ Runt hovpredikanten Carl Henrik Bergman (1828-1909) samlades från 1860-talet en grupp prästkollegor intresserad av den mystiska litteraturen. Den stora skillnaden från Flodbergskretsen var att denna ”bokcirkel” bestod av lärda män och präster. Förutom samordnaren C.H. Bergman tillhörde bland andra professor Waldemar Rudin, teologen John Ternstedt och prästerna Theodor Mazer, Bror Erik Petri och Emanuel Laurell kretsen. Gruppen, vilken liksom Flodbergskretsen var en informell och förtrolig gemenskap som kommit till genom människors gemensamma andliga sökande, hade sin kärnverksamhet i att samla och dela mystik litteratur.¹³⁸ Man ägnade sig åt att göra nya översättningar av böckerna för att underlätta deras spridning. Flodbergskretsen var bidragande till att denna litteratur fick ett bredare folkligt fäste. Henrik Schager berättar i sina levnadsminnen om förhållandet till ”den gamle, djupsinnige trotjänaren” Bergman:

Mina besök hos honom föranleddes vanligen av af, att jag genom honom kunde få Tersteegens ”Heliga själars lif” på svenska och andra mystikens skrifter för vänners räkning. Vi hade då alltid lite svårt att enas om priset. Han ville lemna [sic] dem för ingenting, något som jag ej kunde gå in på; och så slutade det med kompromiss.¹³⁹

Andra exempel på Bergmankretsens aktivitet är C. H. Bergmans och hans bror Wilhelms översättningar av Jacob Böhme, av Saint Martin och Baader, samt, tillsammans med John Ternstedt, av Tersteegens *Heliga själars liv* och *Brev*.¹⁴⁰ Flera av dessa översättningar finns idag bevarade i Petri boksamling kristen mystik, inhyst på Sigtunastiftelsen.¹⁴¹

134Olsson 2014; Åberg 1968, s.55-99.

135Rudins senare åskådning sammanfattas med orden: ”*Sanning*sbegreppet hade blivit en större makt inom mig. Skillnaden mellan 'världen' och Guds rike stod mig klar; men jag hade fått en mycket vidgad blick på Guds förberedande verk bland alla människor, på vad jag vill kalla Guds rikets 'förgårdar'. Och därmed hade jag fått känslan av att 'gränsen omkring de 'troendes krets' drogs alltför trång, under det att inom denna gräns fanns mycket oäkta. Likaså hade jag börjat ana ett *Guds nådesverk även bortom tiden*...” Åberg 1968, s.17.

136Olsson 2014:5, s.6.

137Åberg 1968, s.55-56.

138Olsson 2014:6, s.7.

139Schager 1987, s.52.

140Tidskriften *Det fördolda livet* innehåller några av dessa översättningar.

141Se *Boksamlingen Kristen mystik*, http://demo36.impera.se/info_ufk.asp?id=20401070 (hämtad 2016-09-07) för en utförlig beskrivning av samlingen på Sigtunastiftelsen inklusive en förteckning av dess innehåll. Boksamlingen avspeglar den pietistiska och mystiska tradition som fanns inom Svenska kyrkan från 1700-talet och framåt.

En bok som var särskilt viktig i Bergmankretsen var skriften *Guds Rike i Själene* vilken, med Bengt Åbergs ord, hade "sitt ena brofäste i stockholmspietismen och det andra i den katolska kvietismen".¹⁴² Åberg låter sin utförliga presentation av bokens innehåll fungera som ett uttryck för kommunikationen mellan den lokala stockholmstraditionen och den kontinentala kvietismen. *Guds Rike i Själene (Das Reich Gottes in der Seele)* utgavs år 1665 av den tyske kapucinermunken Johann Evangelista. Som titeln antyder är det en utläggning av bibelordet Luk 17:21 om det inre gudsriket. På svenska utkom den år 1746 samman med bilagor skrivna av och om stockholmspietister, sannolikt kretsen kring Sven Rosén, på 1700-talet. Detta vittnar om det nära sambandet mellan denna rörelse och katolsk mystik. Åberg skriver: "dessa bilagor uppenbarar, hur till synes friktionsfritt denna pietism och den Eckhart-aulerska mystiktraditionen kunde enas inom samma pärmar. Bilagorna nyttjar i stort sett samma mystikens språk."¹⁴³ Bergmankretsen läste troligtvis en senare upplaga av boken inklusive bilagor från 1854. Budskapet i boken är att människan uppmanas att söka och finna GUDs rike inom sig själv och därmed nå sin fullkomlighet eller förening med GUD. Föreningen med GUD bereds genom vandringen mot människans innersta, där hon ska återfinna sitt ursprung och sin rätta mänsklighet. Där, i ensamheten, finns GUD. "Interior intimo meo" är det förborgade ursprunget. Men för att människan ska fullt nå in i sig själv måste hon gå ut ur sig själv, därför blir "introversionens väg elevationens väg" – GUD är likafullt "superior summo meo". Mystikens grundupplevelse innebär att bortom tidens och rummens kategorier vila i närvaron hos GUD, "som är innanför människans innersta och samtidigt utanför, nedanför och ovanför henne." Evangelista betonar även viljan, och främst den gudomliga viljan (som finns innanför den mänskliga själens vilja).¹⁴⁴

Det som knöt Bergmankretsen samman med Flodbergskretsen var alltså huvudsakligen den andliga litteraturen. De var två parallella nätverk med samma litterära preferenser. På så sätt kom de även att tala samma dialekt, kvietismens tungomål, eftersom de hade sitt ursprung i gemensamma andliga hemtrakter. Där personerna knutna till den lärda Bergmankretsen tog ny och gammal litteratur till Sverige, tillgängliggjorde och översatte denna, hade personerna knutna till Flodbergskretsen sin uppgift som distributörer – men båda grupperna var gedigna läsare. I Henrik Schagers och Hjalmar Ekströms hem placerades böcker och porträtt efter "styvsyskonen" som hade samlats kring hovpredikant Bergman.

142Åberg 1968, s.56.

143Åberg 1968, s.73.

144Åberg 1968, s.73-76.

Sång och musik i kristen tillbedjan.

Sång och musik tycks ha varit ett viktigt medium för Flodbergskretsen, då de av enstaka gemensamma och sammanbindande aktiviteter skapade och publicerade sin egen sångsamling *Toner från det inre livets värld* (tidigare *Det fördolda livet*). Henrik Schager, en av kretsens få estradgestalter, var själv sångare och textförfattare, och den samlande kraften bakom sångboken. Detta väcker frågan vad musik och sång har för funktion i den kristna tillbedjan i stort. Här kommer vi gå igenom några olika aspekter av detta och fundera på om någon eller några av dessa aspekter särskilt återfinns inom Flodbergskretsen. Inledningsvis följer en kort presentation av sångboken i fråga, åtföljt av en fördjupning kring utgivningen av sångböcker i 1800-talets Sverige.

Toner från det inre livets värld.

År 1895 utkom första upplagan av sångsamlingen *Det fördolda livet* med 19 sånger i ett tunt pappershäfte, sex av dessa var skrivna av Schager. Därpå följde ytterligare fem upplagor. Hymnologen Oscar Lövgren ger en god bakgrund till sångbokens utveckling: den andra något tillökta upplagan utgavs redan 1896 och följdes år 1899 av en ny samling, nu under namnet *Toner från det inre livets värld*. Denna följdes av en förnyad upplaga år 1905, ytterligare en 1913, och slutligen den sista upplagan vilken är den sjätte från år 1925: *Toner från det inre livets värld – samlade och utgivna av Henrik Schager*. Lövgren kommenterar: ”Såväl av förordet till denna sista upplaga som av Schagers brev till Kungl. Bibl. i Stockholm 1926 framgår att utgivaren då räknade de båda upplagorna av ”Det fördolda livet” som uppl. 1 och 2, 1899 års uppl. Av ”Toner” som uppl. 3.”¹⁴⁵

Den sjätte upplagan av *Toner från det inre livets värld* innehåller 322 sånger, majoriteten står signaturen H.S, det vill säga Schager själv, bakom. Även L.H, Linnea Hofgren, har bidragit med ett 50-tal sånger, därtill har Stina Svensk (signaturen ST-EN) och Emilia Ullstrand (E.U) ett större antal sångbidrag. Några övriga textförfattare med enstaka bidrag är Hans Adolph Brorson, den mest betydande pietistiska diktaren i Danmark, helgelseförbundets Emil Gustafson (signaturen E.G.), biskopen J.A Eklund samt flertalet oidentifierade signaturer.¹⁴⁶ Ett fåtal sånger är hämtade från Gerhard Tersteegen, och ytterligare några från sångboken *Andliga sånger*, den herrnhutiska sångsamlingen *Sions sånger*, Diakonissanstaltens sångbok, Frälsningsarméns fältsånger och från nordiska grannländer. Henrik Schagers bidrag är dock övervägande, han står som författare eller översättare till drygt hälften av sångbidragen – 163 stycken. Sångboken innehåller endast text; istället för notskrift hänvisas användare till melodier från andra sång- och psalmböcker, bland andra *Förbundetstoner* utgiven av Helgelseförbundet, den mot ungdomen riktade sångboken *Kyrklig sång*, Lewi Pethrus *Segertoner*, *Sionstoner* utgiven av Evangeliska Fosterlandsstiftelsen och Svenska Psalmboken. Var sång har ofta mer än en melodianvisning då dessa endast är förslag ”till möjlig tjänst och vägledning fram till användbar melodi”, som en kort notis anger. De är heller inte gjorda av utgivaren, Henrik Schager.¹⁴⁷ Detta tyder på att textens innehåll hade större betydelse i sången än det musikaliska inslaget. Sångerna sjöngs

145Lövgren 1959b, s.5. I tidskriften *Det fördolda livet*:s första upplagor från 1924-1925 kan man följa hur den sjätte upplagan befinner sig på väg mot tryckeri och försäljning. En annan bakgrundsdetalj till sångbokens utgivning är en muntlig angivelse genom Magnus Olsson, att Schager fick ett ekonomiskt bidrag av Sven Paulius föräldrar, förmedlat genom pastorn Wenner i Johannes församling, vilken var en av David Petanders kompanjoner i Stockholm. Se Olsson, *Jordnära mystik*, s.32.

146Exempelvis återkommer signaturerna M W-m, A-der, E.A och E.N.

147Schager 1925, s.5.

vanligen a cappella eller enkelt ackompanjerade av gitarr.¹⁴⁸

Toner från det inre livets värld var alltså en sångbok kopplad till Flodbergskretsen och dess medlemmar, med Schager i spetsen. Att han, som under åren 1892-1933 verkade som kringresande predikant, sjöng ur sångboken som en del av sin evangelisationsrepertoar kan vi läsa om i hans egen levnadsteckning.¹⁴⁹ Vet vi något om hur sångboken användes i kretsen som helhet? Ja, vi kan se tendenser, eftersom den omnämns både i brev och biografiskt material. Vi har redan sett exempel på hur boken användes för gemensam sång under ett möte hemma hos Fanny von Otter i maj 1900 – här skriver Linnea Hofgren i ett brev till von Otter år 1906:

Tack för hälsningen genom Henrik och Sigrid! De voro här hos mig i onsdags ef.m, och vi hade en dyrbar stund inför Herren, sjöngo tillsammans några av H.S. sista sånger. De äro mycket dyrbara. Gud har gifvit honom så många sånger sista tiden, den ena skönare än den andra.¹⁵⁰

Eftersom Flodbergskretsen snarast har karaktären av ett nätverk över fyra decennier mer än en fast församlingsgemenskap är det svårt att fastslå ett kontinuerligt bruk av sångboken. Det är troligt att gemensam sång var ett återkommande inslag under gruppens träffar i Gamla stan, vilket vi exempelvis ser i det möte som refereras till i fotnot 55, men det är likaså tveksamt huruvida det går att säga något alls om en vedertagen ordning för dessa träffar. Att Henrik Schager flyttar från Stockholm till Ystad och senare Norrköping kan möjligtvis ha påverkat den inom kretsen vidare användningen. Linnea Hofgrens engagemang för sångboken kan bero på att hon själv hade möjlighet att bidra i en situation då hennes förmåga till övrig verksamhet var nedsatt, och att hon blev personligen berörd av sångbokens innehåll.¹⁵¹ Jag menar dock att det är talande att upplagan ständigt förnyas och utökas under gemenskapens levnadstid – sångboken *Toner från det inre livets värld* och Flodbergskretsen står i relation till varandra. Även dess innehåll överensstämmer med det i kretsens karaktäristiskt framträdande mystika: verklighetens dubbla dimensioner, korsteologin och utblottelseprocessen, vilket tydligt framkommer i de två titlarna *Det fördolda livet* och *Toner från det inre livets värld*.

Sångerna återfinns på ytterligare ett ställe. I de upplagor som ges ut mellan januari 1925-mars 1926 av tidskriften *Det fördolda livet* har inslag av texter ur den nypublicerade sångboken. Här anges även enkla melodianvisningar till ett litet urval av sånger. Oftast är sångtexterna skrivna av Henrik Schager, men även av Linnea Hofgren med flera.

Utgivningen av sångböcker under 1800-talet.

Under 1800-talet exploderade utgivningen av religiösa, fristående sångböcker. Detta skedde samstämmigt med stora folkväckelser och förstås mot bakgrund av det livskraftiga arvet från pietismen och herrnhutismen. Inom båda dessa rörelsen var sångdiktning vanligt förekommande. I Sverige skedde genombrottet för väckelsesången med samlingen *Mose och Lamsens visor* som kom ut år 1717 och blev den första och mest kända pietistiska sångsamlingen.¹⁵² Den innehöll sånger från både pietistisk och herrnhutisk tradition, från Sverige och Tyskland och även nya inslag från anglosaxiska länder. Sångerna var enkla och melodin hämtades ofta från folkligt håll, i flera fall från operamusiken.

148T.ex. s.24 och s.45 i Schager 1987.

149Se s.45 och s.60 i Schager 1987.

150Sigtunastiftelsens arkiv: ULj: Linnea Hofgren till Fanny von Otter, 15 december 1906.

151Sigtunastiftelsens arkiv: ULj: Ur ett brev till Fanny von Otter 31 august 1906: "Mycket har Gud gifvit genom den nya sångboken i det gemensamma, ty Han stämmer själf hjärtesträngarna till tack och lof, där Han själf är glädjeämnet, och har gifvit så många dyrbara nya sånger genom Notarien [Schager], Elsa m.fl."

152Bolander 1954, s.34ff.

Bildspråket – blod- och sårsymbolik blandat med brudmystik – påverkades av den från mystiken influerade andaktslitteraturen som spridits på kontinenten. Inom herrnhutismen stod korsteologin i centrum, med betraktelser av den korsfäste människosonen eller identifikation med skeendet på Golgota. Den herrnhutiska fromheten fann sin väg i landet genom sångsamlingen *Sions sånger* (1743) och senare versioner.¹⁵³ Den här utvecklingen är inte på något sätt begränsad till Sverige. Under 1600- och 1700-talen hade en underström av medeltida katolsk fromhet av mystik typ gått genom Europa, förmedlad genom andaktslitteratur. Denna fromhet assimilerades med tiden med pietismen.

Inger Selander berör denna bakgrund i sin avhandling *O hur saligt att få vandra*, vilken bearbetar motiv och symboler i frikyrkliga sångböcker. Sångbokens uppkomst som alternativ till den klassiska kyrkopsalmen sker parallellt med folkliga frigörelsegruppers framväxt som alternativ till etablerade samfund. Innehållsmässigt finns även likheter i vad som särskiljer de båda. Om sångböckerna står för pietism medan kyrkopsalmen står för luthersk ortodoxi gör den förstnämnda ett brott mot traditionen genom att sätta omvändelsen och helgelsen i fokus, istället för läran om försoning och rättfärdiggörelse. Den enskildes troserfarenhet betonas, och denna erfarenhet skulle helst följa konforma mönster. Selander skriver: ”Det andliga skeendet bör följa ett visst mönster, en ’nådens ordning’, som närmast kommer att beskriva en psykologisk utveckling. Omvändelsen måste föregås av botkamp, varefter olika steg följer i den andliga utvecklingen. Detta för med sig att pietismen indelar människor i olika kategorier alltefter de stadier i vilka de befinner sig.”¹⁵⁴ De läromässiga förskjutningarna för med sig andra sorters gudsföreställningar: Nya testamentet framhålls och distansen minskar mellan GUD och människa. Utvecklingen går mot en humaniserad, förverkligad gudsbild, menar Selander.¹⁵⁵ Något annat som är typiskt är känslsamhet, inte minst personens subjektiva känsla, och ur detta utvecklades en emotionestetik vilken påverkade sångernas utformning.

En faktor bakom att det religiösa landskapet under 1800-talet kom att förändras med väckelserörelser som spriddes i landet var emigrationen och nya kontakter med andra länder, framförallt Amerika – det ”fria landet”. Inspirationen till förändringar och nya uttryck flödade från söder och väster. Från anglosaxiska länder inhämtades andlig litteratur vilken översattes och fick inverkan på den inhemska sångdiktningen. Även sångproduktionen kan sättas in ett större sammanhang: under romantiken hade intresset för sång blomstrat, och detta levde vidare. Särskilt stort var intresset för folkliga visor och dikt, vilket i förlängningen ledde till att väckelsen lånade folkvisemelodier och av dessa skapade kontrafakter. Den andliga visan blir sedan i mångt och mycket folkets visa.¹⁵⁶

Varför ges just sångböcker ut i stor omfattning under denna period? Inger Selander nämner några anledningar till sångbokens stora genomslag under 1800-talet. En allmän, betydelsefull faktor är ökad folkbildning och läskunnighet tack vare folkskolan, vilket ledde till en större omsättning av uppbyggelselitteratur. Nu blev var och varannan svensk en ”läsare”. Samtidigt blev det billigare och enklare att trycka textmedia, vilket främjade produktionen. Särskilt de så kallade skillingtrycken, enkla tryckark i små häften, blev under 1800-talets senare del viktiga spridningskanaler för just sånger; Selander påpekar dock att just detta inte gällde väckelsesångerna.¹⁵⁷ Skillingtrycken innehöll inte notskrift, utan melodin angavs genom hänvisningar till redan kända och populära melodier. Notläsning var överlag en sällsynt kunskap under denna tid. Spridning av sånger skedde även genom tidningar, tidskrifter och kalendrar. Sången kom att bli en välfungerande och effektiv kanal för att sprida 1800-

153Bolander 1954, s.42ff.

154Selander 1980, s.19.

155Selander 1980, s.20.

156Selander 1980, s.27.

157Selander 1980, s.28.

talsväckelsens budskap, därför utmärktes senare hälften av 1800-talet av en mycket livlig sångdiktning inom väckelsen. Selander förklarar vilka skiftande funktioner budskapsspridande fyllde: ”den religiösa erfarenheten kan ta sig uttryck i spontan sångdiktning, men man skriver också för att fylla det evangelisatoriska arbetets behov. Söndagsskolearbetet krävde en ny typ av sånger liksom undervisningen i folkskolan. [...] Missionsverksamheten skapar också behov av nya sånger.”¹⁵⁸ Ett huvudsyfte med sångskrivning och tryckningen av sångböcker tycks alltså ha varit budskapsspridande i syfte att evangelisera och undervisa. Här skiljer sig Flodbergskretsen från väckelserörelsen. Vi förstår, utifrån vad vi tidigare sagt om användningen av sångboken *Toner från det inre livets värld*, att den fyllde ett syfte i evangelisationsarbetet, vilket fanns närvarande i nätverkets direkta verksamhet genom den diakonala mötesplatsen i Gamla stan och genom Henrik Schagers (med flera) förkunnelsejänst. I båda fallen faller även den mer undervisande aspekten in. Vad termen ”evangelisationsarbete” inbegriper och utesluter är förstås inte självklart – möjligtvis är även Hjalmar Ekströms själavårdsverkstad också evangelisation, likaså Fanny von Otters öppna hem och Linnea Hofgrens inre bön. Att sångbokens tillkomst framför allt hade andra motiv framkommer på bokens första sidor: den vill förbinda läsarens hjärta och tankar med GUD, genom den ”troigna Anden”, och så göra läsaren till en ”Guds-lovprisandets sångare”.¹⁵⁹

Musikens ytterligare funktion i kristen tillbedjan.

Det finns ett större, mer skiftande spektrum över den funktion sång och musik har fyllt för kristna gemenskaper i tillbedjan och rit, som kompletterar fokuset på budskapsspridning i 1800-talets utgivning av sångböcker. Jag tror dessa kan hjälpa oss att förstå hur det kommer sig att sångboken *Toner från det inre livets värld* blev resultatet av ett av få centrala, samlande moment inom Flodbergskretsen. Nils Bolander fångar väl in det jag är ute efter i inledningen till sin sammanställning av nyevangelismens församlingssångböckers tillkomst *Samfund och sångbok*:

Sången säger mer än enbart orden. När tanken hisnar inför den upplevbara verklighetens gränslösa rikedom och orden stapplar, kan sången ge själens innersta upplevelser röst. Sången skänker orden färg och vingar. Den kan öppna nya perspektiv och inför en ny dimension i uttryckssättet. Den kan lugna och trösta, stärka och egga, riva murar och slå bryggor.¹⁶⁰

Musiken kan ha en omfattande mängd skilda funktioner i det mänskliga livet; musikanthropologer lyfter bland andra fram att väcka känslor, ge estetisk njutning, underhålla, förmedla budskap och att bekräfta och underbygga sociala institutioner eller religiösa ritualer som några av dess huvudfunktioner.¹⁶¹ Den är kort sagt ett mänskligt medel för kommunikation. Musik har flera egenskaper som gör den lämplig som redskap i gudstjänsten. En av musikens mest uppenbara funktioner, inte minst vid riter, är att den samlar och enar människor. Den gemensamma sången visar sig därigenom som en klingande symbol för församlingens och kyrkans enhet. Inte bara med den synligt deltagande gemenskapen utan i samklang med den i triumf och jubel sjungande församlingen i himmelen. Musiken har den egenskapen att den adderar ytterligare dimensioner; i unison sång sätts musik och text ihop och flera människor sjunger tillsammans. På så sätt lyckas musiken samla människor i både rum och tid. Musicerandet kräver ökad koncentration och fokus, och kroppen görs mer delaktig i tillbedjan vilket uppmuntrar hela människans inriktning mot GUD. Musiken är också ett sätt att uttrycka känslor – vilka kan kommuniceras genom tempo, volym eller rytm. Dessa känslouttryck kan vara en hjälp i att förstärka förkunnelsens budskap

158Selander 1980, s.27.

159Schager 1925, s.3-4.

160Bolander 1954, s.10.

161Ekenberg 1984, s.24.

och i att förstå dessa, en hjälp både för den som talar och den som lyssnar.¹⁶²

Sångboken *Toner från det inre livets värld*, och i förlängningen dess sånger, används som ett redskap för skilda saker. I begränsad mån är den ett redskap för budskapsspridning, där vi sett att väckelsegruppernas sångbokssyfte låg, och i en mån ett redskap för teologi i bemärkelsen ortodoxi – dess syfte är att ära GUD genom sann tillbedjan och lovsång. I förlängningen är sångboken alltså ett redskap för evangelisation i världen. Utöver att sångboken – eller egentligen sången i sig – är ett redskap är den utöver detta en symbol för överlåtelse och utblottelse. Samtidigt tjäna sången i sig som verktyg för just samma sak, för överlåtelse och utblottelse – för det skeende då GUD börjar använda människan som ett instrument för sin musik. Ytterligare en funktion är att sången är ett tecken på en annan verklighet. Att det finns en fördold verklighet bakom som musiken som på något sätt harmoniserar med denna framkommer i Flodbergskretsens egna kommentarer om sång och musik. Frågan är även varför man tonsätter texter och varför man adderar text till musiken – det tycks finnas ett omistligt samspel. De kunde lika gärna läst texterna som poesi, eller låtit bli att yttra ord. Utifrån detta har jag i denna undersökning utvalt tre funktioner musiken kan ha i kristen tillbedjan, som vi nu ska undersöka närmare: funktionen som symbol, som tecken och som förmedlare av teologi.

Först behöver ett par saker utredas: begreppen sång ("den inre sången") kontra musik. Annars finns en risk att vi snörar in oss då dessa begrepp användes parallellt. Vi studerar ju inte musiken i sig (som ju är en klingande och ljudande handling) utan förutsättningen för musik, här en sångbok med melodianvisningar och ackordföreskrifter.¹⁶³ I det här fallet har musiken sin grund i texten; den anpassat enkla musiken finns för att tjäna och bära upp texten. Motsatsförhållandet skulle vara att musiken antingen var ett självbärande element eller att texten infogats i musiken i efterhand. Att låta musiken vara självbärande eller att låta ackompanjera text med instrument är två olika sätt att musicera på, och båda har sina förtjänster. Sången har dock en tydligare uppgift i att ge uttrycks kraft åt orden (vilka förstås även instrument kan förstärka) och blir i gudstjänsten ett sätt att låta musiken helt behärskas av ordet.¹⁶⁴ Musiken får sin betydelse av sammanhanget och genom att förenas med ordet – då kan den bli ett tecken eller en symbol. En anledning till att det talas om sången i Hjalmar Ekströms förord är att sång förutsätter medverkan av människan. Inte bara som ett viljeuttryck från hennes sida utan hon får vara med genom ett kroppsligt deltagande, vilket leder till ett för andra hörbart manifest. Ekström: "Den människa som, genom Guds nåd (icke af sin egen nåde), bringats att någon stund bliva stilla inför Gud, hon känner af erfarenhet, huru denna sångens källåder begynner kvälla inom henne och så småningom fylla henne."¹⁶⁵ Ordet sång (istället för exempelvis psalm) är dessutom typisk för väckelsens pietistiska estetik, där sången ska vara enkel, levande och engagerad.¹⁶⁶ Enkelheten, som inte får misstas för banalitet, ställs mot den förkonstlade musiken.

En annan distinktion som kan vara på sin plats är den mellan tecken och symbol. Både symbolen och tecknet pekar bortom sig själva, för att uttrycka något som kanske inte kan uttryckas på något annat sätt, men de står i olika förhållande till det de pekar på: "A red light or a number has no intrinsic relationship with what it represents, but a symbol [...] participates in the reality to which it points."¹⁶⁷

162White 2000, s.112.

163Samma sak skulle man kunna säga om teologin, att teologin egentligen är en akt, ett handlande och en process – den föreskrivna teologin är endast en förutsättning.

164I den tidiga kyrkan, liksom i dagens österländska kyrkor, var vokalsång den dominerande linjen.

165Ekström, H. 1925, s.3. Ekström skriver även återkommande att målet med människans liv är att bli en Guds-lovprisandets människa.

166Selander 1980, s.51.

167Stiver 1996, s.122.

Medan symbolen sammanfogar i sig själv något bortom och något närvarande, och på så sätt göra detta bortom närvarande, är tecknet endast en beteckning på det som är bortom. Tecknet är å ena sidan mer fristående, å andra sidan i mindre grad autonomt och mer bundet i sin tjänst som beteckning. Det måste trots allt finnas en motsvarighet mellan tecknet och det tecknet betecknar. Symbolen kan däremot vara godtycklig, behöva läras in eller tolkas. Om tecknet är ett främmande ord vi kan slå upp betydelsen av i ett lexikon är symbolen en utsäglig källa där ständigt nya meningar uppkommer.¹⁶⁸ Enligt min mening är det inte någon motsättning i att tala om musiken som symbol och som tecken, utan att de kan förklara vad musik är på olika sätt.

MUSIKEN SOM EN SYMBOL.

Människan behöver, tycks det, symboler för att kunna förhålla sig till annars oåtkomliga sidor av livet, och att uttrycka och kommunicera dessa. Musik hör till de fenomen i människolivet som bryter av mot det vanliga och kontrollerbara och är därför en oersättlig uttrycksform och kommunikationsmedel. Att musiken även används i kristen tillbedjan, liturgi och gudstjänst beror huvudsakligen inte på bibliska föreskrifter eller uppmaningar av Jesus Kristus, utan har sin primära i grund i antropologin – ”det hör människan till att sjunga och spela, alldeles särskilt i samband med fester, högtider och religiösa riter”, skriver kyrkomusikern och teologen Anders Ekenberg.¹⁶⁹ Hans bok *Det klingande sakramentet* berör huvudsakligen kyrkomusiken, det vill säga musiken i den kyrkliga gudstjänsten. Användningen av musiken och musikens särdrag har växt fram i samspel med den samtida kulturen – musiken är alltid rotad i bestämda kulturella och historiska omständigheter. Den hör även intimt samman med riten, då båda gestaltar och förmedlar kontakt med verkligheter som vi inte omedelbart kan nå. Det finns spår som tyder på att musiken var utbildad och ett delmoment i kulten redan för 30000 år sedan; Ekenberg igen: ”musikens samband med religiös rit är så universellt och konstant i civilisationens historia, att vi med fog kan betrakta riten som ett av musikens primära sammanhang.”¹⁷⁰ Den tidiga kristna gudstjänstformen växte fram i en kultur uppbyggt av muntlig kommunikation, och de kristna övertog detta muntliga uttrycks stilarter och funktioner – som att sjunga vid fester, processioner och religiös kult.

Anders Ekenberg anser det vara meningsfullt att prata om musik som symbol: människan tar till symbolspråket för att kunna förhålla sig till annars oåtkomliga sidor av livet, för att uttrycka, gestalta och sammanfatta det annars svåråtkomliga, exempelvis det eviga.¹⁷¹ Symbolspråket är inte minst något den mystiska traditionen använder sig av för att tala om GUD. Det som betecknar symbolerna är att de förmedlar vad de betecknar. Detta visar sig t.ex. i hur musiken är ett av de uttryck som vidgar våra sinnen. Hjalmar Ekström stämmer in i detta när han beskriver ”den inre sången” – sången blir en omformningsprocess som engagerar hela vårt jag och alla våra sinnen. Sången har en helgande funktion! Musiken är inte ensam om att ha denna inneboende potential att vara ett helgande medel åt människan, men det finns ett samband mellan det konstruktiva, det vackra och det sanna. Genom musikens omedelbarhet och öppenhet är den särskilt lämplig; den är på många sätt allmänmänsklig, med direkt resonans i människor. Musiken har förmågan att nå människan genom en omedelbar och innerlig ingång i hennes inre genom och tillsammans med hennes yttre, kroppen.

168Ekenberg 1984, s.19.

169Ekenberg 1984, s.12.

170Ekenberg 1984, s.13.

171Ekenberg 1984, s.18.

MUSIKEN SOM ETT TECKEN.

Ett tecken utförs av människor och får sin innebörd av helhetssammanhanget, här tillbedjan. Det kan handla om ord, handlingar och ting. Anders Ekenberg förklarar att dessa uttrycksformer ”används som tecken på och som kär för det heliga som är gudstjänstens djupaste innehåll. Deras uppgift är att låta oss se det osynliga, höra det ohörbara, röra vid och smaka det ouppnåeliga; de skall visa hän utöver sig själva, inte till vad som helst utan till det mysterium i vilket vi tror att världens mening och mål finns inneslutna.”¹⁷² Han menar att (kyrko)musikens generella uppgift är att vara tecken på det heliga mysteriet. ”gudstjänstens insida”, och just därför kallar han musiken för det klingande sakramentet.¹⁷³ Ekenberg igen: ”Alla dessa 'tecken' är tecken *för människor* – men tecken som skall hänvisa till Gud, dra oss in i en rörelse hän mot honom, utöver det givna och utöver vår vanliga verklighet.

Kyrkomusiken är därför musik för människor – men en musik som skall medverka till att framställa den yttersta sanningen om människan och bidra till en process som omformar människor.”¹⁷⁴ Musiken är en av kyrkans konstarter och säger oss något om dess spiritualitets konkreta gestaltning, det vill säga: musiken är en aspekt i det praktiska, levda kristna livet av kyrkans gensvar på vad som uppfattas som en gudomlig verklighet. Det musikaliska inslaget tjänar likaså till en numinös upplevelse av fest och mysterium. Något som inte går att paketera och sätta etikett på, något bortom människan själv. I gudstjänsten kan det musikaliska inslaget få bidra till en ordlöshetens dimension där hjärtats hängivelse är det avgörande.

Tecknet har en riktning, det pekar framåt. Dras, i likhet med helgelsrörelsen, mot målet. Vad pekar musiken mot? Himmelen? Uppenbarelsebokens beskrivning av den himmelska gudstjänsten avslöjar att det pågår två parallella tillbedjan – en för människor uppenbarad och en fördold.¹⁷⁵ Denna ännu fördolda tillbedjan äger rum i en parallell verklighet, en himmelens dimension. Henrik Schager återger en händelse i sin självbiografi när han besökte Trondheim, där han fick möjlighet att vittna om sin tro genom sång:

Jag sjöng då ofta sånger, ”toner från det inre livets värld”, till min gitarr, såsom jag brukat hafva för sed äfven vid besök i hemmen. Det sades mig sednare, efter en sådan stund i lokalen, att en af de närvarande, som jag ej kände, hade, medan jag spelade, sett väggen likasom öppna sig och en hvit ängel träda fram till min venstra sida med ett instrument på sin arm, liknande mitt.¹⁷⁶

En aspekt av musikens funktioner är alltså att pekar bortom sig själv. Det tycks texten om den inre

172Ekenberg 1984, s.105.

173Ekenberg 1984, s.106. Begreppet sakrament med definitionen heligt tecken, synligt tecken på det heliga.

174Ekenberg 1984, s.105.

175 Från Uppenbarelsebokens fjärde kapitel, vars innehåll delvis anses vara just lovsånger och hymner, tagna ur författarens dåtida gudstjänst. ”Sedan såg jag, och se, en dörr stod öppen till himlen, och den första rösten, som jag hade hört tala till mig som en basun, sade: ”Kom hit upp, så skall jag visa dig vad som skall ske härefter.” Och strax kom jag i hänryckning, och se, en tron stod i himlen och någon satt på tronen, och han som satt där syntes mig lik jaspis och karneol, och kring tronen var en regnbåge som var som smaragd. Och runt om tronen såg jag tjugofyra troner, och på tronerna satt tjugofyra äldste, klädda i vita kläder och med kransar av guld på huvudet. Från tronen kom det blixtar och dån och åska, och sju facklor brann framför tronen, det är Guds sju andar, och framför tronen låg liksom ett hav av glas, som av kristall. Mitt för tronen och runt om tronen var fyra varelsor som hade fullt med ögon, både framtill och baktill. Den första varelsen liknade ett lejon, den andra en ungtjur, den tredje hade ett ansikte som en människa, och den fjärde liknade en flygande örn. De fyra varelsorna hade vardera sex vingar, och de hade fullt med ögon, utåt och inåt. Utan att vila säger de dag och natt: Helig, helig, helig är Herren Gud, allhärskaren, han som var och som är och som kommer. Och när dessa varelsor hyllar och ärar och tackar honom som sitter på tronen och som lever i evigheters evighet, då skall de tjugofyra äldste falla ner inför honom som sitter på tronen och tillbe honom som lever i evigheters evighet och lägga sina kransar framför tronen och säga: Du, vår Herre och Gud, är värdig att ta emot härligheten och äran och makten. Ty du har skapat världen, och genom din vilja blev den till och skapades den.”

176Schager 1987, s.45.

sången förutsätta, där denna sätts i förhållande till den yttre sången: ”Hvarje återgivande blir blott en svag återglans af denna inre verklighet. Och hvarför? Emedan denna sångens åder har sin källa vid Guds tron, och emedan det som har sin källa där, är oändligt mycket högre än hvad mänskligt språk förmår återgifva. Och likvisst finns all denna härlighet inom de sånger, som äro en återglans från denna inre verklighet.”¹⁷⁷ Élisabeth-Paule Labat skriver i sin bok *The Song that I am. On the mystery of music* att musikens verkliga kvalité just är att den pekar bortom sig själv, mot det som är, var och förblir. Musiken har alltid funnits, strömmande ut från GUDs tron i en ny lovsång utan slut. Musiken är – precis som allting annat – ett tecken. När Labat talar om musiken som tecken menar hon att den är ett kommunikationssätt, ett språk. Labat syftar främst på den ordlösa musiken. Hon tänker sig att det vi ser, hör och rör vid aldrig når fram till den fulla sanningen – det finns bakom varje ting en osynlig verklighet, som tingen i sig pekar mot (utan att för den sakens skull själva inte vara verkliga).¹⁷⁸ Ett tecken definierar hon som ”a veil that hides what it covers but at the same time lets it show through in the process of transmission”.¹⁷⁹ Tecknen rymmer alltså en aning av det betecknade. Musiken öppnar därför upp mot det mysterium som är betecknat av den. Ljuden är tecken, musiken bildar ett språk och kommunikation som sker mellan själar syftar till fördjupning och enhet:

When sonorous signs first address and captivate our senses, it is not in order to keep us on their level but to obtain the senses' permission to free our mind, to make it apt to receive the message of a mysterious beauty that tends to carry the soul beyond the created order. The composer's special calling is to create and combine signs so that, with the help of sonorous symbols, he may lead fellow human beings to communion with the music that springs forth, by inspiration, from the silent wellspring of his being.¹⁸⁰

Utgångstanken i Labats bok är att musiken är ett tal med andligt innehåll; den tillhör så att säga det gudomliga. Musiken har sitt ursprung där och för lyssnade dithän, bortom det som är synligt för ögat. Liksom all annan konst är den en ”ambassadör” i världen för den gudomliga skönheten.¹⁸¹ Hon gör en klar åtskillnad mellan ”the sign of the beautiful” och ”the beautiful itself”: ”it is the eternal beauty behind the sign we must attain.”¹⁸² Musiken är ett medel, en kallelse, en bro till det absoluta och Labat varnar för avgudabildande: ”it can weil from us the personal God whose radiance it is, who through signs calls us to himself.” En nödvändighet för människan blir då att låta sig ”be torn away from the divine”, för att nå GUD själv – en slags utblottelse.¹⁸³ Genom att delta i kyrkans tillbedjan, vilken har sin förebild i den himmelska sången, transformeras människan. Mot slutet av *The Song That I Am* behandlar Labat gudstjänstens liturgi där lovsången har sitt jordiska hem, och även här framkommer musikens komplexa funktion och väsen: ”In becoming holy so as better to worship God, and in finding in this worship the strength we need to advance in virtue, we shall rise like the angels, we ourselves become entirely a hymn of praise.”¹⁸⁴

Något som talar för att sångboken *Toner från det inre livets värld:s* primära syfte är något annat än en njutningsfull musikalisk-estetisk upplevelse är det faktum att musiken tycks ha en undanskymd plats

177Ekström, H. 1925, s.4.

178Varden 2014, s.xvi.

179Labat 2014, s.24.

180Labat 2014, s.11.

181Ett annat sätt att förstå musiken som ett tecken som pekar på en större ”härlighet” är att den har förmågan att samtala symfoniskt både till förnuftet och känslorna – vilka ingendera förmår fullkomligt förstå den – och att samtidigt förmedla både tillfredsställelse och längtan. Motstridiga känslor väcks hos lyssnaren: smärtan av att vara så otillfredsställd i sin tillvaro samtidigt som hon anar en evig mättnad. Detta är musiken som pekar mot något faktiskt bortom sig själv. Labat 2014 talar även om det här, se t.ex s.53.

182Labat 2014, s.74.

183Labat 2014, s.76.

184Labat 2014, s.103.

(melodierna lånas från andra sångböcker, ibland finns ett urval att alternativ till melodier, sången framförs med enkla gitarrackompanjemang). Här är det texterna, om än tonsatta, som får tala. Det är även dem som gruppens egna medlemmar bidrar med. Detta leder in på den avslutande delen om musikens och sångens funktion i den kristna tillbedjan, nämligen som bärare av teologisk lära.

MUSIKEN SOM FÖRMEDLARE AV TEOLOGI.

Redan i uppsatsen inledning fördes den skrivna texten som förmedlare av något levande på tal. Gemenskapen kring Carl Flodberg hade kommit till insikten att skriven text kunde ha just denna egenskap och den andlig litteraturen fungerade som en sådan kanal. De skrev även brev till varandra, och skiftade sedan dessa mellan sig, bevarade dem efter brevskrivarens död. ”Från gatlykta till skrivbordslampa” anmärker Ulrika Ljungman om Flodbergs brevväxling med Ekström, likt ett ”Varde ljus!”.¹⁸⁵ De skrev även ner sina erfarenheter av GUD och av livet i självbiografisk, berättande form. En funktion gemenskapen hade var som en bokcirkel som genom andlig och biblisk litteratur och gemensamma läsoplevelser utvecklade ett språk som enade dem och deras inre liv. Det skrivna ordet är med andra ord inte ett främmande redskap för Flodbergskretsen. Teologen Andreas Nordlander beskriver detta väl i en artikel om ”trons poetik”: ”detta att ha rötter för människans del [handlar] primärt om att vara inkorporerad i en social gemenskap som formar och ger livet en särskild gestalt, en gemenskap som alltid närs av en uppsättning berättelser om vilka vi är, varifrån vi kommer, och vart vi är på väg.”¹⁸⁶ Nordlanders poäng är att språk är en avgörande del av människans rotsystem, och detta språk måste i sig ”för att kunna leva och blomstra” bli poesi; ”det objektifierande, blodfattiga och relationslösa dödar.”¹⁸⁷ Människan kan hitta hem i ett språk, och mer än så: ”det är möjligt att rota sig så djupt och så vitt i trons språk (vilket alltså inte utesluter tvivlet) att det blir en ’second nature’, det medium genom vilket världen artikuleras.”¹⁸⁸ Genom att rota sig i ett språk och lära sig det flytande – exempelvis det bibliska språket – ges man ett modersmål och därigenom ett fäste i tillvaron. Dessa två aspekter kan vi ta med oss när vi nu ska fokusera på sångens text istället för musiken som bär den.

Vad förmedlar musikens text? Anders Ekenberg påpekar i sin bok om kyrkomusik att människor i dagens kultur tenderar att använda språket mest för att meddela iakttagelser och fakta och lyssnar därför efter information och meddelanden om sakförhållanden. Texterna i kyrkan har dock fler funktioner än den informativa, de kan vara preskriptiva (föreskrivande), expressiva (känslouttryckande) eller performativa (verkställande).¹⁸⁹ 1800-talets sångböckers syfte tycks vara tillbedjan, undervisning och vittnesbörd. För detta var den ett samtida, aktuellt och användbart textmedium. Därav åtföljer att sångbokens innehåll tjänar samma syfte – tillbedjan, undervisning och vittnesbörd – det är alltså inte bara predikningar som förmedlar ett teologiskt budskap. Om detta skriver Nils Bolander: ”Det är inte tu tal om att inte Guds rike lika mycket sjungits in som det predikats in i världen. Av ord och toner tillsammans skapades ju en form för religiös undervisning och evangelisation, häpnadsväckande effektivt därför att den på samma gång talade till känsla, vilja och förstånd.”¹⁹⁰ Man skulle kunna tala om sångtexten som destillerad teologi, där ett förenklat kärnbudskap sjungs in i individen eller ut som en proklamation. När Henrik Schager ska ge uttryck för hur hans ”hjärta kände det”, skrev han ”den lilla sången nr 25 i ’Toner från det inre livets värld’, som väl kan synas innebära öfverord vid ytligt

185Ljungman 1984, s.61.

186Nordlander 2015, s.8.

187Nordlander 2015, s.8.

188Nordlander 2015, s.10.

189Ekenberg 1984, s.62.

190Bolander 1954, s.12.

betraktande, men som mot de citerade bibelordens bakgrund dock måste te sig som hjärtesanning för tron.¹⁹¹ Ulrika Ljungman talar om samma princip när hon ska förklara innebörden av det i Flodbergskretsen centrala teologiska maximet ”Gud – och intet mer”: ”Det språket kan översättas så, med ord ur den sångbok som kretsen kring Flodberg begagnade: ’Det är ej längre Dina gåvor, det är *Dig själv* som jag begär’.”¹⁹² Alltså, för att göra teologin användbar och tillgänglig tonsätts den.

Vilken teologi uttrycker då sångboken? I sångtexterna återkommer det motiv som titeln anspelar på – ett i världen fördolt liv hos Kristus – men detta är inte genomgående. Här finns inslag av pietismens trugande önskan om individens överlåtelse till Jesus med dess extremer – ”överlämna dig helt” – och helgelseörelsens fokus på människans förvandling. En genomgående synonym till GUD är ”allt”. Texterna vill mana till lovsång, och bär vittnesbörd om andlig erfarenhet, omtalad på vers. En nyckel till att teologin blivit en sångbok kan delvis förklaras med erfarenheternas fördolda karaktär. Den mystiska traditionen har en känslig, men dynamisk relation till språket; språket är en del av själva upplevelsen. Bernard McGinn förklarar:

One thing that all Christians mystics have agreed on is that the experience in itself defies conceptualization and verbalization, in part or in whole. Hence, it can only be presented indirectly, partially, by a series of verbal strategies in which language is used not so much informationally as transformationally, that is, not so to convey a content but to assist the hearer or reader to hope for or to achieve the same consciousness. Even those mystics who have paradoxically insisted on ’strong’ ineffability have tried to use all the resources of language – and often to create new ones – to assist this transformative process.¹⁹³

Mellan den tro, eller teologi, och den tillbedjan som uttrycks finns en friktion och ett samspel – detta uttrycks i maximet *lex orandi, lex credendi* – som man ber, tror man. Mellan de båda satserna finns ett samspel: ibland föregår *lex orandi* den andra satsen *lex credendi*, och ibland är förhållandet det motsatta. Avery Dulles förklarar varför de behöver gå åt båda håll: ”we must interpret the liturgy in the light of the declared faith of the Church, and we must contemplate the dogmatic inheritance as an outgrowth of the Church's corporate worship.”¹⁹⁴ Han menar alltså att sambandet dem emellan inte får upplösas. Detta samspel framkommer även i Hjalmar Ekströms teologiska introduktion till sången – praktiken är integrerad med läran. Han vill, genom gemenskapens tillbedjan, forma en tro och en teologisk förståelse. Vilket som kommer att komma först är svårt att säga, snarare menar Ekström är vägarna är parallella och på något vis slår möte inom människan. Men inte sällan har praktiken bäddat för den kristna reflektionen, teologin. Ursprunget är inte en teori utan ett faktiskt handlande, eller en faktisk erfarenhet.¹⁹⁵ Detta vittnar inte minst gudstjänstens sångtexter om. Nils Bolander påminner samtidigt om hur församlingssången i den kristna kyrkans historia varit ett av de starkaste värnen för den rena läran i förhållande till heresier.¹⁹⁶ Sången sätts med andra ord i ortodoxins tjänst – en ren lära, och en sann tillbedjan.

Till sist om det, i detta fall, särskilt anmärkningsvärda inom Flodbergskretsen – kretsens starka framhävande av den mänskliga tystnaden. Hur går det ihop sig med ordandet om GUD i 322 sångtexter? Tro traderas genom text – berättelser, bud, psalmer och sånger, brev. Även om Jesus inte skrev ner något (förutom några ord i sanden) börjar hans lärjungar snart att skriva, spara dessa texter, dela dem och analysera dem. Och så kommer Anden, med kommunikationens smörjelse, så att evangeliet ska nå jordens yttersta gräns och gemenskapen bli världsvid. Kanske är detta ett omvänt

191Schager 1987, s.28.

192Ljungman 1984, s.8.

193McGinn 1991, s.xvii.

194Dulles 1995, s.210.

195Halldorf, J. 2012, s.24.

196Bolander 1954, s.16.

Babels torn, en himmelsk gåva – orden som människans tjänare, för att möjliggöra delande och gemenskap? Inom Flodbergskretsen poängterade man att ordet aldrig fick talas eller skrivas i egen kraft, utan måste vara ”fött” av denne GUDs Ande. Man liknade tigandet vid det eviga och ordet med tiden.¹⁹⁷ Tystnaden och ordandet behöver leva i symbios, eftersom tystnaden är det skapades ordets moder: ”Det är i tystnaden och stillheten inom oss som talandet och handlandet springer fram. [...] Därför är det av stor vikt att i stillhet och tystnad vänta efter Gud, tills han talar och tills han fyller människan med sin gärning.” Först då blir orden användbara.¹⁹⁸ Tystnaden sågs inte heller som en frånvaro av ord utan som den enskildes tigande till förmån för ”tystnadens lydnads- och ja- ord till Gud”.¹⁹⁹ Människan ska trots allt bli en ordets tjänare, skriver Ekström:

De äkta orden, de av Anden födda orden införsätta oss i en förunderlig gemenskap med det levande Ordet, och därmed även i gemenskap med de Guds tjänare, som talat Andens ord och leva dess liv. [...] Och vi är ju alla kallade att vara Ordets tjänare, att tala Andens ord och att leva dess liv.²⁰⁰

197Ekström, H. 1926b, s.99.

198Ekström, H. 2014, s.47-48. Eller med Thomas Mertons ord: ”If we have no silence, God is not heard in our music.”

Merton 1955, s.134. Värt att notera är att hela utgivningen av tidskriften Det fördolda livvet inleds med sångtexten ”Helig tystnad” av Schager.

199Ekström, H. 1926b, s.98.

200Ekström, H. 2014, brev 47.

"Om den inre sången": En bruksanvisning.

När teologen Sarah Coakley utarbetade sin systematisk-teologiska metod *théologie totale* insåg hon att en öppenhet krävdes gentemot andra vetenskapliga ämnen som filosofi och sociologi, men likafullt gentemot andra sorters mer ord- eller propositionslösa medium: konst, musik, poesi, liturgi. Hon förklarar: "Through these mediums the realm of the senses can be sharpened, intensified, and then purged and redirected; and through these mediums, also dimensions of divine truth are evoked which can be found in no other way."²⁰¹ Coakley integrerar därför i sina systematisk-teologiska verk avsnitt där uppmärksamheten riktas mot estetiken, mot olika estetiska uttryck och en analys av dessa. Grunden till att lyssna även bortom orden i den teologiska processen är att teologin i sig ursprungligen kräver kontemplation – och genom kontemplationen underordnar människan sig den gudomliga uppenbarelsen:

The practice of contemplation sustains the systematic theological enterprise, not because it is a manmade 'foundation' for it, but because it is the primary ascetical submission to the divine demanded by revelation, and the link to the creative source of life to which it continually returns. This practice is neither an élitist nor an arcane act, as might be feared: it is an undertaking of radical attention to the Real which is open to all who seek to foster it.²⁰²

I Toner från det inre livets värld verkar inte bara samma tanke om att det är tystnaden som uppenbarar den djupaste sanningen finnas, utan även behovet av en slags komplettering – fast här är läget omvänt – sångtexterna och musiken i sångboken behöver förstärkas med en teoretisk bruksanvisning. Det leder oss fram till en analysdel då vi ska försöka förstå vad sångboksbruksanvisningen "Om den inre sången" egentligen innebär.

"Om den inre sången" är två mättade sidor undertecknade med signaturen "E.". Jag skulle vilja kalla den för ett *preludium* med sin poetiska karaktär – den inledande meningen får exemplifiera: "Den av kärleken framkallade glädjen eller smärtan är sångens källåder inom en människa. Människan är icke själv den sjungande, hon är blott ett instrument, ett strängaspel, varpå den Gudomlige Mästaren framlockar sina melodier."²⁰³ Dess innehåll är förtätat, skrivet i en stil som Per Åkerlund karaktäriserat "outspätt".²⁰⁴ Med dessa täta, koncentrerade rader vill de som står bakom samlingen av sånger föra läsaren, eller snarare sångaren, till en djupare förståelse av sångens innebörd. Bakom den förkortade signaturen, bokstaven "E.", står Hjalmar Ekström. Att använda pseudonym var hans sätt att förskjuta uppmärksamheten från sitt eget namn till textens innehåll: "hur lätt människor fäster blicken på namnet, redskapet, till skada för sig själva" påpekade Ekström.²⁰⁵ Textens fromma filosofiska och teologiska essäform påminner om andra texter skrivna av författaren och av de som fanns inom den krets där han rörde sig, exempelvis texter i *Det fördolda livet*, där betraktelser producerade av redaktörerna samlades men också översättningar av författare som Madame Guyon, Thomas a Kempis och Sören Kierkegaard. "Om den inre sången" skulle göra sig väl i denna tidskrift till stil och form. Visserligen är texten författad av Hjalmar Ekström men jag skulle säga att det är ett större sammanhangs text, en *flodbergiansk* text. Min uppfattning är att "Om den inre sången" är skriven på Flodbergskretsens modersmål: mystikt, bildrikt, bibliskt och uppblandat med termer från böckerna som lästes och älskades. Samtidigt tjänar orden endast som medel för att uttrycka en inre mening, som är baserad på erfarenheter. För att förstå vad den inre sången åsyftar ska vi rådfråga tre personer inom Flodbergskretsen: redaktören och sångevangelisten Henrik Schager, sångförfattaren Linnea Hofgren och

201Coakley 2013, s.91.

202Coakley 2013 s.88

203Ekström, H. 1925, s.3.

204Eriksson 2007, s.8.

205Ekström, H. 1988, brev 9.

Hjalmar Ekström själv.

Henrik Schager och tonerna från det inre livets värld.

Henrik Schager var tjugo år yngre än Carl Flodberg, men dennes bästa vän – ”vi har gått i Guds skola tillsammans” sa Flodberg.²⁰⁶ Under de år Schager bodde i Stockholm drog han många till nätverket, genom sin innerliga förkunnelse på olika staden i staden. Hans anställning var vid tullen som kammarskrivare i tullkammaren, vilket han började med efter studentexamen. Relationen till Hjalmar Ekström var varm och de både brevväxlade och samarbetade i utgivningen av *Det fördolda lifvet*. Om sin uppgift att samla och utge sångböckerna skriver Schager i bokens förord:

Väl kunna med fog anmärkningar göras och brister påvisas. Dessa härröra däraf, att handen, som förde pennan, icke var nog känslig för den röst, som äfven genom det yttre ordet ville göra sig hörd. Det goda däremot, det som förbinder läsarens hjärta och tankar med Gud, det är verkadt genom den trogna Anden, som icke därigenom blir mindre förhårligad att den betjänar sig av det i världen bräckliga och svaga och det, som intet är.²⁰⁷

Här finns plats att säga något om sångbokens titel, som ju inledningsvis benämndes *Det fördolda lifvet* för att sedan bytas ut mot *Toner från det inre livets värld*. Orden i de ursprungliga titeln är hämtade från Bibeln, ur Kolosserbrevets tredje kapitel.²⁰⁸ Uppenbarligen hade Henrik Schager vissa favoritteman. Betoningen i ingendera av titlarna ligger på musik eller sång, utan om livet och just ett inre, fördolt liv – till skillnad från ett yttre. Det är inte ytligt och det syns inte. Alltså är just placeringen i fokus; det sanna livet med GUD är ett dolt liv med Kristus i världen.

En berättelse får klargöra Schagers tankar om den inre sången. I sin självbiografi berättar han om hur han besökte sin pappa några år före dennes bortgång. Schager satte sig intill honom och slog några ackord på sina gitarr, och sjöng ”en liten sång med toner från det inre livets värld”. Pappan lyfte plötsligt sitt huvud från sin viloplats och utropade: ”Hvad är det för en himmelsk musik? Icke visste jag, att du kunde sjunga så!” Schager förklarar: ”Han hörde på ett *inre* sätt; det hade gifvits honom öra att höra toner, hvaraf det bästa, som med yttre välljud kan återgifvas, är blott en svag återklang.”²⁰⁹

Vad är den inre sången? Änglasång? GUDs Ande i människan? Anspelningen på himmelska väsen som sjunger och på deras ord återkommer, inte minst i brev skrivna under jultid.²¹⁰ Till exempel Hofgren i en julhälsning till von Otter: ”Må våra hjertan i tyst tillbedjan med änglaskarorna instämma i lofsången: ’Ära vare Gud i höjden, frid på jorden och till människorna en god vilje!’. Amen.”²¹¹ Den återkommande hänvisningen till den första julens änglakör syftar just på detta: den öppnade himlens lovsång, liksom barnet Jesus själv i sin litenhet är en öppen himmel. En annan återkommande bibelreferens är till Uppenbarelseboken och dess ”nya sång”. Sången tycks vara ett fönster mot himmelen, en öppning inom människan. Den är lik en ikon som låter människan skåda och själv bli betraktad. Sången illustrerar inte bara ett religiöst budskap utan manifesterar och närvarandegör det heliga. Låt oss pröva tanken om att den inre sången betecknar GUDs Ande. I följande stycke, ett utdrag ur ett brev från Henrik Schager, liknas ”de himmelska korernas välljuds sång” i människans inre med något däri ständigt varande och verkande:

206Ljungman 1984, s.11.

207Schager 1925, s.3.

208Kol 3:3-4 [Bibel2000]: ”Ni har ju dött, och ni lever ett osynligt liv tillsammans med Kristus hos Gud. Men när Kristus träder fram, han som är ert liv, då skall också ni träda fram i härlighet tillsammans med honom”.

209Schager 1987, s.24.

210Även i exemplet på s.35, där en ängel ses framträda tillsammans med Schager i Trondheim.

211Sigtunastiftelsens arkiv: ULj: Linnea Hofgren till Fanny von Otter, 23 december 1901.

Den skall ändock aldrig kunna nå fram till och blanda sig med in i de himmelska korernas välljuds sång i vår själ, hvartill dess roflystnad alltid och förgäves står. Därför, när i oss sjunges en liten fogels sång, då är det de allra ömmaste fadersläppar som uttala det lilla barnets namn. Barnet själf kan där intet göra till eller ifrån, men då sången sjunger sig därinne, då lyssnar det med stor förundran och det hviskar helt sakta: Min Herre och Min Gud.²¹²

Även Labat ser likheter mellan musikens väsen och "the liberating, life-giving breath of the Spirit of truth and love". Hon ger musiken "status as a symbol of the Spirit" och frågar sig retoriskt om inte autentisk musik "possess the power to stir the soul's secret potential and thus to facilitate the Spirit's work in us? Could it not become in some way a coadjutor of the Spirit, fulfilling the function of adapting us to God through the divine element already inscribed in art?"²¹³ Henrik Schager ges oss inte fler ledtrådar explicit om sången. Tonerna "från det inre livets värld" tar med människan från det yttre till det inre, omplacerar henne. För henne längre in. För den som kan höra öppnar sig en ny inre värld, där en ny lovsång ljuder: Ära var GUD i höjden!

Linnea Hofgren – tonen från himmelen.

Linnea Hofgren bidrog med flera texter till sångboken. I sina brev till Fanny von Otter nämner hon återkommande nya textuppslag eller hur hon gläder sig över sångboken och gemenskapen kring den. Kontakt med Henrik Schager fick Hofgren under samlingarna på Västmannagatan under kretsens tidiga år. Hofgren kallar Schager för ett talrör mellan henne och GUD på grund av hans förkunnelse som griper och leder henne till hennes livskallelse: bönen.²¹⁴ Efter ett liv präglad av sjukdom och smärta skriver hon mot slutet i sin dagbok: "Jesus. Korset. Gud. Jag är. Kärlekslinorna dig drager. Jag ditt Liv, ditt Centrum är."²¹⁵ Den sångtext som (tillsammans med Henrik Schagers "Nu är försoningsdagen") har överlevt till våra dagar är "Hur ljuvligt att få vara en ton från himmelen".²¹⁶ Den visar inte bara prov på Hofgrens lyriska begåvning utan är även ett stjärn exempel på Flodbergskretsens kenotiska profil.

Hur ljuvligt att få vara en ton från himmelen,
ifrån Guds eget väsen, den rena kärleken.
Här nere ofta höras så många missljud blott.
Men Gud är saligheten, säll den, som det förstätt.

När anden stilla hvilar, förlorad uti Gud.
I hjärtats inre formas de rena lofsångsljud.
Guds Andes milda susning från fadershjärtats härd,
då bringas fram i toner ifrån en inre värld.

Men icke blott i toner, ej blott i yttre ord –
de skönjas i det väsen, där andens kraft är spord.
När Gud slår an ackordet i himmel och på jord,
då blifver hela män'skan en lofsång utan ord.

Men för att därtill komma, man måste blifva tom.

212Sigtunastiftelsens arkiv: ULj: Linnea Hofgren till Fanny von Otter, 8 februari 1906. Hofgren citerar Henrik Schager ur ett brev 12 maj 1905. Jämför Rom 8:26, 8:15-16.

213Labat 2014, s.87.

214Ekström, M. 2015, s.18.

215Hofgren, *Guds frälsningsväg i mitt inre*, s.54.

216"Hur ljuvligt att få vara en ton från himmelen" är tonsatt av Alex Olovson, tryckt i Frihetsklockan (sånger samlade och utgivna av Frank Mangs och Alex Olovson) 1927, finns i SAM/ Sånger och psalmer 1951 (343), B-Ö Baptistsamfundet och Örebromissionen/Psalm och sång 1966 (355), FB/ Pilgrimstoner 1957 (242), HF/Förbundstoner 1957/58 (321) och P/ Segertoner 1960 (469).

Det måste bringas tystnad i hjärtats helgedom.
När Herren där vill tala, man måste vara still,
att han med instrumentet får göra hvad han vill.

När alla sjäfljud tystna, och strängen brusten är,
den uti Jesu händer kan bli, hvad han begär.
Se, det är hemligheten, ty Gud ifrån sin tron
blott ur ett brustet hjärta kan bringa fram en ton.²¹⁷

Hemligheten är, enligt Hofgren, att GUD endast genom den ”tömda” människan kan spela sin musik. ”Jag borde själv *helt* vara en lovsång” upprepas i texten ”En sång att sjunga till strängaspel” i det sista numret av tidskriften *Det fördolda lifvet*.²¹⁸ Det kunde vara Hofgrens egen bön – att i sin person själv få bli en ton från himmelen.

I *Det fördolda lifvet* finns en parallelltext till ”Om den inre sången”: Madame Guyons ”Lofven Honom med strängaspel och flöjt”, med undertiteln ”Om begynnande och framåtskridna själers heliga sång och om den gudomliga musiken och lofsjungandet i förintade själar”.²¹⁹ Denna text ges alltså ut vid samma tidpunkt som *Toner från det inre lifvets värld*. Den kan ses som ett tolkningsverktyg då Guyon hade stort inflytande inte bara på Linnea Hofgren utan på kretsen i helhet. En framåtskriden själ är en människa som kommit lite längre på utblottelsens väg, och Guyon förklarar varför dessa själar i glädje måste sjunga och vilken funktion denna sång har, då de –

ytterligare komma bort från sig själfva och blifva varse, att de befinna sig i ett nytt och omätligt vidsträckt land och att ingenting mera förmår begränsa dem. Sjungandet drager dem icke blott ut från dem själva, utan gör även, att de förlora sig själva ur sikte.²²⁰

Människans högsta ”yrke” är att lovprisa GUD, och detta är även hennes himmelska mål, belägger Guyon med hänvisningar från ”Den Heliga Skrift”, såsom psaltarverser och bilder från Uppenbarelseboken. Själens ska bli ”helt genomträngd af Guds-lofprisandet”, och här ser vi varifrån Ekström tagit sin vokabulär.²²¹ Sannolikt är att Hofgrens litania om att helt få bli en himmelsk ton har sin bakgrund i Guyon. Här blir människan en ”harpospelare” som sjunger en ”ny sång”. Detta betyder, enligt Guyon, att utbyta sin egen vilja mot GUDs vilja. Hon adresserar människan som vandrar på utblottelsens väg – antingen man är en ”begynnande” eller ”framåtskriden” själ:

När en själ under en längre tid förblifvit i stillatigande inför Gud och i sig själf blifvit förintad, då nedlägger Gud i henne en lofprisandets och upphöjandets sång, själen är då helt och hållet en sång till Gud. [...]

Själen befinner sig då i ett tillstånd af stadigvarande sång, utan att likväl gifva uttryck åt någonting, ty intet är i stånd att gifva uttryck åt härligheten af denna sång; själen är helt och hållet en röst till sin Guds förhärligande, eller fastmer: Gud förhärligar sig i själen.²²²

Sången är ett gudagivet medel för den andliga omformningsprocess där själen uttöms på den egna kraften och viljan; sången är samtidigt i sig något beständigt, ett evigt (det vill säga i tiden relativiserat) mål. Den är inte vilken sång som helst, utan den *himmelska* sången vilken omtalas i Bibeln, som genom sin himmelska natur drar människor till sig. Till sist blir hela människan sång. Sjungandet föregås av mänsklig regression – tystnad och stillatigande, men även sången i sig är en handling där människans agerande utmärks av passivitet. Ifrån människans inre slås toner an: inom människan sjunger en annan.

217 *Toner*, nr 87.

218 ”En sång att sjunga till strängaspel” 1926, s.180-184.

219 Guyon 1924, s.7-9.

220 Guyon 1924, s.7.

221 Guyon 1924, s.9.

222 Guyon 1924, s.7-8.

När Linnea Hofgren omskriver ljuvligheten i att få vara en ton från himmelen, handlar det med andra om en åt GUD överlåten människa och vad GUD gör med henne då.

Hjalmar Ekström och att bli en Guds-lovprisandets sångare.

Hjalmar Ekström är den som har författat texten i analysens fokus, "Om den inre sången". Eller? Han själv tycks vara av en annan uppfattning. Han menar att det är han som varken skriver eller icke skriver – GUD skriver genom honom. Antoon Geels förklarar i inledningen till Ekströms utläggning av Höga visan: "Det är inte personen Ekström som skriver, utan han är en röst för det som gives honom. Det är Gud som talar genom Hjalmar Ekström, som blott håller i pennan."²²³ Detta gällde även vid brevskrivningen som skedde "flytande", sällan behövde han ändra något i texten eller vid bidragen till Det fördolda lifvet. Han var mån om att inga redigeringar skulle ske i det manus han sände Schager, eftersom, som han säger till honom – "jag är... mån om den redan en gång givna ordlydelsen (jag betraktar ju icke ordet som mitt)."²²⁴ Han var ett öra. Kvietismens tankar om "oraison", den bedjande som passivt och uppmärksamt mottagande, praktiseras här.

I den religiösa traditionen finns en ambivalens i förhållandet till språket som ett adekvat verktyg för att tala om GUD. Man har slitits mellan att känna fruktan inför ordens makt och att känna ett visst förtroende. Ett exempel är kyrkofadern Augustinus som försökte beskriva treenighetens natur och blev så ställd inför uppgiften att han undrade om han borde säga något alls. Efter att ha övervägt alternativen kom han fram till att "the formula three persons has been coined, not in order to give a complete explanation by means of it, but in order that we might not be obliged to remain silent."²²⁵ Jag tror att Hjalmar Ekström har upplevt samma brottningskamp, men också funnit sitt sätt att hantera detta mänskliga tillkortakommande. Ekström hittade en väg i den traditionella kristna vokabulären, men även genom att använda ton och sång – varför skulle annars Flodbergskretsen tryckt upp sin egen sångbok, som de även sjöng ur när de träffades? De religiösa symbolerna används flitigt av Ekström, inte minst i hans brev. Sången själv används som en symbol. En förklaring till detta användande kan vara att symbolen har förmågan att delta i den verklighet den beskriver. Ordet symbol betyder att sätta samman och göra helt; symbolen skapar en helhet genom att förena en yttre och en inre verklighet. Symbolerna har en annan funktion än tecknen vilka representerar det de betecknar, men förmår att på liknande sätt öppna upp nya dimensioner och nivåer av detta betecknade objekt. Inte bara av verkligheten utanför oss, utan symbolerna avslöjar också inre, tidigare okända dimensioner. Hjalmar Ekström tycks i sin text förstå den förestående sången som just en symbol som deltar i den verklighet den beskriver, som inte bara blir en vacker förpackning och kanal vilken förmedlar en teologisk verklighet utan därtill leder den sjungande till denna verklighet. Så vad säger "om den inre sången", introduktionen till själva den praktik den behandlar, egentligen att sången är?

Sjungandet tycks vara en andlig praktik och sången i sig ett gudomligt medel, vars upprinnelse är den av kärleken framkallade glädjen eller smärtan inom en människa. GUD fyller människan med sång, den gudomliga sången, vars källa är vid GUDs tron. Den inre sången är alltså samtidigt den himmelska sången. Rörelsen i texten är: från GUD, in i människans inre, ut genom hennes mun. Poängen är att den som agerar vid sjungandet egentligen inte är människan, utan GUD. Människan är bara *ett instrument, ett strängaspel* – ännu en symbol. Människans mest grundläggande uppgift i detta är

223Geels 1979, s.XI.

224Geels 1979, s.XI.

225Stiver 1996, s.1.

egentligen att stilla sig och bli passiv, mottagande inför GUDs verksamhet. Att låta sig vara ett instrument för denna himmelska musik. Den yttre sången är en symbol, inte oviktig i sig själv men ett förkroppsligande och åskådliggörande av en högre andlig sanning, vilken inte är helt tillgänglig. Ekström nämner litet av denna högre sannings innehåll och den inre sångens djupaste funktion: att instämma i änglarnas "Gloria in excelsis Deo". Och att vara en människa som är en "Guds-lofprisandets sångare" är att "med hjärtat hava flyttat över, från denna tomma värld till Himmelen, från detta synliga till det Osynliga, det är att hava hjärtats Hem vid Livets kristallklara ström."²²⁶ Det är en förklaring av den nya människan. Den nya människan är en stillnad människa, en lyssnande och mottaglig människa som låter sig själv vara ett instrument för GUD. Den yttre sången har formen av melodier i en frekvens som når människors öron, men den rymmer metatoner. GUDs härlighet medialiseras, översätts, till mänskligt språk – även om de yttre melodierna endast är en svag återglans. Ekström skriver: "varje återgivande blir blott en svag återglans av denna inre verklighet. Och varför? Emedan denna sångens åder har sin källa vid Guds tron, och emedan det som har sin källa där, är oändligt mycket högre än vad mänskligt språk förmår återgiva." Här ser vi att han betraktar det mänskliga språket som oförmöget att förmedla vad som sker vid "Guds tron" och dess härlighet. Samtidigt går en återglans från denna "inre verklighet" ändå att höra; "den finnes liksom bakom sångens yttre ord. Och för ett öra, som kan lyssna i stillhet, skall den uppenbara sig."²²⁷ Ekströms slutsats blir: "Den yttre sången kan sålunda leda till den inre, lika visst som den inre kan leda till den yttre."²²⁸ Frågan är om det verkligen bara är sång Ekström syftar på i detta förord, eftersom någon som sjunger tämligen begränsat kan göra sig aktivt lyssnande efter en fördold förhöjning i sin egen sång. Snarare tycks han förmedla en mer allmän åskådning över en inre och en yttre verklighet – texten tycks vittna om ett övergripande teologiskt synsätt.

Begreppen "inre sång", "yttre sång" och "instrument" är symboler – men här hör vi också undertoner av en mer djupgående teologi. Som jag beskrivit ovan förstås relationen mellan dessa begrepp enklast genom att teckna en rörelse. GUD är källan och ursprunget, men GUD – det Osynliga – är också målet, dit sången förflyttar en lovprisande människa. Sången utgår från GUD, den spelas fram eller "kväller" inom människan, som ger luft åt de toner hon förnimmar inom sig. Människan sjunger. Begreppet instrument, eller strängospel, återkommer i den citerade bibeltexten från profeten Habackuk: "till sångmästaren, med mitt strängospel".²²⁹ Bibeltexten uttrycker just villkorlös lovprisande – ett hjärta sjungande i nöd och lust. Människan kan få bli ett medium för den himmelska musiken och GUDs härlighet. Dock sker en nedtoning, en försänkning av volymen så att säga, när den himmelska musiken passerar genom människan. Även om det uppstår en skillnad mellan den "inre" och den "yttre" sången kan storheten i den förra anas i den senare – den kan bli uppenbar. Därför behöver vi lära oss att lyssna. Möjligtvis är "sången" en bild för GUDs Ande som utgår från GUD och verkar i människan, vilket jag redan varit inne på. Då skulle sjungandet syfta på en verksamhet där människan till synes handlar, och gör något ganska oansenligt, men hon gör det i tron att GUD handlar i och genom henne och blir därför helgad – eller utblottad – genom denna verksamhet.

Låt oss avslutningsvis ägna några rader åt två centrala motiv i Flodbergskretsens spiritualitet, eftersom dessa är så tydligt målet för dem: enfald och enhet. Dessa är två distinkta motiv men även sammanbundna till ett. Upplevelsen av enhet är en aspekt av det evigas verklighet, skriver Ekström i denna brygga till utläggningen ovan:

Den som kommit in i det Evigas *verklighet*, han kan icke göra någon skillnad på jordiskt och Himmelskt. För

226Ekström, H. 1925, s.4.

227Ekström, H. 1925, s.4.

228Ekström, H. 1925, s.4.

229Hab 3:19.

honom är allting genomträndt av den Eviga och Himmelska, nämligen när han lever i det Evigas ande. Men lever han i det världsligas ande, då är för honom allting (äfvén det Eviga och Himmelska) genomträngdt af det världsliga. Allt beror på *anden, ande-riktningen*, i hvilken man lever. Det är i de olika ande-riktningarna skillnaden ligger och icke i att somt är jordiskt och somt Himmelskt, somt rent och somt orent. När en människa uppgifvit allt eget och sålunda börjat ingå i det Evigas verklighet, hvilket innebär att hon själf börjat förverkligas, då blir allt lika och enahanda för henne. Den ständigt växlande strömmen af den oändliga mångfalden flyter fram inför henne, men i allt och alla ser hon En och Ett, och hela mångfalden sjunger en enda evigt tonande sång, sången till En och Ett: Guds-lofprisandets sång.²³⁰

Genomgående i denna undersökning framkommer dualiteten mellan inre och yttre, himmelskt och jordiskt. Nu ska denna uppdelning utplånas. Upplevelsen av enhet inträffar genom exempelvis musiken, som har funktionen av att samla människor till gemenskap: "thanks to sonorous signs, a mysterious communication is established invisibly between the artist's soul and other souls."²³¹ Musiken tar lyssnaren ut ur sig själf, och enar många röster till en unison ljudande stämma. I Flodbergskretsen delades en andlig gemenskap vilken uttrycks i ett av Hjalmar Ekströms brev till Flodberg, från 1929, med dessa ord: "Käre broder, den innerliga gemenskapen i anden drar mig ofta till att tänka på dig och de dina och vännerna i St-m [Stockholm]. Jag känner mig hemma hos er och ofta gästar jag dig och er alla i anden. De många milen, som skiljer i det yttre, gör det blott så mycket lättare för oss att dagligen vara tillsammans. Inga yttre avstånd kan skilja."²³² Några år tidigare vittnar Hofgren samstämmigt i ett brev, "skrivet av Linnea Hofgren till en korsdragerska":

Gud ville åter en annan gång fröjda mitt hjärta genom att han sände hit flera af 'sina små' inom kretsen och lät oss tillsammans fröjdas öfver honom. Man känner att man är *ett*, och får tala hemlandsspråk såsom lyckliga små barn. O, visst känner man att man kommit varandra nära genom Kristi blod. Ibland är du *också* så *nära, nära* att jag tycker du är här i rummet. Det är väl *det* att Gud sammanfogar det som i evigheten skall vara små celler i hans kropp.²³³

Upplevelsen av enhet berörde i Flodbergskretsen inte bara mellanmänskliga relationer utan även GUD. Det handlade om en medvetenhet om en direkt närvaro. I varandra är de många men en, de sjunger med en unison röst och de ser med en blick som inte är splittrad. Detta är enfalden: en blick som inte är kluven och vars riktning endast går åt ett håll, inte riktad mot det synliga utan mot det osynliga – mot GUDs tron. Hjalmar Ekström skriver:

Och vad är det som uppenbarar sig i denna mångfald? Den är Guds *Enhet*. Han är En och Densamme i alla. Och alla är det *ett* i honom. I skaran omkring tronen är allas ansikten vända mot ett håll, var och en av dem som är församlade där, se endast En och Ett, nämligen Gud och det som från Gud utgår. Ingen ser på sig själf eller på någon av de andra, var och en ser blott Gud. Och i detta seende blir de alla *ett* med varandra, ty det som utgår från Gud genomströmmar dem alla med samma liv och sluter dem tätt tillsammans i samma stora gudomliga famntag och gör att de på en gång skådar sig själva och de andra och allt i *Gud*. Så är Gud det Ena och Enda och Allt för dem var och en, och likväl är var och en av dem ensam med Gud.²³⁴

Även Élisabeth-Paule Labat beskriver enheten som musikens yttersta mål, det som alla dess andra värden är aspekter av, hon frågar sig retoriskt: "What, finally, is beauty, the beauty we have defined as unity in variety and variety in unity, if not the single foundatinal splendor of all the transcendentals? God is supreme unity."²³⁵

230Ekström, H. 1926a, s.57-58.

231Labat 2014, s.11-12. Även Labat 2014, s. 69.

232Ekström, H. 2014, brev 50.

233Hofgren 1926, s.62.

234Ekström, H. 2014, brev 52.

235Labat 2014, s.64. En annan av Linnea Hofgrens böner påminner om detta: "O, du himmelska magnet, drag genom din skönhet alla hjärtan till dig, älska dig själf in i dem du vunnit, så att de icke kunna motstå dig. Ut i ditt uppstungna hjärta få alla dina fattiga små gå till vila, och när du så får gömma dem och genomtränga dem med dig

För att försöka sammanfatta: det är Hjalmar Ekström som myntar begreppet ”den inre sången”, men begreppets sammanhang tillhör, liksom språkdräkten, Flodbergskretsen. Liknande uttryck i kretsen är ”toner från det inre livets värld”, ”toner från himmelen” eller ”Guds-lovpris”. Dessa är en aspekt av en större teologisk åskådning, och tar sig i uttryck genom praktiker delvis kopplade till sångboken, inte minst att sjunga. Tystnad, framförallt praktiserad genom bön, är en annan. Det som särskilt kännetecknar denna inre sång är placeringen i det fördolda och osynliga, det som tillhör GUD. GUD är på samma gång närvarande i sin skapelse som bortom den, både dold och uppenbarad; GUD är en och ett och allt – därför kan GUDs närvaro ena den inre tonen och den yttre sången och göra den himmelska musiken kompatibel med det mänskliga instrumentet. Tecken och symboler behövs inte längre, då närvaro och frånvaro inte är två skilda verkligheter. ”Om den inre sången” avslöjar inte bara Flodbergskretsens föreställningar om GUD utan även om människan. Grundläggande är att människan kallas att vandra GUDs egen väg, ”till stoftet”, där ett överlämnande av personliga önske- eller viljeuttryck ska uppges i företräde för GUDs vilja. Ett sådant liv utgörs av stillhet, överlåtelse och uppmärksam väntan på GUDs tilltal, och GUD är som sagt inte långt bort. Att sjunga är en handling människan gör, men genom att öppna sig för en ”inre”, ”himmelsk” sång, på så sätt blir även här GUD den främste agenten.

själv, så att du i dem får vara vad du är, då finner ock du i dem din vila! Må det då i allas hjärtan och liv bliva ett enda: Lammet. O, huru underbart en gång, när du, o Sol, fångar alla de spridda strålarna till en enda flamma, som blixtrar in i dig för att evigt förenas med sitt ursprung! Då skall enheten uppenbaras i mångfalden och mångfalden insänkas i enheten, då skall kärleken vara sitt eget pris, när du blivit allt i alla, då skall saligheten fullt avtäckas sin – nu blott genom tron anade hemlighet: 'Gud och intet mer', *Spridda drag av ur min levnad och Guds kärleks förande med mig* s.64-65.

Sammanfattning och slutsats: ”Jag borde själv *helt* vara en lovsång”.

Denna undersökning har syftat att svara på följande tre frågor gällande ett centralt element i Flodbergskretsens spiritualitet, nämligen sångboken *Toner från det inre livets värld*, utgiven mellan åren 1895-1925, och bruket av denna:

- Vilka funktioner hade sångboken *Toner från det inre livet värld* i Flodbergskretsen?
- Vad är den inre sången?
- Hur hänger dessa två, sångbokens funktioner och den inre sången, samman?

Genom en hermeneutisk textläsning där olika texter har tolkats i förhållande till varandra har utvalda texter med meningsbärande innehåll – det vill säga textavsnitt som antingen explicit talar om sångboken eller om något relaterande, eller som rymmer innehåll som kan öka förståelsen för sammanhanget i sin helhet – flätats samman med ett större spiritualitetshistoriskt sammanhang och ett musikfilosofiskt samtal. Detta har skapat en dynamisk dialog där jag som forskare samtalar med källmaterialet och de texter som redan författats inom samma ämne. Textmaterialet har huvudsakligen utgjorts av källmaterial efterlämnat av Flodbergskretsen såsom brevkorrespondens, tidskriftsartiklar eller biografiskt material, samt angränsande litteratur och forskning på ämnet. Slutprodukten är en femdelad uppsats där förståelsen för Flodbergskretsens gemenskap, enskilda medlemmar och framför allt deras spiritualitet har vidgats.

Ett övergripande syfte med denna uppsatsstudie har varit att undersöka musikens funktion i kristen tillbedjan. Särskilt inringade är de motiv som fanns bakom utgivningen av sångböcker under 1800-talet och framåt, och specifikt den sångbok som utgavs och användes i Flodbergskretsen. En utgångspunkt under uppsatsarbetets gång har varit att sångboken *Toner från det inre livets värld:s* funktion och användning delvis hänger samman med innebörden av den inre sång som dess förord talar om. Musikens funktion är mångfacetterad – oavsett om den samlar, förkunnar eller undervisar är den en källa för studiet av religionens innersta liv. Den gemensamma sången är ett centralt moment som utförs som en medveten respons på det som uppfattas som en gudomlig verklighet, och avslöjar därför bärande aspekter i spiritualiteten som helhet. Resultatet i denna studie kan sammanfattas med att konstatera att sångboken *Toner från det inre livets värld* hade funktionen av att skapa identitet och gemenskap – att ena – genom unison sång och genom att med sitt textinnehåll, till vilket personer i kretsen själva bidrog, forma en tro och formulera en teologisk verklighet. En skillnad mot den samtida och snarlika Bergmankretsen är ju just denna sångboks tillkomst och användning, vilket skulle kunna tyda på att Flodbergskretsen i högre grad sökte självständighet och egen identitet. Sångtexterna både vittnar om och förmedlar andlig erfarenhet, som genom att sjungas tillsammans delas och potentiellt utvidgas. Sångboken vill likaså uppmuntra till lovsång och för detta finns en inledande användarinstruktion: ”Om den inre sången”. Anledningen till denna uppmuntran är att människan genom lovsången blir delaktig i en himmelsk lovsång – hon förs från sin jordiska tillvaro till en himmelsk, där hon sjunger med änglarna. Den inre sången är således en ”öppning” inom människan till den gudomliga verkligheten som är fördold i världen. Genom att ställa sig till förfogande som ett instrument för GUD; genom att sjunga det vill säga låta sången sjunga i henne, insätts människan i en utblottelseprocess där hon först uttöms för att sedan uppfyllas av GUDs eget liv och väsen. Sången är med andra ord ett gudagivet medel för en andlig omformningsprocess. Det paradoxala är att sången även i sig tycks *vara* något: sången är beständig, evig och drar genom sin natur människan till sig. Sångens härkomst förenar sig med sitt utflöde.

Vad gäller den rent praktiska användningen har undersökningen visat att *Toner från det inre livets värld* var en sångbok kopplad till Flodbergskretsen och dess medlemmar, med redaktören Henrik Schager i spetsen. Flodbergskretsen var vad man i dag skulle kalla ett nätverk av människor som delade gemenskap under 40 år, från 1890-talet till 1930-talet. Jag har utmejslat tre sammanhållande faktorer i gruppen: geografiska mötesplatser framförallt i Stockholm där gruppen samlades för möten och hade viss diakonal verksamhet, lykttändaren Carl Flodberg som en central nod i kretsen samt den mystika livsväg som benämndes utblottelse. Deras sångbok utkom i sex upplagor mellan åren 1895-1925. Sångbokens sista upplaga innehåller 322 sångtexter författade av Henrik Schager, Linnea Hofgren, Stina Svensk, Emilia Ullstrand m.fl. Alla dessa nämnda författare tillhörde kretsen kring Carl Flodberg. Schager använde boken i sin evangelisationsverksamhet och möjligtvis kom den till med syftet att samla in hans egen repertoar. I kretsen som helhet användes sångboken för unison sång när de träffades på sina mötesplatser i Stockholm eller i hemmen. Min förståelse av sångbokens konkreta användning i Flodbergskretsen är att den har ett nära samröre med Henrik Schagers verksamhet och visioner, då han var den drivande faktorn bakom bokens faktiska existens och verkade som sångevangelist. Men det faktum att fler i kretsen bidrog med texter till sångbokens utformning gör boken till något mer än Schagers personliga projekt. Hofgrens engagemang för sångboken är ett exempel på hur den berörde fler än honom. Ett annat konkret användningsområde är alltså att sångboken blev en samlingsvolym för vännernas vittnesmål och nertecknade erfarenheter och tankar.

Ett centralt begrepp och element i Flodbergskretsens spiritualitet är utblottelsen. Det handlar inte bara om en formulering utan en upplevd och delad erfarenhet, även om man i gruppen undvek att tala direkt om sina egna andliga erfarenheter. Den mystika litteraturen, Bibeln och bildspråket hjälpte dem istället att tala om utblottelsen: dessa ord komprimerade förvisso verkligheten, men lyckades ändå kommunicera den. Det väsentliga i utblottelseprocessen ansågs vara människans inställning till detta skeende; hur hon trädde in i en medveten regressiv roll där hon försökte tystna från allt eget: alla föreställningar, förhoppningar och tidigare erfarenheter. GUD ensam skulle vara det ord som fick tala i tystnaden. Genom att försöka föra sig själv till ett "intet" ville man göra sig så receptiv som möjligt för GUDs Ord. Egentligen krävdes ingen ansträngning alls från mänskligt håll utan att inse att detta är så det faktiskt ligger till – hon är endast ett vaxljus som brinner av GUDs förtärande eld. GUDs allt är hennes enda möjlighet, genom att låta hennes intet helt uppslukas av detta Allt. Utblottelsen är således snarare en livsväg eller en hållning. Denna blev sällan synlig i det yttre livet, även om lidande, sjukdom eller annan armod kunde vara en del av den. Livet med Kristus uppfattades av Flodbergskretsen som fördolt i världen. Det pågick i människans inre.

Denna terminologi och förståelse av verkligheten har likaså ett hem i historien. Flodbergskretsens gudsbild och människosyn är starkt influerad av den kontinentala mystik som kom tydligast till uttryck genom Madame Guyon och Fenelon och rörelsen kring dem under 1600- och 1700-talet. Häri fanns det Flodbergskretsen uppfattade vara kristendomens grundsanningar: inre samling, bön, stilla väntan och uthärdande i lidandet; Kristi liv i tiden för honom själv och för hans efterföljare såsom det korsfästa livet och tron en kraftkälla; införlivandet med Kristus genom en död som hans och GUDs närvaro och personliga tilltal i det inre riket. Denna så kallade kvietistiska andlighet blev en mylla man kunde sätta ner sina fötter i och hämta näring från. En annan, mer lokal influens var helgelseörelsen som var närvarande genom predikanter och liknande företrädare för det som kom att bli det frikyrkliga samfundet Helgelseförbundet och organisationen KFUK. Genom helgelseförkunnelsen ville man markera människans behov av att omskapas till allt större Kristuslikhet och den bibliska uppmaningen att söka GUDs helighet. Helgelsen förstods som en fortsatt väg bortom en inledande omvändelse.

Medel för helgelsen, vilken var ett GUDs verk i människan, kunde exempelvis vara lidandet, men främst en fullkomlig överlåtelse som tog sig i uttryck i en vila inför GUDs handlande. Det tycks som Flodbergskretsen i denna förkunnelse fick aningar, eller började vittra ett trosuttryck de intuitivt kunde identifiera sig med. Helgelseörelsen hade en initial påverkan på personer som Henrik Schager och Linnea Hofgren men ingen av dem blev kvar i det som senare utvecklades till självständiga församlingar. Flodbergskretsen präglas istället av en självständighet gentemot kyrkliga samfund och organisationer. De tog varken ställning för eller emot, eftersom det inre livet alltid var det viktiga.

För att kunna svara på vilken funktion musiken har i gudstjänst och gemenskap och vad den inre sången kan förstås vara har jag tagit hjälp av kristen musikfilosofi- och historia. Musiken är ett kommunikationsmedel som används med olika syften, mer eller mindre omedvetet – dessa kan vara att väcka känslor, undervisa eller att bekräfta och underbygga institutioner och ritualer. Då utgivningen av religiösa sångböcker slog igenom lanserades dessa med huvudsyftet att sprida ett väckelsebudskap bland folken. Nya verksamheter och nya kontaktytor krävde nya sorters sånger. Detta syfte framkommer även i undersökningen av vilken funktion Flodbergskretsens sångbok fyllde, då Henrik Schager i sina memoarer återger hur sångboken kom till användning under hans predikoturnéer. I ett vidare perspektiv tycks detta dock vara en perifer funktion: när man i sångbokens inledning beskriver vad sångerna vill tjäna till är det tillbedjan och lovsång som premieras. Men även lovsången i sig har en funktion, förklarar Schager och Ekström och riktar sig till läsaren, den blivande sångaren: genom lovsången vill man förbinda dennes hjärta och tankar med GUD och göra denna till en ”Gudslovprisandets sångare”. Man vill förändra läsaren, genom budskap men framförallt att med hjälp av musiken göra GUDs ord levande i människan, och till detta är sångboken ett redskap. Har musik potential att förändra och i så fall varför? Inom den kristna musikfilosofin är ett svar: ja, det har musiken eftersom den är ett tecken på en annan verklighet. Élisabeth-Paule Labat ger en fördjupad förståelse av vad musiken är. Enligt henne tillhör musiken GUD då den har sitt ursprung och mål hos GUD. Dess uppgift är att kommunicera verkligheten bakom sig själv, dess vilja och vision. Musiken berör människan, letar sig in i hennes djup, och tar sedan med sig människan bortom henne själv, till sitt eget ursprung. Musiken är andlig men taktill; genom ton på ton tränger, trummar, trycker den i människans inre. Till sist blir människan, i gemenskap med hela kosmos, ett med den lovsång som är hela skapelsens mål. Detta är upplevelsen genom musiken idag ett tecken på.

Inom Flodbergskretsen tycks man i motsats till Labat, förstå musiken som ett medel för en mer direkt transformation. Sången är inte bara en beteckning, antingen som begrepp i textform (”inre sång”) eller genom att vara en klingande ikon, den är också ett verktyg för överlåtelse och utblottelse. Vi skulle kunna förstå det utifrån GUDs förening med sin skapelse genom inkarnationen och sin Andes utgjutelse över allt skapat – GUD med och i skapelsen helgar det skapade – det blir mer än ett potentiellt avguda-tecken, det kan bli en symbol som i sig sammanför närvaro och frånvarande närvaro. Genom att upplåta hela sin person, inte bara medvetande utan även kropp – genom att låta den inre sången, strömmande från himlen, få liv i sitt inre, blir människan något mer än det hon var innan – hon blir ett instrument. Genom att upplåta sin egen tomhet kan hon fyllas av den himmelska musiken. Att så sker är sällan uppenbart; sången kan låta som vilken kristen allsång som helst, då detta skeende i likhet med det sanna livet i Kristus är fördolt i världen och därför i allmänhet ohörbart för mänskliga öron. Detta är (den fördolda) konsekvensen av sångbokens användning.

Sången är materiell – med sina harmonier och klanger tillhör den skapelsen – samtidigt kommer den ytterst från GUD. Sången har både en yttre och en inre dimension; man kan haltande likna det med att musiken i sig är en klingande och ljudande handling men förutsätts av exempelvis notskrift, dess yttre

form. Det ena är ett inre handlande eller en process, det andra är en yttre förutsättning. Ytterligare en slutsats är att den inre sången som yttre uttryck är en symbol för något mer övergripande, där Flodbergskretsens teologiska åskådning åskådliggörs. ”Om den inre sången” och liknande texter uttrycker gemenskapens förståelse av den yttersta verkligheten, av GUD och efterföljelsen. Den talar helt enkelt inte bara om musik och sång, men sången fungerar som ett uttryck för, och blir dessutom ett pedagogiskt verktyg för det mest centrala i deras spiritualitet: kenosis, eller utblottelse.

Till sist. När jag berättar om Flodbergskretsen och mitt uppsatsarbete får jag ofta frågan om gruppen finns idag. ”Nej”, är mitt direkta svar – gruppens sista medlem, Ulrika Ljungman, dog ju i början på 2000-talet. Men så tänker jag längre. Martin Lönnebo och Peter Halldorf har båda skrivit böcker om Flodbergskretsen eller dess medlemmar, Wilfrid Stinissen återkom ofta till Hjalmar Ekströms betydelse för och påverkan på honom. Dessa tre människor har ett avsevärt stort inflytande i den kristna kyrkans andliga liv i Sverige idag. Flodbergskretsen är döda men de är frön...

Och här finns många dörrar kvar att öppna, inte minst vad gäller källmaterialet. Från det insamlade materialet på Sigtunastiftelsen kan säkert fler intressanta undersökningar göras. En fråga som väckte min nyfikenhet under arbetets gång var hur förekomsten av mystik litteratur och läsningen av denna såg ut i samtida fromhetsgrupper – hur unik är egentligen Flodbergskretsens litterära preferens i sin samtid? Vi har bland annat de samlade arkiv som är bevarade på Sigtunastiftelsen och i Läsaren som är Örebro Missionsskolas väckelsehistoriska bibliotek att tacka för att vet vi vilka böcker som lästes i olika kristna rörelser under denna period. Två andra frågeställningar som bara gläntat i denna uppsats men som rymmer potential, är dels spänningen mellan mystik och historia och dels fortsatta ekumeniska spiritualitetsströmmar i Sverige. Det första ämnet framkom i avsnittet om kvietismen där det ansträngda förhållandet mellan en rörelse vars spiritualitet betonar något invärtes och presentiskt och kristendomens essentiella historicitet blir uppenbar. Har mystiska rörelser en tendens att lösgöra sig från de yttre kristna institutionerna? Hur kan en privatistisk, mystik andlighet utan någon fast punkt i existensen utanför den enskildes inre kunna allieras med den kristna uppenbarelsehistorien? Detta är ju också två ämnesområden som samtidigt intresserar mig. Det andra ämnet är mer framåtblickande och berör den fortsatta rörelsen i Flodbergskretsens anda, det vill säga ekumeniska kristna rörelser som idag letar fördjupning över gränser. Vilka tog vid efter Flodbergskretsen i den pietistiska traditionskedja som sedan 1700-talet influerat svensk andlighet? Läser någon Madame Guyon och Filipperbrevet idag?

För att vara praktisk teologi är det svårt att tänka sig något mer abstrakt att skriva om än mystik och musik – för att göra det hela mer konkret har jag genom att använda nätverket Flodbergskretsen kastat ut ett ankare i historien och angjort där, idéerna har således fått kött och blod. För det andra kommer sångerna från *Toner från det inre livets värld* snart börja höras igen. Nästa år (2017) släpper artisten David Åhlén, via skivbolaget Compunctio, en skiva med texter skrivna av Linnea Hofgren. Det kanske är det största resultatet av detta uppsatsarbete.

Käll- och litteraturförteckning.

Publicerad litteratur.

- Alvarsson, Jan-Åke (red.). 2014. *Svenskt frikyrkolexikon*. Stockholm: Atlantis.
- Alvesson, Mats & Sköldberg, Kaj. 1994. *Tolkning och reflektion: vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Bolander, Nils. 1954. *Samfund och sångbok: studier i 1800-talets religiösa strömningar i Sverige med särskild hänsyn till nyevangelismen och dess sångdiktning*. Stockholm: Diakonistyr.
- Coakley, Sarah. 2013. *God, sexuality and the self: an essay 'on the Trinity'*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dulles, Avery. 1995. *The craft of theology: from symbol to system*, New expanded ed., New York: Crossroad.
- Ekenberg, Anders. 1984. *Det klingande sakramentet: Om musiken i gudstjänsten*. Älvsjö: Verbum i samarbete med Sveriges kyrkliga studieförb. (SKS).
- Ekström, Hjalmar. 1963. *Den fördolda verkstaden: själavårdande brev*. Lund: Gleerup.
- Ekström, Hjalmar. 1988. *Den stilla kammaren: brev*. Skellefteå: Artos.
- Ekström, Hjalmar. 2014. *Nu lever inte mer jag utan Kristus lever i mig: Hjalmar Ekströms brev, liv och mystik*. Helsingborg: Gaudete.
- Ekström, Hjalmar. 1925. "Om den inre sången" i: Henrik Schager (red.), *Toner från det inre livets värld*. 6:e uppl. Norrköping: 3-5.
- Ekström, Hjalmar. 1926a. "Om lärjungaskapet och den Himmelska verkligheten", *Det fördolda lifvet* (april): 55-58.
- Ekström, Hjalmar. 1926b. "Tystnad", *Det fördolda lifvet* (juli): 97-100.
- Ekström, Hjalmar. 1979. *Salomos Höga visa: en framställning*. Uppsala: Pro veritate.
- Ekström, Hjalmar. 2007. *Utblottelse: ett urval betraktelser ur Det fördolda lifvet, av Hjalmar Ekström och andra kristna mystiker; urval och efterskrift av Ulf I. Eriksson; förord av Ulrika Ljungman*. Hägersten: Eolit.
- Ekström, Maja. 2015. *En ton från himmelen: En studie om Linnea Hofgren och mystikernas modersmål*. Magisteruppsats, Lunds Universitet.
- "En sång att sjunga till strängospel". 1926. *Det fördolda lifvet* (november, december): 180-184.
- Eriksson, Ulf I. 2007. "Anmärkning" i Ekström, Hjalmar, *Utblottelse: ett urval betraktelser ur Det fördolda lifvet, av Hjalmar Ekström och andra kristna mystiker; urval och efterskrift av Ulf I. Eriksson; förord av Ulrika Ljungman*. Hägersten: Eolit: 7-12.
- Geels, Antoon. 2015. *Det fördolda livet: mystikern Hjalmar Ekström (1885-1962) - liv och lära*. 2., rev. och kompletterade uppl. Skellefteå: Artos.
- Geels, Antoon. 1979. "Inledning" i Ekström, Hjalmar. *Salomos Höga visa: en framställning*. Uppsala: Pro veritate: I-XIV.

- Geels, Antoon. 1980. *Mystikern Hjalmar Ekström 1885-1962: en religionspsykologisk studie av hans religiösa utveckling*. Diss., Lunds Universitet.
- Guyon, Jeanne-Marie. 1924. "Lofven Honom med strängaspel och flöjt!", *Det fördolda lifvet* (maj):7-9.
- Halldorf, Joel. 2012. *Av denna världen?: Emil Gustafson, moderniteten och den evangelikala väckelsen*. Skellefteå: Artos.
- Halldorf, Peter. 1997. *Hädanefter blir vägen väglös*. Göteborg: Pilgrim.
- Heurtevent, R. 1937. "Bernières-Louvigni", *Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique: doctrine et histoire, TOME 1: AA-Byzance*. Viller, Marcel (red.), Paris: Beauchesne.
- Hofgren, Linnea. 1926. "Ett bref", *Det fördolda lifvet* (april): 59-62.
- Knowles, David. 1967. *What is mysticism?*. London: Burns & Oates.
- Labat, Élisabeth-Paule. 2014. *The Song that I am: on the mystery of music*. Minnesota: Cistercian Publications.
- Lamm, Julia A. (red.). 2013. *The Wiley-Blackwell companion to Christian mysticism*. Hoboken: Wiley.
- Linck, Patrick-Dominique. 2013. *Hjalmar Ekström, Commentaire du Cantique des Cantiques, suivi des lettres spirituelles*. Paris: les Éd. du Cerf .
- Ljungman, Ulrika. 1984. *Gud – och intet mer. Levnadsteckningar och brev från den mystiska Flodbergskretsen: Carl A. Flodberg, Henrik Schager, Linnea Hofgren, Hjalmar Ekström*. Skellefteå: Artos.
- Ljungman, Ulrika. 1987. "Mystikens saliga utförsbacke", *Gnosis - tidskrift för andlig kultur* (1-2): 86-88.
- Lópes-Gay, Jesús. 1980. "Mystique", *Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique: doctrine et histoire, TOME 10: Ménologes-Mythe*. Viller, Marcel & Rayez, André (red.) (1932-1997), Paris: Beauchesne.
- Lönnebo, Martin. 1987. "Introduktion" i Schager, Henrik, *En annan väg en den, där många gå: mystikern Henrik Schagers levnadsminnen*. Delsbo: Åsak: 7-10.
- Lönnebo, Martin. 1975. *Religionens fem språk. Om religionens mening och förnyelse*. Stockholm: Verbum.
- Lövgren, Oscar. 1959a. "Ur vår andliga sångskatt: Sångdiktare Henrik Schager". *Hemmets vän* (35): 5.
- Lövgren, Oscar. 1959b. "Ur vår andliga sångskatt: H. Schager och hans sånger". *Hemmets vän* (38): 5.
- Lövgren, Oscar. 1960. "Ur vår andliga sångskatt: En ton från himlen". *Hemmets vän* (2): 8, 10.
- Merton, Thomas. 1955. *No man is an island*. New York: Harcourt, Brace.
- McGinn, Bernard. 1991. *The presence of God: a history of Western Christian mysticism. Vol. 1, The foundations of mysticism : [origins to the fifth century]*. London: SCM Press.
- Nationalencyklopedin*, kvietism. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/kvietism> (hämtad 2016-06-07).
- Nationalencyklopedin*, mystik. <http://www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/mystik> (hämtad 2016-

10-20).

Nordlander, Andreas. 2015. "Trons poetik", *Pilgrim* (2): 6-11.

Olsson, Magnus. 2014. "Stockholmsmystiken och gammalkyrkligheten", *Kyrka & Folk* (5, 6, 8 & 9).

Schager, Henrik. 1987. *En annan väg en den, där många gå: mystikern Henrik Schagers levnadsminnen*. Delsbo: Åsak.

Selander, Inger. 1980. "O hur saligt att få vandra": motiv och symboler i den frikyrkliga sången. Stockholm: Gummesson.

Stiver, Dan R. 1996. *The philosophy of religious language: sign, symbol, and story*. Blackwell, Cambridge, Mass.

Sundelin, Robert. 1988. "Vilande i Gud – Om lykttändaren Carl Flodberg i Gamla Stan". *Gnosis – tidskrift för andlig kultur* (3-4): 6-9.

Teresa av Ávila. 1980. *Boken om mitt liv*. Tågarp: Karmeliterna.

Toner = Henrik Schager (red.). 1925. *Toner från det inre livets värld*. 6:e uppl. Norrköping.

Underhill, Evelyn. 1964. *The mystics of the church*. Shoken paperback ed. New York: Shoken books.

Varden, Erik. 2014. "Translator's Preface" i Labat, Élisabeth-Paule, *The Song that I am: on the mystery of music*. Minnesota: Cistercian Publications: ix-xxv.

White, James F. 2000. *Introduction to christian worship*. Nashville, TN: Abingdon Press.

Åberg, Bengt. 1968. *Individualitet och universalitet hos Waldemar Rudin: jämte en teckning av hans kyrkohistoriska bakgrund*. Stockholm: Verbum.

Åkerlund, Per. 2015. "Fromma böcker, en torkad gäddskalle och naturvetenskap som inspiration till ny teologisk forskning". *Svensk Teologisk Kvartalskrift*. Årg. 91: 173-183.

Opublicerad litteratur.

Lund.

Ekström, Maja. *Att vila sig fram. Läsningen av den kvietistiska boken "Det fördolda livet hos Kristus i Gud" i svenska kristna grupper och hos enskilda*. Uppsats i kyrko- och missionsstudier, Lunds universitet, ht 2013. Hos författaren.

Sigtuna.

Sigtunastiftelsens arkiv, ULj: Linnea Hovgrens brev och avskrift av hennes självbiografi.

Hovgren, Linnea. *Guds frälsningsväg i mitt inre*. Sigtunastiftelsens arkiv.

Stockholm.

Olsson, Magnus. *Jordnära mystik: En mystiktradition. Dess gudsbild och människosyn, ca 1870-1951*. Opublicerad uppsats. Hos författaren.

Sturefors.

Hovgren, Linnea. *Spridda drag ur min levnad och Guds kärleks förande med mig*. Hos Peter Halldorf.

<http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordOId=5150211&fileOId=5150228>

(hämtad 2016-10-10)

”Om den inre sången” av Hjalmar Ekström.

Den av kärleken framkallade glädjen eller smärtan är sångens källåder inom en människa. Människan är icke själf den sjungande, hon är blott ett instrument, ett strängaspel, hvarpå den Gudomlige Mästaren framlockar sina melodier. Den människa som, genom Guds nåd (icke af sin egen nåde), bringats att någon stund bliva stilla inför Gud, hon känner af erfarenhet, huru denna sångens källåder begynner kvälla inom henne och så småningom fylla henne med en förut ej anad sång, hvars ord och toner dock näppeligen kunna återgifvas eller öfversättas till mänskligt tungomål och yttre melodi. Hvarje återgifvande blir blott en svag återglans af denna inre verklighet. Och hvarför? Emedan denna sångens åder har sin källa vid Guds tron, och emedan det som har sin källa där, är oändligt mycket högre än hvad mänskligt språk förmår återgifva.

Och likvisst finns all denna härlighet inom de sånger, som äro en återglans från denna inre verklighet. Den finnes liksom bakom sångens yttre ord. Och för ett öra, som kan lyssna i stillhet, skall den uppenbara sig. Den yttre sången kan sålunda leda till den inre, lika visst som den inre kan leda till den yttre.

All äkta sångs innehåll är alltid detsamma som änglasångens: ”Ära vare Gud i höjden!” Och finnes det här på jorden människor, som med sina hjärtan bo i Himmelen, medan de lefva som främlingar och föraktade här i världen, så äro de väl bekanta med denna änglarnas sång, som är Guds – lofprisandets sång. Ty att vara en Guds – lofprisandets sångare, det är, att med hjärtat hafva flyttat öfver, från detta synliga till det Osynliga, det är att hafva hjärtats Hem vid Lifvets kristallklara ström.

*

Allt hvad Kärleken låter flyta in i ditt hjärta, det förvandlar ditt hjärta till en Kärlekens sångare, en Guds hjärtats sångare. Må sedan glädje eller sorg, lycka eller nöd i denna världen komma öfver dig, sången från Guds och Lammets tron skall dock nå dig midt igenom allt som händer dig och göra ditt hjärta sjungande i såväl nöd som lust.

”Fikonträdet skall icke blomstra, och intet frambringas af vinträden, oljetrådets afkastning sviker, och markerna bära ingen föda, fåren äro bortförda från fållan, och inga oxar finnas i stallen.

Men jag vill fröjda mig i Herren, jag vill glädjas i min frälsnings Gud. Herren, Herren är min starkhet, och han gör mina fötter såsom hjortars och låter mig träda på mina höjder.

Till sångmästaren, med mitt strängaspel.”

Hab. 3:17-19.

E.²³⁶

236Ekström H. 1925, s.3-5.